

I

NTELLECTUAL CAPITAL
IS THE FOUNDATION OF
INNOVATIVE DEVELOPMENT
'2020

«EUROPEAN SCIENCE»
BOOK 3. PART 7

Griffen L.A., Rzanova S.A., Soroka L., Avchinnikova H., Belykh I.N. et al.

**INTELLEKTUELLES KAPITAL - DIE GRUNDLAGE FÜR
INNOVATIVE ENTWICKLUNG**
PHILOLOGIE, RECHTSWISSENSCHAFT, GESCHICHTE, KUNSTGESCHICHTE
*INTELLECTUAL CAPITAL IS THE FOUNDATION OF
INNOVATIVE DEVELOPMENT*
PHILOLOGY, JURISPRUDENCE, HISTORY, ART HISTORY

*Monographic series «European Science»
Book 3. Part 7.*

*In internationalen wissenschaftlich-geometrischen Datenbanken enthalten
Included in International scientometric databases*

MONOGRAPHIE
MONOGRAPH

Authors:

Avchinnikova H. (5), Belykh I.N. (4), Bodnar A.N. (10), Borisovskaya I.V. (1),
Dudka L.O. (7), Gegotaulina L.A. (8), Griffen L.A. (11), Karpenko M. (2),
Kolosiuk I.A. (10), Rzanova S.A. (3), Sin A.V. (8), Soroka L. (6),
Taranova E.N. (1), Titova E.N. (11), Ushakova M.W. (9), Veremiuk L. (5)

Intellektuelles kapital - die grundlage für innovative entwicklung: philologie,
rechtswissenschaft, geschichte, kunstgeschichte. Monografische Reihe
«Europäische Wissenschaft». Buch 3. Teil 7. 2020.

Intellectual capital is the foundation of innovative development:
philology, jurisprudence, history, art history. Monographic series
«European Science». Book 3. Part 7. 2020.

ISBN 978-3-949059-08-7

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07

Published by:

ScientificWorld-NetAkhatAV

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

in conjunction with Institute «SE&E»

e-mail: orgcom@sworld.education

site: www.sworld.education

Copyright © Authors, 2020

Copyright © Drawing up & Design. ScientificWorld-NetAkhatAV, 2020

ÜBER DIE AUTOREN / ABOUT THE AUTHORS

1. *Avchinnikova Halyna*, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tichina, Ukraine, PhD in pedagogical sciences, - *Chapter 5 (co-authored)*
2. *Belykh Igor Nikolayevich*, "Krasnoyarsk Institute of Railway Transport" - a branch of the FSBEI of HE "Irkutsk State Transport University", Russia, PhD in pedagogical sciences, - *Chapter 4*
3. *Bodnar Alla Nikolayivna*, Podolsk State Agrarian and Technical University, Ukraine, PhD in Philosophy, - *Chapter 10 (co-authored)*
4. *Borisovskaya Irina Valentinovna*, Belgorod National Research University, Russia, PhD in Philology, assistant professor - *Chapter 1 (co-authored)*
5. *Dudka Larysa Oleksiivna*, Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Ukraine, PhD in Historical Sciences, assistant professor - *Chapter 7*
6. *Gegotaulina Larisa Aleksandrovna*, Far Eastern Branch of the All-Russian Academy of Foreign Trade, Russia, PhD in Historical Sciences, - *Chapter 8 (co-authored)*
7. *Griffen Leonid Alexandrovich*, National Historical and Architectural Museum "Kiev Fortress", Ukraine, Doctor of Technical Sciences, Professor - *Chapter 11 (co-authored)*
8. *Karpenko Maksym, I. I. Mechnikov* Odessa National University, Ukraine, PhD in Philology, - *Chapter 2*
9. *Kolosiuk Iryna Anatoliivna*, Podolsk State Agrarian and Technical University, Ukraine, PhD in Philosophy, assistant professor - *Chapter 10 (co-authored)*
10. *Rzanova Svetlana Aleksandrovna*, FSBEI HE "National Research Mordovian State University named after N.P. Ogarev", Russia, Doctor of Philology, Professor - *Chapter 3*
11. *Sin Anastasia Vyacheslavovna*, Far Eastern Branch of the All-Russian Academy of Foreign Trade, Russia, student, - *Chapter 8 (co-authored)*
12. *Soroka Larysa*, Research Institute of Public Law, Ukraine, Doctor of Law, assistant professor - *Chapter 6*
13. *Taranova Elena Nikolaevna*, Belgorod National Research University, Russia, PhD in Philology, - *Chapter 1 (co-authored)*
14. *Titova Elena Nikolaevna*, Kiev Scientific and Methodological Center for the Protection, Restoration and Use of Historical, Cultural and Protected Areas, Ukraine, PhD in Historical Sciences, assistant professor - *Chapter 11 (co-authored)*
15. *Ushakova Mariia Wolodymyrivna*, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Ukraine, graduate student, - *Chapter 9*
16. *Veremiuk Liudmyla*, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tichina, Ukraine, PhD in pedagogical sciences, - *Chapter 5 (co-authored)*

Inhalt / Content

CHAPTER 1. THEMATIC CLASSIFICATION OF THE LANDSCAPE SCIENCE TERMS IN THE GERMAN AND RUSSIAN LANGUAGES THEMATISCHE KLASSIFIZIERUNG DER LANDSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHEN FACHWÖRTER IN DEN DEUTSCHEN UND RUSSISCHEN SPRACHEN

Introduction	7
1.1. Thematic classification of the landscape science terms.....	8
1.2. The characteristics of the landscape science terms according to the subject groups.....	10
Conclusions	22

CHAPTER 2. THEORETICAL BASIS OF LINGUISTIC RESEARCH OF HYPNOSIS

Introduction	24
2.1. Personality and consciousness, states of consciousness	24
2.2. History of hypnosis	30
2.3. Model of hypnotic communication	33
2.4. Definitions and main features of hypnotic discourse.....	35
Conclusions	37

CHAPTER 3. VIDEO ADVERTISING: WAYS TO INFLUENCE THE AUDIENCE

Introduction	39
3.1. Promotional video and its essence	39
3.2. Advertising as a type of communication activity	43
Conclusions	48

CHAPTER 4. GERMAN LANGUAGE OF THE KRASNOYARSK REGION AS A DIASPORA LANGUAGE IN THE HISTORICAL AND SOCIO-TYOLOGICAL ASPECT

Introduction	50
4.1. German language of the Krasnoyarsk Territory as a diaspora language: historical aspect.....	51
4.2. German language of the Krasnoyarsk Territory as a diaspora language: socio-typological aspect.....	53
Conclusions	57

CHAPTER 5. ANGLISISMS AS A THREAT TO THE GERMAN LANGUAGE

Introduction	58
5.1. Periodization of borrowings from English to German.....	61
5.2. Duden's dictionaries are a mirror of the lexical structure of the German language	63
Conclusions	65

CHAPTER 6. PRACTICE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF SPACE ACTIVITY IN INDIVIDUAL COUNTRIES OF THE WORLD

Introduction	66
6.1. Space activities and Sustainable Development Goals	67
6.2. Features of administrative and legal regulation of space activities in some countries	68
Conclusions	76

CHAPTER 7. STATE-CHURCH RELATIONS IN UKRAINE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE: DIFFICULTIES AND ACHIEVEMENTS ON THE WAY TO UNDERSTANDING

Introduction	78
7.1. Constitutional and legal principles of forming a model of state-church relations in the conditions of independence.....	79
7.2. Conversations without dialogue: difficulties and challenges in the relationship between the state and the church.....	81
7.3. On the way to understanding and cooperation.....	83
7.3.1. <i>Public councils as an element of state-church interaction</i>	83
7.3.2. <i>Tomos: return to the origins</i>	84
Conclusions	85

CHAPTER 8. CURRENT PROBLEMS OF MISUSE OF LAW IN RELATIONSHIP BETWEEN A SHAREHOLDER AND A JOINT STOCK COMPANY

Introduction	87
8.1. The concept and forms of abuse of law	88
8.2. Legal means to prevent the abuse of rights by shareholders	90
Conclusions	94

CHAPTER 9. STATE SUPPORT OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF HUMAN DEVELOPMENT POLICY IN UKRAINE

Introduction	96
9.1. Modern problems of support of intellectual capital in the scientific sphere of Ukraine.....	97
9.2. Strengthening of intellectual capital in the scientific sphere of Ukraine.	100
Conclusions	103

CHAPTER 10. ETHNIC AND CONFESSIONAL PODILLYA SCHOOL EVOLUTION SPECIFICS

Introduction	105
10.1. National features of educational development.....	105
10.2. Confessional transformation condition of educational institutions	108
Conclusions	110

CHAPTER 11. SCIENTIFIC STATUS OF MONUMENT STUDIES

Introduction	112
11.1. Formation of monument studies as a science.....	113
11.2. Cultural heritage as an object of monument study.....	114
11.3. Socialization of the individual	116
11.4. Two kinds of information.....	117
11.5. The social role of historical and cultural monuments.....	120
11.6. The main tasks of monument studies.....	123
11.7. Types of cultural heritage sites	125
11.8. Museum items	128
Conclusions	130
 References	 131

KAPITEL 1 / CHAPTER 1**THEMATIC CLASSIFICATION OF THE LANDSCAPE SCIENCE TERMS
IN THE GERMAN AND RUSSIAN LANGUAGES****THEMATISCHE KLASSIFIZIERUNG DER
LANDSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHEN FACHWÖRTER IN DEN
DEUTSCHEN UND RUSSISCHEN SPRACHEN**

ТЕМАТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ТЕРМИНОВ ЛАНДШАФТНОЙ НАУКИ НА НЕМЕЦКОМ И
РУССКОМ ЯЗЫКАХ
ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ ЛАНДШАФТНОЇ НАУКИ НІМЕЦЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ
МОВАМИ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-034**Einführung**

Wissenschaftliche Erkenntnisse sind in der Regel angeordnet. Zu diesem Zweck werden die Fachwörter entsprechend der Struktur eines bestimmten Wissensbereichs systematisiert. Die Systematisierung von Fachwörtern ermöglicht es, ihre wissenschaftlichen Definitionen zu formulieren und zu präzisieren, die die wesentlichen Merkmale jedes Konzepts widerspiegeln, die die Zugehörigkeit zu einer bestimmten Klasse von Konzepten hervorheben und die letzten von verwandten und ähnlichen Konzepten abgrenzen.

Die Systematisierung von Fachwörtern erfolgt durch ihre Klassifizierung, d.h. durch ihre Darstellung in Form eines Systems, in dem hierarchische Beziehungen zwischen ihnen festgelegt sind [Rozova, 1982: 170]. Die mit dem Konzept verbundenen Fachwörter werden zu stabilen Systemen geeinigt, in denen jedes Fachwort und jede Gruppe von Fachwörtern eine Klassifizierungsfunktion erfüllen.

J. Bagana, E.N. Taranova meinen, dass die Klassifizierung in der Terminologie eine Doppelrolle spielt: bei der Analyse der bezeichneten Konzepte und bei der Analyse der lexikalischen Mittel für ihre Bezeichnung [Bagana, Taranova, 2010: 46].

In der modernen Linguistik sind der lexikalisch-semantische Ansatz und die thematische Klassifikation gegenübergestellt. „Die Fachwörter von Fachterminologien, wie die Wörter in thematischer (oder lexikalisch-semantischer) Gruppen in der allgemeinen literarischen Sprache, werden nicht nach dem sprachlichen, sondern nach einem außersprachlichen Merkmal integriert. Sie sind durch die Einheit, die Nähe dieser Realien, Konzepte, deren Namen sie sind, verbunden“ [Danilenko, 1977: 52].

1.1. Thematische Klassifizierung der landschaftswissenschaftlichen Fachwörter

Die thematische Klassifizierung erfolgt aufgrund des Verständnisses der bezeichneten Konzepte nach einem thematischen Merkmal oder Anwendungsbereich. Dabei werden die Beziehungen nicht berücksichtigt, in denen die Wörter nach ihrer Bedeutung zu einander stehen. Es ist notwendig, den Begriff einer thematischen Gruppe zu definieren, was für unsere Forschung relevant ist. „Eine thematische Gruppe ist eine Kombination von Wörtern, die nicht auf lexikalischen und semantischen Zusammenhängen beruht, sondern auf der Klassifizierung der Objekte und Phänomene selbst“ [Filin, 1957: 537].

Wir untersuchen nicht die lexikalische und grammatische Bedeutung der Fachwörter, sondern das System der logischen Konzepte, das als Grundlage für die thematische Differenzierung der Fachwörter der Landschaftswissenschaft dient. Die Verteilung der Fachwörter nach Themen, und zwar nach dem konzeptuell-thematischen Prinzip, ermöglicht es, den Umfang der Bedeutung des durch den Begriff ausgedrückten Konzepts festzulegen, integrale und differenzielle Merkmale hervorzuheben und zu klassifizieren, die große Gruppen des terminologischen Wortschatzes charakterisieren.

Im Rahmen der Studie werden die Fachwörter der Landschaftswissenschaft (einzelne Fachwörter und terminologische Wortverbindungen) in den deutschen und russischen Sprachen entsprechend dem auf der objektlogischen Allgemeinheit basierenden Bezeichnungsmerkmal zu den thematischen Gruppen angeordnet. Ein charakteristisches Merkmal zur Identifizierung thematischer Gruppen ist das Vorhandensein einer hierarchischen Struktur und einer semantischen Verknüpfung zwischen den Elementen der Gruppe. Die Hierarchie der Struktur des landschaftswissenschaftlichen Fachwörtersystems hat mehrere Ebenen, was auf seine Komplexität hinweist.

Für unsere Studie ist die Idee von D.S. Schmelev von Bedeutung, dass „bei der Identifizierung einer thematischen Gruppe wichtig ist, dass die Wörter, die bestimmte Phänomene der Realität widerspiegeln, in der Sprache miteinander in die Verbindung treten, wie die von ihnen bezeichneten Phänomene miteinander zusammengefügt sind“ [Shmelev, 1973: 9].

Die Verteilung der Fachwörter in 11 thematischen Gruppen mittels lexikographischer Analyse trägt dazu bei, die Herausbildung des Themenbereichs „Landschaftswissenschaft“ zu verfolgen und die Fachwörter nach Arten der

speziellen Konzepte in ihrer Beziehung und Wechselbeziehung zu berücksichtigen.

Das Fachwortschatzsystem der Landschaftswissenschaft wird aufgrund der Kategorien von Konzepten gebildet, wie: der Gegenstand der Wissenschaft (Wissenschaftszweig, Zweigdisziplin, Fachrichtung); die Fachleute des bestimmten Berufsbereichs; die Methoden, die Wissenschaftsmethodologie; die Landschaftsstruktur; die sich in Landschaften abspielenden Prozesse; die Landschaftseigenschaften; die Landschaftsqualität, die Landschaftsmerkmale; die Lage der Landschaft, die Funktion der Landschaft.

Anhand der oben genannten Kategorien von Konzepten werden die Fachwörter der Landschaftswissenschaft in folgende thematische Gruppen unterteilt:

1. Die die Landschaftswissenschaft bezeichnenden Fachwörter: die Landschaftskunde / географическое ландшафтоведение, ландшафтоведение; die Landschaftswissenschaft / ландшафтоведческая наука; die Strukturlehre der Landschaft / учение о морфологической структуре ландшафта usw.

2. Die Fachwörter, die die sich mit der Landschaftswissenschaft beschäftigenden Personen bezeichnen: der Landschaftswissenschaftler / ученый - ландшафтовед, der Landschaftsforscher / исследователь-ландшафтовед usw.

3. Die die Methoden und die Wissenschaftsmethodologie bezeichnenden Fachwörter: die Landschaftsanalyse / ландшафтный анализ, die Landschaftsaufnahme / ландшафтная съемка usw.

4. Die die Landschaftsstruktur bezeichnenden Fachwörter: der Landschaftsbestandteil / компонент ландшафта, природный компонент; die Landschaftseinheit / единица ландшафта, урочище usw.

5. Die besondere Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter: absolutes Alter der Landschaft (абсолютный возраст ландшафта; die Landschaftsart (вид ландшафта) usw.

6. Die die räumlichen Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter: die Lage der Landschaft (местоположение ландшафта), der Landschaftsgürtel (ландшафтный пояс) usw.

7. Die qualitativen Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter: die Eigenschaften der Landschaft (свойства ландшафта), die Empfindlichkeit der Landschaft (чувствительность ландшафта) usw.

8. Die die Funktionseigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter: die Bestimmung der Landschaftsfunktionen (определение функций ландшафта), die Funktionalität des Landschaftskomplexes (функциональность ландшафтного

комплекса) usw.

9. Die die Differenzierung von Landschaften bezeichnenden Fachwörter: genetisch geprägte Landschaftsdifferenzierung (генетически обусловленная дифференциация ландшафтов) usw.

10. Die Fachwörter, die Vorgänge und Aktionen bezeichnen, die sich in den Landschaften abspielen und die Veränderungen im Zustand und in der Struktur der Landschaft verursachen: die Inversion der Landschaft (инверсия ландшафтов), die Landschaftsdynamik (динамика ландшафта) usw.

11. Die die Ausbildungsformen von Landschaften bezeichnenden Fachwörter: die Deltalandschaften (дельтовые ландшафты); industrielle Landschaft (индустриальный ландшафт) usw.

Die Untersuchung der strukturellen Merkmale des landschaftswissenschaftlichen Fachwortschatzsystems ist ein wichtiger Faktor bei der Untersuchung, Systematisierung und Verwendung seiner Einheiten. V.A. Tatarinov behauptet, dass die Struktur des Fachwortes hängt mit seiner Semantik zusammen, oder vielmehr wird die Semantik der terminologischen Einheit häufiger, als im nationalen Wortschatz, formal durch die strukturellen Merkmale des Fachwortes ausgedrückt.

Die oben erwähnten thematischen Gruppen der landschaftswissenschaftlichen Fachwörter unterscheiden sich in der denotativen Korrelation voneinander und ermöglichen es, den Unterschied in der Struktur der Begriffe, ihre quantitative und qualitative Verschiedenheit zu feststellen, die für jede thematische Gruppe charakteristischen Merkmale zu bestimmen.

1.2. Die Merkmale der landschaftswissenschaftlichen Fachwörter laut den Themengruppen

Die thematische Gruppe „Die die Landschaftswissenschaft bezeichnenden Fachwörter“ umfasst 110 Einheiten, von denen es 47 Fachwörter in der deutschen Sprache und 63 in der russischen Sprache gibt, zum Beispiel: die Landschaftsgeographie (ландшафтная география); die Landschaftslehre, die Gestaltungslehre der Landschaft (учение о географическом ландшафте, учение о ландшафте). Als Kriterium für die Zuordnung dieser thematischen Gruppe dient die Begriffskategorie, die die Landwissenschaft als Wissenschaft voraussetzt.

Das russische Fachwort „ландшафтоведение“ (die Landschaftskunde) bedeutet

in der russischen Geographie „physikalische und geografische Wissenschaft, deren Gegenstand komplexe natürliche territoriale und anthropogene Komplexe – Landschaften sind“ [Martsinkevich, 2005: 3]. Das deutsche Fachwort „die Landschaftskunde“ wird behandelt als „die Wissenschaftsdisziplin, die sich mit der Erforschung der Landschaft bzw. des Naturraums im integrativen und funktionalen Zusammenhang beschäftigt. Nach ihrer Entwicklung ist die Landschaftskunde eine Teildisziplin der Geographie und zunächst mit Passarge verbunden, später aber auch in andere, vor allem angewandte Fächer wie Landespflege und Raumplanung eingegangen“ [www.spektrum.de/lexikon/geographie/landschaftskunde/4577].

Im Deutschen wird auch das Fachwort „die Landschaftsgeographie“ (ландшафтная география) für die Bezeichnung der Landschaftswissenschaft häufig verwendet, das folgende Definition hat: „ein Teilgebiet der Geographie, insbesondere der Regionalgeographie. Sie befasst sich mit der Typisierung von einzelnen Landschaften, ihrem Vergleich in verschiedenen Erdregionen und den geofaktorialen Voraussetzungen (Lage, Stoff, Form, Struktur und Funktion) ihrer Entwicklung“ [https://de.wikipedia.org/wiki/Landschaftsgeographie]“.

Das nächste für die Untersuchung wichtige Fachwort ist „ландшафтная экология“ (die Landschaftsökologie). Die Landschaftsökologie ist eine moderne Alternative zur klassischen Landschaftswissenschaft und bedeutet „eine wissenschaftliche Richtung, die die Landschaften durch die Analyse der ökologischen Beziehungen zwischen Vegetation und Umwelt untersucht, die die Struktur und Funktionsweise der natürlichen Komplexe auf topologischer Ebene, die gegenseitige Wirkung der Bestandteile eines natürlichen Komplexes und die Auswirkungen der Gesellschaft auf die natürliche Komponente von Landschaften mittels der Analyse des Gleichgewichts der Materie und der Energie erforscht“ [http://ecosystema.ru/07referats/slovar/111.php].

Diese thematische Gruppe enthält auch die Fachwörter, die spezielle Bereiche der Landschaftswissenschaft bezeichnen, zum Beispiel: die Kartographie der Landschaft (ландшафтное картографирование); die Landschaftschronologie (история ландшафта); vergleichende Landschaftskunde (сравнительное ландшафтоведение) usw.

Das Fachwort „теоретическое ландшафтоведение“ (theoretische Grundlagen der Landschaftslehre) bezeichnet Zweigdisziplinen, in denen die konzeptuellen Grundlagen, die Eigenschaften der natürlichen Komponenten und ihrer Beziehungen, die Hierarchie der natürlichen Geosysteme und die Struktur von Landschaften, die

Gesetzlichkeit der Landschaftsdifferenzierung, die Geschichte und Entstehung von Geosystemen, ihre Funktionsweise, Dynamik, Forschungsmethoden untersucht werden [Kazantsev, Bykova, 2008: 14].

Das nächste zu berücksichtigende Beispiel ist das Fachwort „геофизика ландшафта“ (die Geophysik der Landschaft). Es bezeichnet in der wissenschaftlichen Literatur eine Zweigdisziplin der Landschaftswissenschaft, die die allgemeinsten physikalischen Eigenschaften, Prozesse und Phänomene untersucht, die für natürlich-territoriale Komplexe charakteristisch sind. [Beruchashvili, 1990: 10]. Laut der Begriffsbestimmung von K.N. Dyakonov ist „Landschaftsgeophysik“ die Wissenschaft der physikalischen Eigenschaften und der räumlich-zeitlichen Organisation von Geosystemen als funktional integrale Objekte. Es ist anzumerken, dass als „Landschaftsgeophysik“ auch „methodologische Richtung der Landschaftswissenschaft“ bezeichnet wird, die die physikalischen Eigenschaften, Prozesse und die räumlich-zeitliche Organisation von Geosystemen untersucht [Dyakonov, 1998: 33].

N.L. Beruchashvili stellt fest, dass im Titel des Abschnitts „Landschaftsgeophysik“ das Präfix „Geo“ betont, dass es sich nicht um die allgemeinsten Eigenschaften der Natur im Allgemeinen, sondern um die allgemeinen Eigenschaften der geografischen Hülle handelt [Beruchashvili, 1990: 11]. Diese wissenschaftliche Richtung, die auf der Grundlage der Lehren von A. A. Grigoriev entstanden ist, zielt darauf ab, die Struktur, Funktionsweise und Dynamik von Landschaften mittels der Verwendung physikalischer Konzepte und Methoden zu erklären.

Das Fachwort „die Landschaftsmorphologie“ (морфология ландшафта) bedeutet im Deutschen „eine beschreibende Kennzeichnung der makroskopisch wahrnehmbaren Gestaltsmerkmale der Landschaft oder ihrer Teile mit dem Ziel, das Wirkungsgefüge der Landschaft oder zumindest ihrer Bestandteile daraus abzuleiten“ [www.spektrum.de/lexikon/geographie/landschaftskunde/4577]. Die Analyse ergab, dass es neben dem Einzelwort „die Landschaftsmorphologie“ in der deutschen Sprache auch ein Kompositum „die Morphologie der Landschaft“ gibt, dessen Semantik dem semantischen Bestand des zusammengesetzten Substantivs ganz identisch ist.

Die Themengruppe „die Fachwörter, die die sich mit der Landschaftswissenschaft beschäftigenden Personen bezeichnen“

Die Zuordnung dieser thematischen Gruppe basiert auf der Kategorie von

Konzepten, die Personen voraussetzen, die beruflich im Bereich der Landschaftswissenschaften beschäftigt sind. Die thematische Gruppe umfasst 8 Fachwörter (3 deutsche und 5 russische Fachwörter), zum Beispiel: der Landschaftsforscher (ландшафтовед-исследователь, исследователь-ландшафтовед); der Landschaftsökologe (ландшафтовед-эколог) usw.

Die Themengruppe „Die die Methoden und die Wissenschaftsmethodologie bezeichnenden Fachwörter“:

Die Zuordnung dieser thematischen Gruppe basiert auf den Kategorien „die Methoden und die Wissenschaftsmethodologie“. Das Philosophische Wörterbuch behandelt die Methodik als ein System von Methoden, Forschungstechniken, die in jeder Wissenschaft verwendet werden [Philosophisches Wörterbuch, 1991]. Die Wissenschaftsmethodologie umfasst daher ein integrales System von Ansätzen und Erkenntnismethoden, das auf der Grundlage bestimmter logischer Prinzipien strukturiert und für die Entwicklung der Wissenschaft selbst positiv ist.

Behandeln wir im Detail das Fachwort „методология ландшафтоведения“ (нем. die Methodologie der Landschaftslehre). Die Methodologie der Landschaftswissenschaft erfordert einen ganzen Komplex der allgemeinwissenschaftlichen Ansätze, Techniken und Methoden zur Erlangung der empirischen und theoretischen Verallgemeinerung, mit dem Ziel die räumlich-zeitliche Organisation von Landschaften und ihre Verbindungen mit anderen Objekten zu verstehen. Die Reihe von Ansätzen ist nicht nur eine Kombination von ihnen, sondern ein kohärentes System der miteinander verbundenen Methoden, die die Beziehung der untersuchten Objekte, ihrer Eigenschaften und das Zusammenspiel der geografischen Wissenschaften widerspiegeln [Golovanov, 2005].

Unter „ландшафтные исследования“ oder „исследования ландшафтов“ (нем. die Landschaftsforschungen) ist eine Reihe von Forschungsoperationen und -methoden gemeint, die darauf gezielt sind, die Entstehung, Struktur, Funktionsweise und Dynamik von Landschaften zu untersuchen.

Die thematische Gruppe umfasst 352 Fachwörter (157 deutsche und 195 russische Fachwörter), zum Beispiel: die Ausscheidung der Landschaft (выделение ландшафтов); die Bewertung der Landschaftsfunktionen (оценка функций ландшафта); landschaftsökologische Forschung“ (ландшафтно-экологическое исследование) und andere.

Das Fachwort „ландшафтный мониторинг“ (нем. das Monitoring der Landschaft) interpretiert man in der wissenschaftlichen Literatur als „System der

regelmäßigen Langzeitbeobachtungen repräsentativer NTKs (Natur-Territorial-Komplexe) zu bestimmten Zeitpunkten, das die Informationen zu allen Komponenten und Elementen der abiotischen und biotischen Umwelt liefert, zum Zweck ihre vergangenen, gegenwärtigen und zukünftigen Zustände zu bewerten“ [Maksutova, Skupinova, 2003: 2].

Das deutsche Fachwort „Landschaftsplanung“ (рус. ландшафтное планирование) bedeutet „die Anwendung eines Instruments, in dessen Mittelpunkt sich der Mensch und seine Bedürfnisse befinden und Vorschläge für eine nachhaltige Entwicklung von Natur und Landschaft gemacht werden. Sie befindet sich im Spannungsfeld zwischen Stadt- und Regionalplanung sowie ökologischen und ökonomischen Interessenlagen“ [/de.wikipedia.org/wiki/Landschaftsplanung].

Die Themengruppe „Die die Landschaftsstruktur bezeichnenden Fachwörter“

Die Zuordnung dieser thematischen Gruppe basiert auf der Kategorie „Struktur“. Die thematische Gruppe umfasst 215 Fachwörter, von denen 99 deutsche und 116 russische terminologische Einheiten sind, zum Beispiel: der morphologische Charakter der Landschaft (морфологическая структура ландшафта); die typischen Strukturen von Landschaften (типовая структура ландшафтов) usw.

Die terminologische Wortverbindung „морфология ландшафта“ (нем. die Morphologie der Landschaft) umfasst das internationale Wort „Morphologie“, das die Untersuchung der Form organischer Körper und ihrer Teile bedeutet. Das Wort „Morphologie“ besteht aus griechischen Wortwurzeln – morphe (Art), logos (Lehre, Wissenschaft). Das Wort „Morphologie“ wird in einer Reihe von Wissenschaften verwendet, insbesondere in der Biologie, Physiologie und Linguistik. Die Landschaftsmorphologie untersucht die Bestandteile der Landschaft und der lokalen Geosysteme.

Unter der Fachwortverbindung „компонент(ы) ландшафта“ (нем. die Landschaftskomponente(n)) versteht man die Bestandteile der Landschaft. Die Landschaft besteht aus den Bestandteilen, von denen jeder ein „Vertreter“ der einzelnen Teilgeosphären ist, die in der geografischen Hülle enthalten sind [Maksutova, Skupinova, 2003: 17]. Die Struktur der Fachwortverbindung in russischer und deutscher Sprache hat das Lehnwort „компонент“ / Komponente (aus dem Lateinischen „componens“). In der Landschaftswissenschaft werden die Landschaftskomponenten als komplexere Teile der Landschaft verstanden, die beispielsweise aus miteinander verbundenen Landschaftselementen bestehen, z. B.

komplexe Formen der Erdoberfläche. Im Deutschen ist „die Landschaftskomponente“ nach der Definition des GeoLexikon-Wörterbuches eine gemeinsame Bezeichnung für „die visuell wahrnehmbaren biogenen, physiogenen und anthropogenen Landschaftselementen“ [<http://www.geodsz.com/deu/d/landschaftskomponenten>].

Die Themengruppe „Die besondere Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter“

Unter den besonderen Eigenschaften der Landschaft verstehen wir solche Merkmale wie: „Alter“, „Art“, „Qualität“, „Größe“. Die thematische Gruppe umfasst 159 Fachwörter, von denen 76 aus dem Deutschen und 83 aus dem Russischen sind, zum Beispiel: das Landschaftsbild (географический облик ландшафта); die Landschaftsgröße (размеры ландшафта) usw.

Das Fachwort „возраст ландшафта“ (das Alter der Landschaft) wird im Ökologischen Wörterbuch auf folgende Weise interpretiert: „die Zeitspanne, von deren Beginn bis zum heutigen Zeitpunkt in der Landschaft unter den Bedingungen einer invarianten Struktur funktioniert“ [slovar.wikireading.ru/1564229]. Dieses Fachwort setzt in der wissenschaftlichen Literatur auch die Zeit vom Beginn der Bildung der Hauptmerkmale der Struktur einer bestimmten modernen Landschaft voraus.

Das Fachwort „die Landschaftssphäre“ (ландшафтная сфера) bedeutet „eine teilnatürliche Erdsphäre und eine Möglichkeit, den Forschungsgegenstand der Wissenschaft namens Geographie zu bezeichnen: Sie kann als Begriff für jenen Erdraum benutzt werden, in dem sich die Dinge befinden, mit denen sich die meisten Disziplinen der Geographie zumindest mehrheitlich beschäftigen“ [Winkler, 1960:48].

Die Themengruppe „Die die räumlichen Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter“

Das Kriterium zur Zuordnung dieser thematischen Gruppe ist die Kategorie „Raum“. Die thematische Gruppe besteht aus 43 Einheiten, von denen 20 deutsche und 23 russische Fachwörter sind, zum Beispiel: die Landschaftskonfiguration (конфигурация ландшафтного пространства), der Landschaftsraum (ландшафтное пространство) usw.

Die Fachwortverbindung „ландшафтная полоса“ (die Landschaftsstreife) in der russischen Landschaftswissenschaft setzt eine Gruppe von Fazies voraus, deren Intensität der horizontalen Material- und Energieflüsse ähnlich ist und die durch einen einheitlichen Verlauf physikalischer und geografischer Prozesse

gekennzeichnet werden [Maksutova, Skupinova, 2003: 22].

Das Fachwortverbindung „ландшафтные ярусы“ (die Landschaftsstufen) wird in der Landschaftswissenschaft folgendermaßen interpretiert: „eine Gruppe von den räumlich nebeneinanderliegenden Landschaftstreifen, die durch einen gleichgerichteten Material-Energie-Fluss verbunden sind und eine gemeinsame Höhenlage zu Höhenstufen haben“ [Maksutova, Skupinova, 2003: 22].

Bei der Analyse des Materials wurde das Fachwort „стрия“ (die Stria) (aus dem Lateinischen „Stria“ – Streifen) herausgefunden. Dieses Wort bedeutet in der Landschaftswissenschaft eine territoriale Gemeinschaft, die aus einer Reihe von sedimentologisch homogenen Fluren innerhalb desselben Höhenregions besteht. Diese Gemeinschaft liegt in Form von mehr oder weniger deutlich ausgeprägten Streifen, die durch die strukturelle und sedimentologische Zoneneinteilung der Berge bedingt sind. Die Zuordnung von Stria ist für Gesteine charakteristisch.

Das Fachwort „die Landschaftszone“ (ландшафтная зона) wird im Deutschen wie folgt interpretiert: „Begriff aus der Landschaftsökologie für einen naturlandschaftlichen Großraum der Erde“ [<https://www.spektrum.de/lexikon/geowissenschaften/landschaftszone/9252>].

Die Themengruppe „Die die qualitativen Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter“

Die Zuordnung dieser thematischen Gruppe basiert auf solchen Landschaftskategorien wie: „Eigenschaft“, „Qualität“, „Merkmal“. Aufgrund der Logik wurden die Fachwörter in die einzelnen Untergruppen nicht geteilt, sondern einer thematischen Gruppe zugeordnet.

Die thematische Gruppe umfasst 249 Fachwörter (114 aus der deutschen und 135 aus der russischen Sprache), z. B.: die Produktivität der Landschaft (продуктивность ландшафтов) usw.

Die Fachwortverbindung „емкость ландшафта“ (die Landschaftskapazität) bedeutet in der Landschaftswissenschaft die Fähigkeit einer Landschaft, normale Naturschätze und Umwelt reproduzierende, einsparende, aufschlussreiche Funktionen ohne nachteilige Folgen pro Flächeneinheit aufrechtzuerhalten [<http://mirznanii.com/a/216468/funktsionalnyy-analiz-landstov>].

Die deutsche Fachwortverbindung „die Selbstreinigung der Landschaft“ (самоочищение ландшафта) bedeutet die Fähigkeit der Landschaft, sich eigenständig und insbesondere ohne äußeren Eingriff von Verschmutzungen bzw. von spezifizierten Stoffeinträgen befreien zu können. Die deutsche

Fachwortverbindung und ihr russisches Äquivalent sind semantisch und strukturell gleich.

Die Themengruppe „Die die Funktionseigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter“

Das Kriterium für die Zuordnung dieser thematischen Gruppe ist die Kategorie „Funktion“. Die Landschaftswissenschaft untersucht wirksam die Funktionen von Landschaften. Es ist wichtig zu beachten, dass das Wort „Funktion“ in Bezug auf die Landschaft nicht oft verwendet wird. In den meisten Fällen wird das Fachwort „Funktionieren“ bevorzugt, was den feststehenden Mechanismus der gegenseitigen Wirkung zwischen Landschaftskomponenten bedeutet. Die Gesamtheit von den Vorgängen der Bewegung, des Stoffwechselvorgangs und der Stoff- und Energieumwandlung in einem Geosystem wird als dessen Funktionieren bezeichnet. Das russische Fachwort „функционирование ландшафтов“ (die Funktionsweise von Landschaften) setzt die Kenntnis der Landschaften als unteilbare Geosysteme voraus.

Die thematische Gruppe umfasst 62 Einheiten (30 deutsche und 32 russische Fachwörter), zum Beispiel: die Landschaftsfunktion (функция ландшафта); natürliche Funktionen der Landschaft (природные функции ландшафта) usw.

Die Fachwortverbindung „динамика функционирования ландшафта“ (нем. die Dynamik der Funktionsweise von Landschaften) bedeutet ein sofortiger (Beobachtungszeit) Schnitt der Stoff- und Energiewechselvorgänge im Landschaftskomplex [<https://ru-ecology.info/term/74396/>].

In verschiedenen wissenschaftlichen Richtungen der Landschaftsökologie wird das Fachwort „die Landschaftsfunktion“ (ландшафтная функция) mehrdeutig verwendet. So verstehen Forman und Godron (1986) unter diesem Wort die Bewegung von Energie, Arten und Nährstoffen und betonen damit die Natur der Landschaft als Vorgang, ohne den sozialen Beziehungen einen Platz einzuräumen. Daraus folgt, dass sich das so interpretierte Fachwort „Funktion“ auf den Gemeinwesen der in Ökosystemen ablaufenden Vorgänge bezieht.

Während des Studiums der wissenschaftlichen Fachliteratur wurde festgestellt, dass in der deutschen Sprache die Wörter „die Funktion“ und „das Potential“ im Rahmen der untersuchten Fachwörter mehr oder weniger häufig als Synonyme verwendet werden, wie die folgenden Definitionen ergeben:

1) „Landschaftspotenzial, das Vermögen der Landschaft, gesellschaftlich nutzbare Leistungen zu erbringen und ökologische (Regulationsfunktionen),

ökonomische (Produktionsfunktionen) und soziale Funktionen (Lebensraumfunktionen) zu übernehmen (landschaftsökologisches Potenzial)“ [<https://www.spektrum.de/lexikon/geographie/landschaftspotenzial/4590>];

2) „Landschaftspotential, die Fähigkeit der Landschaft, bestimmte Funktionen zu erfüllen“ [<https://www.spektrum.de/lexikon/geowissenschaften/landschaftspotential/9236>]. Ein ähnliches wissenschaftliches Konzept wird auf Russisch als „Landschaftsfunktionieren“ bezeichnet.

Die Themengruppe „Die die Differenzierung von Landschaften bezeichnenden Fachwörter“

Das Wort „Differenzierung“ (aus dem Lateinischen *differentia*) bedeutet die Varietät, Verschiedenheit. Die thematische Gruppe umfasst 63 Einheiten, von denen 27 deutsche und 36 russische Fachwörter sind, zum Beispiel: die Landschaftsschichtung (ярусность ландшафтов), die Landschaftsregionen (ландшафтные регионы).

Die Fachwortverbindung „ярусность ландшафтов“ (нем. die Landschaftsschichtung) bedeutet „regelmäßige vertikale Differenzierung von Landschaften, die sich in einer sequentiellen Änderung der Höhenlage, der Klimabildungsvorgänge, der exogenen Felderung und der Landschaftsstruktur äußert“ [Geographic Encyclopedic Dictionary, 1988: 353].

Es ist anzumerken, dass die Fachwortverbindung „высотная поясность ландшафтов“/„Höhenzoneneinteilung von Landschaften“ und „высотная зональность ландшафтов“/„Höhenzonalität von Landschaften“ in der russischen landschaftswissenschaftlichen Terminologie Synonyme sind. Das deutsche Fachwort „die Zonalität“ wird auf Russisch als „поясность, зональность“ übersetzt. Das gibt Anlass, das deutsche Fachwort zu den beiden oben genannten russischen Wörtern gleichwertig zu betrachten. Es ist jedoch zu beachten, dass das deutsche Fachwort als Ergebnis des solchen Prozesses wie der logischen Entwicklung eines wissenschaftlichen Konzepts wie der Verallgemeinerung ist (im Vergleich zu der russischen Fachwortverbindung, die noch ein Wort „Höhe“ enthält).

Die Themengruppe „Die Fachwörter, die Vorgänge und Aktionen bezeichnen, die sich in den Landschaften abspielen und die Veränderungen im Zustand und in der Struktur der Landschaft verursachen“

Die Zuordnung dieser thematischen Gruppe basiert auf der Kategorie „Prozess“. Die thematische Gruppe umfasst die Fachwörter, die Prozesse bezeichnen, die in

direktem Zusammenhang mit den Änderungen des Zustands und der Struktur der Landschaft stehen. Unter dem „Zustand der Landschaft“ meinen wir das geordnete Verhältnis der Parameter der Landschaftsstruktur und der Funktionen der Landschaft in einem bestimmten Zeitraum. Der Zustand der Landschaft steht sowohl unter inneren als auch unter äußeren Einflüssen.

Die thematische Gruppe umfasst 211 Einheiten, von denen 106 deutsche und 105 russische Fachwörter sind, zum Beispiel: die Landschaftsveränderung (изменение ландшафта); die Landschaftssukzession (сукцессия ландшафта).

Das Fachwort „сукцессия ландшафта“ (die Landschaftssukzession) bedeutet eine sequentielle Änderung der Landschaftsbedingungen in der Richtung des radikalen oder nahe daran liegenden dynamischen Zustands. Dieses Fachwort wurde von K. Troll von der Geobotanik in die Landschaftsökologie übertragen und dient zur Untersuchung der Dynamik von Landschaften [<http://ru-ecology.info/term/3363/>]. Der Umfang des wissenschaftlichen Konzepts der Landschaftswissenschaft, der vom deutschen Fachwort „die Landschaftssukzession“ expliziert wird, bleibt dem in der Landschaftsökologie ähnlich.

Das Fachwort „динамика ландшафтов“ (die Landschaftsdynamik) ist vor etwa vier Jahrzehnten in die Landschaftswissenschaft getreten. Es bedeutete zunächst die Veränderungen in der Landschaft und ihren Eigenschaften. V.B. Sochava schlug vor, die Landschaftsdynamik „die verschiedenen Prozesse, die unter dem Einfluss des Menschen ablaufen, in modernen Geosystemen zu betrachten und verschiedene Umwandlungen in ihnen zu verursachen“ [Sochava, 1963: 58].

In der Ökologischen Enzyklopädie wird das russische Fachwort „деградация ландшафта“/„die Landschaftsdegradation“ als „das Ergebnis der unumkehrbaren Veränderungen, die die Struktur der Landschaft vollständig zerstören“ interpretiert. Die Landschaftsdegradation äußert sich im Verlust ihrer Fähigkeit, Funktionen zur Reproduktion von Ressourcen erfüllen [<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ecolog/>]. Im Deutschen wird das Fachwort „die Landschaftsdegradation“ definiert als: „der Oberbegriff für jede negative Veränderung ökologischer und /oder ökonomischer Potenziale von Räumen, die nach Größe und Charakter als Landschaften gelten können“ [Seuffert, 2001:91]. Die Definitionen des wissenschaftlichen Konzepts in der deutschen und russischen Sprache stimmen im Allgemeinen hinsichtlich der Menge der semantischen Merkmale überein, d. h. der Umfang des Konzepts ist in beiden Sprachen gleich und die Fachwörter können als logisch eindeutige Äquivalente betrachtet werden.

Die Themengruppe „Die die Ausbildungsformen von Landschaften bezeichnenden Fachwörter“

Bei der Zuordnung dieser Gruppe von Fachwörter haben wir uns von der Tatsache leiten lassen, dass wir eine sprachliche Forschung durchführen, und daher haben wir keine thematische Klassifizierung bestehender Landschaftsarten streng nach den in der Landschaftswissenschaft vorhandenen Kriterien durchgeführt, d.h. wir haben die Fachwörter nicht in Gruppen, Untergruppen, Arten, Unterarten, Typen usw. geteilt. Wir glauben, dass sich eine solche Klassifizierung auf die Aufgaben der Landschaftswissenschaft bezieht und heute eines der dringendsten und komplexesten Probleme der Landschaftswissenschaft darstellt. Die Prinzipien der Klassifikation in der Landschaftswissenschaft können je nach dem zugrunde liegenden Kriterium unterschiedlich sein.

Die Zuordnung von Fachwörter in dieser thematischen Gruppe basiert auf der Kategorie „Typ“. Die thematische Gruppe umfasst 450 terminologische Einheiten, von denen 195 deutsche und 255 russische Fachwörter sind, zum Beispiel: die Wüstenlandschaften (пустынные ландшафты); technogene Landschaft (индустриальный, техногенный ландшафт) usw.

Unter dem russischen Fachwort „тип ландшафта“ (нем. der Landschaftstyp) wird eine Reihe von Landschaften verstanden, die in Struktur, Funktion und Dynamik gemeinsame zonar-sektorale Merkmale aufweisen. Entsprechend den zonaren Merkmalen können alle Typen von Landschaften in die Gruppen und Serien und je nach sektoralen Merkmalen zu Gruppen und Reihen zugeordnet

Das Fachwort „urbane Landschaft“ (городской ландшафт) „beschreibt einerseits analytisch die vollständige Verstädterung des Raums (d. h. die allgemeine Ausbreitung städtischer Bauformen, Infrastrukturen und Lebensstile), andererseits aber auch programmatisch Versuche, in fragmentierten Räumen, die nicht mehr Stadt noch Land sind, neue Zusammenhänge zu erkennen und zu gestalten“ [https://de.wikipedia.org/wiki/Urbane_Landschaft].

Tabelle 1

Die Verteilung der landschaftswissenschaftlichen Fachwörter nach Themengruppen

Thematische Gruppen	Deutsch	Russisch	Gesamtzahl
Die die Ausbildungsformen von Landschaften bezeichnenden Fachwörter	195	255	450
Die die Methoden und die Wissenschaftsmethodologie bezeichnenden Fachwörter	157	195	352
Die qualitativen Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter	114	135	249
Die die Landschaftsstruktur bezeichnenden Fachwörter	99	116	215
Die Fachwörter, die Vorgänge und Aktionen bezeichnen, die sich in den Landschaften abspielen und die Veränderungen im Zustand und in der Struktur der Landschaft verursachen	106	105	211
Die besondere Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter	76	83	159
Die die Landschaftswissenschaft bezeichnenden Fachwörter	47	63	110
Die die Differenzierung von Landschaften bezeichnenden Fachwörter	27	36	63
Die die Funktionseigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter	30	32	62
Die die räumlichen Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter	20	23	43
Die Fachwörter, die die sich mit der Landschaftswissenschaft beschäftigenden Personen bezeichnen	3	5	8
Insgesamt:	874	1048	1922

Schlussfolgerungen

Die Zuordnung der Fachwörter in die thematischen Gruppen ergab folgende Merkmale:

1. Aufgrund der quantitativen Merkmale kann man behaupten, dass die thematische Gruppe „Die die Ausbildungsformen von Landschaften bezeichnenden Fachwörter“, die 450 (195 deutsche und 255 russische) Fachwörter umfasst, in der deutschen und russischen Sprache am repräsentativsten ist.

Die thematische Gruppe „Die qualitativen Eigenschaften der Landschaft bezeichnenden Fachwörter“ ist in beiden Sprachen die zweitgrößte – 352 Fachwörter (157 deutsche und 195 russische). Die geringste Anzahl von Fachwörter hat in den beiden Sprachen die Themengruppe „Die Fachwörter, die die sich mit der Landschaftswissenschaft beschäftigenden Personen bezeichnen“ (8 Fachwörter, darunter 3 deutsche und 5 russische) (siehe Tabelle 1).

Die Tatsache, dass die Fachwörter, mit denen die Varietäten von Landschaften bezeichnet werden, den ersten Platz in der Tabelle einnehmen, lässt sich zunächst durch die große Anzahl der heute existierenden Arten, Unterarten, Gruppen, Untergruppen, Kategorien und Unterkategorien von Landschaften und die Komplexität der Klassifizierung von Landschaften selbst erklären.

2. In der russischen Sprache wird im Gegensatz zur deutschen Sprache eine größere Anzahl von Fachwörter festgestellt. Dies ist jedoch kein Beweis dafür, dass ein größeres Konzeptvolumen für den Fachwortschatz der Landschaftswissenschaft in russischer Sprache charakteristisch ist. Bei der Forschung von Faktenmaterial konnten wir keine deutschen Entsprechungen für russische Fachwörter in den authentischen und überprüften Quellen finden. Und dies ist vor allem auf das Fehlen von Fachwörterbüchern der Landschaftswissenschaft zurückzuführen. Es kann jedoch nicht mit Sicherheit gesagt werden, dass diese authentisch Fachwörter in der deutschen Sprache fehlen.

3. Die Analyse der Fachwörter in den thematischen Gruppen hat ein hohes Maß an Ähnlichkeit in der strukturellen Organisation des landschaftswissenschaftlichen Fachwortschatzes in deutscher und russischer Sprache ergeben. Nach den Forschungsergebnissen sind die Fachwörter der Landschaftswissenschaft hierarchisch organisiert.

Die Analyse des Faktenmaterials zeigt, dass der Fachwortschatz der Landschaftswissenschaft ein System von den Fachwörtern ist, eine Reihe von den bezeichnenden Einheiten, die den Konzepten eines bestimmten Wissensbereichs

entsprechen und durch logische, semantische Beziehungen miteinander verbunden sind. Die untersuchten Fachwortschätze umfassen viele Elemente, Verbindungen und Beziehungen und bilden gleichzeitig eine gewisse Gemeinschaft.

Durch die Zuordnung von Fachwörtern zu thematischen Gruppen konnten wir klar erkennen, wie der landschaftswissenschaftliche Fachwortschatzsystem gebildet wird, die Wechselbeziehung der Fachwörter innerhalb einer Gruppe verfolgen und ihre Definitionen klarstellen.

Bei der Analyse des Fachwortschatzes stellten wir fest, dass im Fachwortschatz der Landschaftswissenschaft die Fachwörter anderer Wissenschaften, insbesondere der Geographie, und ihrer Teilbereiche funktionieren. Das Vorhandensein dieser Fachwörter erklärt sich aus den Wechselbeziehungen der inneren Tendenzen und sozialer Faktoren in der Entwicklung der Landschaftswissenschaft.

KAPITEL 2 / CHAPTER 2

THEORETICAL BASIS OF LINGUISTIC RESEARCH OF HYPNOSIS

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ГИПНОЗА

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГІПНОЗУ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-039

Вступ

Попри суто науковий характер сучасного гіпнозу кількість наукових розвідок з цієї теми у всіх царинах науки є обмеженою. Так, на теренах психології дослідженням гіпнозу займались М. Erickson, який є основоположником недирективного підходу в гіпнотерапії, R. Bandler та J. Grinder, які першими надали опис лінгвістичних шаблонів, що використовуються в англійській гіпнотичній комунікації, В.М. Бехтерев, який надав опис гіпнотичним феноменам ще в XIX-XX ст., М.Н. Гордєєв та М.Р. Гінзбург, які є провідними дослідниками гіпнозу в Росії, та інші, які є провідними дослідниками гіпнозу в Китаї, та інші. В лінгвістиці ж кількість досліджень є незначною, зокрема, дослідженням лінгвістичних аспектів гіпнозу займалась Т.Ю. Ковалевська. Мала кількість саме лінгвістичних розвідок з теми гіпнозу й роздільний характер наявних розвідок робить нашу спробу створити цілісне дослідження з цієї теми **актуальним**.

Мета дослідження – схарактеризувати гіпнотичний дискурс, навести основні риси гіпнотичної комунікації в китайськомовному гіпнотичному дискурсі. **Об'єктом** дослідження є гіпнотичний дискурс в китайській мові, а **предметом** – механізми проведення гіпнотичного комунікативного акту в китайській мові. **Матеріалом** послуговували записи мовлення гіпнотерапевтів під час гіпнотичного сеансів китайською мовою сумарним обсягом 100 годин.

2.1. Особистість і свідомість, стани свідомості

За словами Р. Декарта, єдине, що неможливо піддати сумніву – це факт того, що індивід має здібність свідомо мислити, що знайшло відображення в його фразі *Cogito ergo sum*. З часів З. Фрейда в психології почали робитись спроби створити модель особистості людини. Так, З. Фрейд виділяв три компоненти особистості людини, які розділялись на дві групи – свідоме й підсвідоме [9, с. 378-390]:

- **Ego** (свідоме), яке охоплює все, про що ми думаємо, що відчуваємо, що знаємо. Особливістю *ego* є те, що ми усвідомлюємо наявність цих думок, знань і почуттів;

- **Підсвідоме**, тобто думки, знання й відчуття, про існування яких ми не здогадуємося, проте вони впливають на психічне життя індивіда. В межах підсвідомого З. Фройд виділяв:

- **Super-ego**, тобто «ідеальне Я», що інкорпорує моральні уявлення про те, якою має бути людина, які формуються в дитинстві батьками й соціальними інституціями;

- **Id**, яке є проявленням тваринних потреб людини, зокрема двох мотивів: *libido* – жага репродуктивної активності – й *destrudo* – жага руйнування й знищення.

За Фройдом, *super-ego* й *id* знаходяться в постійному конфлікті й впливають на свідомість людини. Зокрема, деякі думки й бажання, джерелом яких слугує *id* є неприйнятними згідно з моральними правилами *super-ego* й вони не допускається в сферу *ego* за допомогою одного з 8 захисних механізмів на кшталт витіснення чи заміщення [8, с 60-62].

Пізніші розвідки уточнили визначення свідомості у порівнянні з його розумінням З. Фройдом до наступного: «свідомість – це вища, характерна для людини форма відображення об'єктивних усталених якостей й закономірностей довкілля, формування у людини моделі зовнішнього світу, в результаті чого досягається пізнання й перетворення оточуючої дійсності» [8, с 220]. У свідомості можливо виділити два рівні [8, с. 223]:

- **Буттєва свідомість**, тобто те, що людина отримує безпосередньо з навколишнього середовища за допомогою органів почуттів. Вона включає в себе наступних два компоненти:

- **Біодинамічні якості рухів**, тобто досвід рухання чи пропріоцептивні відчуття;

- **Чуттєвий досвід**, тобто те, що бачить, чує або відчуває на дотик чи запах людина – перцептивні почуття;

- **Рефлексивна свідомість**, яка характеризує свідомість після раціоналізації, тобто певного осмислення. Вона включає в себе наступних два компоненти:

- **Значення** – «зміст суспільної свідомості», те, що людина засвоює

протягом життя при взаємодії з різними соціальними інституціями на кшталт освітніх закладів – навички, знання про довкілля, наукові знання, культурні знання тощо;

○ **Сенс** – «суб'єктивне розуміння й відношення до ситуації, інформації». До цього домену можна віднести умовиводи й емоції.

Свідомість може мати різні стани, кожен з яких характеризується різними рівнями психічної, емоційної й моторної активності. До основних станів свідомості можна віднести наступні [5, с. 95]:

• **Несвідомий стан**, який характеризується проявленням лише «психовегетативних реакцій», а «проявлення пізнавальних й емоційних процесів відсутні»;

• **Нормальний стан**, який передбачає здатність до сприйняття й усвідомлення довкілля й себе в ньому, він «включає весь спектр психічних проявлень в модусі усвідомлення – сприйняття, згадування, увагу, мислення й саморегуляцію»;

• **Змінені стани свідомості (ЗСС)**, тобто стани, що означають «якісну зміну в характері психологічного функціонування», іншими словами, в яких стандартні психічні процеси, зазначені вище – сприйняття, пам'ять, увага, логічне мислення тощо – зазнають певних змін з певних зовнішніх чи внутрішніх приводів. ЗСС розподіляються на [5, с. 96-102]:

○ **Сон**, що є станом який передбачає розслаблення тіла, гальмування діяльності нейронів кори головного мозку з метою їх відпочинку, а також консолідацією спогадів з метою переведення їх до довгострокової пам'яті. Щодо психічної активності, сон характеризується наявністю снів, що мають відносний ступень когерентності, «допускає підпорогове сприйняття й запам'ятовування змісту снів»;

○ **Стан, спричинений впливом психоактивних хімічних речовин**. В залежності від типу й механізму функціонування хімічної речовини вона може призводити до широкого спектру різних наслідків. Наприклад, наркотики з групи опіатів призводять до емоційної ейфорії, розслаблення м'язів й інтенсифікації мисленнєвої діяльності.

○ **Стан спричинений інтенсивними емоціями**. Цей стан характеризується активізацією базових інстинктів людини й пригніченням здатності до логічного мислення. З. Фройд пояснив би цей стан як ослаблення

контролю *super-ego* й інтенсифікацію маніфестації *id*;

○ **Гіпнотичний стан**, чи стан **даунтайму** за термінологією фахівців з НЛП (нейролінгвістичного програмування, докладніше про цей напрям – в Розділі 2), який характеризується інтроспективним «направленням уваги всередину», що виникає під час психотерапевтичної комунікації [10, с. 157]. Далі буде надано детальну характеристику цьому стану.

Попри значний термін існування – з XVIII ст., якщо рахувати з початку використання його в лікарській діяльності Ф.А. Месмером, наразі серед вчених немає однастайності щодо наукового опису гіпнозу. Наведемо деякі з визначень:

На початку XX ст. гіпноз мав наступне визначення: це «особлива видозміна природного стану сну» [2, с. 48];

Одне з сучасних визначень: гіпноз – це «особливий тип психічного функціонування, при якому людина, завдяки впливу з боку іншої людини, забуває про довкілля, але при цьому зберігає зв'язок з оператором, яке допомагає здійснити психологічне реструктурування» [3, с. 9];

☒ ☒ ☒ , провідний китайський дослідник гіпнозу, дефінує гіпноз наступним чином: гіпноз – це «змінений психологічний стан, який призводить до інтенсифікації уяви й збільшення сприйнятливості, а також до зменшення ступені усвідомлення навколишнього середовища, таким чином він є психічним станом, який надає можливість засвоєння сугестивних ідей й наказів, а також переживання клієнтом певного досвіду як реального» [20, с. 37];

Беккио Ж. дефінує гіпноз як «психотерапію, що використовує мову пацієнта під час взаємного спілкування» [1, с. 15]. Слід розтлумачити, що під мовою клієнта експерт розуміє мовлення, яке буде достатньо неконкретним, щоб говорити про те, що думає клієнт, без знання, що саме мається на увазі. Під взаємним спілкуванням розуміється важливість кооперації клієнта з терапевтом;

Одним з фахівців з НЛП надано наступне визначення: гіпноз – це стан, в якому людина повністю сконцентрована на власному внутрішньому світі, а не на тому, що за його межами [10, с. 142];

Визначення, яке було надано гіпнозу відділом 30 (*Society of Psychological Hypnosis*) *APA* (*American Psychological Association*) в 1994 році є наступним: гіпноз – це «процедура, протягом якої кваліфікований спеціаліст-практик чи

дослідник в царині здоров'я робить навіювання задля того, щоб клієнт, пацієнт чи той, кого досліджують, відчули зміну у власних відчуттях, сприйнятті, думках чи поведінці» [18, с. 143]. В 2015 відділ 30 АРА оновив це визначення до наступного: гіпноз – це «стан свідомості, який включає фокусування уваги й зниження ступеня периферичного усвідомлення, що характеризується збільшенням можливості реакції на навіювання» [12, с. 6].

Як бачимо з наведених вище визначень, гіпноз характеризується трьома параметрами: 1) це стан, в якому знижується ступень алертності й психомоторної активності людини, що нагадує сон (звідси й назва «гіпноз» – від давньогр. *ὑπνος*, що значить «сон»), і увага людини, що в ньому перебуває, фокусується на внутрішніх процесах; 2) це стан в якій людині, яка називається **клієнтом** (той, кого гіпнотизують), допомагає вийти людина, яка називається **терапевтом** чи **оператором**; 3) в цьому стані збільшується вірогідність успішного здійснення навіювання.

В гіпнотичному трансі тіло зазнає певних змін на фізіологічному рівні, зокрема, цей стан характеризується пасивністю й схожістю на стан сну, що й послугувало приводом для обрання саме такої назви для цього феномену. До так званих **мінімальних ознак наявності трансового стану** належать [3, с. 51-52]:

- **Нерухомість**, яка передбачає каталептичний стан напруження м'язів, тобто повну нерухомість, без звичайних мікрорухів тіла. Єдиними рухами, що можна побачити без спеціальної апаратури, є пересування грудної клітки чи животу через дихання й короткі, різкі, поодинокі посмикування рук, ніг, пальців, голови, які переважно мають ідеомоторний характер (є рефлекторною реакцією тіла на зміст гіпнотичного трансу) й ковтання слини;

- **Заплющення очей**, що допомагає клієнтові сконцентруватись на змісті трансу без відволікання на те, як виглядає довкілля. Окрім цього, внаслідок переважної відсутності мікрорухів тіла, очі можуть пересихати без моргання, що призводить до неприємних почуттів у клієнта й вимушує його відволіктись від трансу задля зволоження очей;

- **Розслаблення м'язів тіла**, особливо м'язів на обличчі, що супроводжується характерним для гіпнозу «ефектом воскової маски»;

- **Зміна діаметру зіниць**, часто в сторону збільшення. Ця ознака з'являється на перших етапах трансу, а потім клієнт зазвичай заплющує очі;

- **Зміна характеру дихання**, яке становиться більш глибоким, повільним і ритмічним, тобто схожим на дихання людини, що спить;
- **Уповільнення ковтання слини**, яке є наслідком розслаблення м'язів тіла;
- **Сіпання вій**, що часто супроводжує етап гіпнотичного сеансу, під час якого людина переживає інтенсивні емоції.

На рівні мозкової активності гіпноз характеризується підвищенням активності різних ділянок кори головного мозку, оскільки він характеризується наявністю такого феномену, як **синестезія** – тобто об'єднання репрезентацій з різних модальностей. Про наявність різних типів думок, спогадів, вражень тощо одним з перших написав психолог В. Джеймс в ХІХ ст. [див. 16, 17]. Він виділяв різні одиниці свідомості й відносив їх до різних типів – малюнок, звук, відчуття тощо. Пізніше це знайшло відображення в сучасній психології й, зокрема, в такому напрямі практичної психології, як НЛП. В останньому всі **репрезентації** (елементи свідомості згадані вище – результати сприйняття докільця органами почуттів разом із продуктами рефлексивної свідомості) чи «ідеї, думки, представлення сенсорної інформації чи оціночної інформації» [10, с. 22] належать до однієї з **модальностей** чи **репрезентативних систем**, які розуміються як належність суб'єктивного досвіду до категорії зображень, звуків, тактильних почуттів, запахів чи смаків [10, с. 22]. Стан, коли людина водночас думає із задіянням двох (чи більше) різних репрезентацій, які відносяться до різних репрезентативних систем, називається синестезією. Прикладом цього феномену є яскравий спогад, який людина водночас бачить як зображення, який супроводжується певними звуками, можливо й певним ароматом чи відчуттям. В стані гіпнотичного трансу клієнт часто знаходиться в стані синестезії, більше того, для терапевта буде вигідним підштовхнути клієнта до переживання синестетичної репрезентації через більший ступень імерсії.

За створення й опрацювання репрезентацій різних типів відповідають спеціалізовані відділи кори головного мозку [14, с. 57-60]. Одним з проявів гіпнотичного стану на рівні фізіологічних змін в діяльності кори головного мозку є інтенсифікація активності відділів кори головного мозку, що відповідають за опрацювання візуальних образів, звуків, кінестетичних почуттів й, при синестезії – їх одночасна активізація.

Підсумовуючи все вищесказане, в цьому підрозділі було зазначено, що таке свідомість, було перераховано її компоненти згідно з різними підходами до розуміння цього феномену, було висвітлено різні стани свідомості, зокрема й гіпнотичний стан. Було окреслено різні підходи до розуміння гіпнозу й визначено спільні риси в них. Було зазначено основні фізіологічні симптоми гіпнотичного стану як по відношенню до зовнішніх проявів, так і в аспекті фізіологічних змін в діяльності кори головного мозку.

2.2. Історія гіпнозу

Історично гіпноз мав два прояви й дві пов'язані з ними комунікативні моделі. В XVIII ст. виник перший підхід до гіпнозу, наразі відомий як **директивний** чи **класичний** підхід, який наголошував на важливості авторитарності гіпнотерапевта й слухняності клієнта [6, с. 424]. Гіпнотерапевт надавав прямі накази клієнту на кшталт «*Спи!*» чи «*Твої очі втомилась! Ще більше! Заплющ їх!*», які клієнт мав виконувати без піддавання їх сумніву чи протесту. У разі, якщо клієнт не бажав виконувати команди гіпнотерапевта, його називали «негіпнабельним» й передчасно припиняли терапію, так, Г.В. Рожковський надає критерії оцінки гіпнабельності й визначення ступня гіпнабельності від нульового (відсутність реакції на слова гіпнотизера) до третього (здатності клієнта до входження в глибокий транс) [7, с. 120-124]. Директивний гіпноз використовується суто в психотерапевтичному контексті й в сценічних виступах та наразі є маловивченою навіть в психології темою.

В XX ст. американським психіатром М. Еріксоном був розроблений новий підхід до гіпнозу, який отримав назву **недирективного** чи **еріксонівського** (іноді його перекладають з англійської як **еріксоніанський**, від англ. *Ericksonian hypnosis*) за ім'ям розробника. Головною метою цього підходу було розробити формат гіпнотерапії, який працював би на всіх пацієнтах, без розділення їх на «гіпнабельних» та «негіпнабельних» [6, с. 425]. М. Еріксон досяг цієї мети шляхом уникнення прямих наказів й заміщенням їх непрямим мовленням й непрямыми навіюваннями, які надавались у великій кількості й з яких клієнт самостійно обирав, яких дослухатись, а яких – ні. Цей підхід наголошував на кооперації й рівності ролей терапевта й клієнта, що відображено в розумінні цього підходу в ключі «розмовного гіпнозу», тобто,

гіпнотичний акт – це проста розмова між двома людьми. Наприклад, гіпнотерапевт, який працює в рамках недирективного підходу, перефразував би надані вище команди спати й закрити очі наступним чином: *«В один момент, по мірі того, як ви слухаєте мій голос, ви можете усвідомити його монотонність, подібну до гуркоту колес потягу, який з кожним словом далі й далі відносить в глибину трансового сну... [Клієнт демонструє уповільнене дихання й розслаблення мимічних м'язів]... Так, дуже добре... А можна й не уявляти собі цю картину, а просто заплющити очі замість цього й слухати мій голос...»*. Наведений приклад яскраво демонструє основні якості недирективного гіпнозу [див. докл. 13]:

- **Множинність засобів**, тобто гіпнотерапевт, що працює в рамках недирективного підходу, завжди виходить з пресупозиції, що деякі з навіювань не спрацюють й, щоб компенсувати це, він робить велику їх кількість, так, в наведеному вище прикладі робиться два навіювання, націлені на поглиблення трансу;

- **Відсутність прямих наказів** задля запобігання виникненню спротиву з боку клієнта [19, с. 6], так, в першому реченні не робиться наказу впасти в транс, замість цього пресупозиціюється, що процес вже відбувається, а клієнт може його лише усвідомити; в другому реченні також не надається наказ заплющити очі чи увійти до трансового стану, а лише називається гіпотетична можливість це зробити. Більш того, задля уникнення прямих наказів використовується такий прийом, як **дисоціація** – відсутність зазначення того, хто робить дію. Це робиться за допомогою пасивних чи безособових конструкцій, або ж через заміну підмета на інше, відмінне від клієнта лице чи (частіше, оскільки з ним легше ідентифікувати себе) предмет, наприклад, в наведеному фрагменті терапевт уникає зазначення того, що клієнт занурюються в транс, замість цього він говорить, що *«потяг відносить в транс»* без зазначення, кого саме;

- **Образність мовлення**, що виражається в заохоченні клієнта до створення яскравих ментальних зображень [19, с. 7], які символічно відображають деякі навколишні чи внутрішні когнітивні процеси задля створення синестезії (поєднання різних типів інформації, в нашому прикладі візуальної – ментальна картинка потяга – й аудіальної – монотонний звук голосу терапевта);

- **Використання певних сугестивних лінгвістичних шаблонів** чи, за термінологією гіпнотерапевтів-практиків, непрямих навіювань. Так, в наданому фрагменті використано таке непряме навіювання як вибір без вибору – надано протиставлення двох альтернатив, які по суті, ведуть до одного й того ж результату, в даному випадку – поглибити трансовий стан й слухати мовлення терапевта або поглибити цей стан, слухати мовлення й заплющити очі;

- **Ратифікація мінімальних ознак трансу**, тобто підкріплення й заохочення клієнту до подальшого поглиблення трансу [3, с. 54]

З другої половини ХХ ст. гіпноз, завдяки популярності одного з напрямів практичної психології – нейролінгвістичного програмування, поступово отримує шлях в повсякденне життя звичайних людей, далеких від сфер медицини та психології. В нашому дослідженні увагу сконцентровано саме на недирективному підході до гіпнозу через велику значущість саме лінгвістичного компонента в процесі реалізації гіпнотичного впливу згідно з цією моделлю. ☒ ☒ ☒ наголошує на том, що основою гіпнозу (він говорить про недирективний підхід) є наступні положення [20, с. 40-43]:

- **Довіра**, яка передбачає, що клієнт готовий надати терапевту право змінювати глибинні психологічні травми, процеси, спогади тощо, а на етапі збору анамнезу – озвучити особисту інформацію;

- **Розслаблення**, тобто протягом гіпнотичного сеансу клієнт досягає трансового стану шляхом розслаблення, а не збудження. Слід наголосити, що розслаблення є майже неможливим за умови відсутності довіри до терапевта. Існують техніки наведення гіпнозу, які не потребують розслаблення, наприклад, трансовий стан досягається за допомогою перенавантаження – терапевт говорить занадто складні для усвідомлення речі із швидкістю, яка не дозволяє повністю зрозуміти сказане, проте використання цих технік в контексті психотерапії, який ми розглядаємо, не є ортодоксальним;

- **Увага**, тобто гіпноз є в певному сенсі майстерністю керувати увагою клієнта задля направлення її в потрібному для здійснення терапії напрямку;

- **Співробітництво**, тобто терапевт займає роль помічника й супровідника, а клієнт здійснює всю роботу по зануренню в транс й виконання поставлених терапевтом завдань самостійно. Саме цей момент і становить принципову різницю між директивним (де робиться акцент на підкорення клієнта терапевту, а не співробітництво між ними) й недирективним гіпнозом.

Далі буде уточнено цю позицію.

2.3. Модель гіпнотичної комунікації

Нам видається доцільним використання методу транзактного аналізу, який розробив Е. Берн, задля аналізу комунікативної ситуації, що виникає при гіпнозі недирективного підходу. Цей метод виділяє три комунікативні ролі для людей, що беруть участь в комунікації, а саме [11, с. 21-24]:

- **Дитина** (від англ. *Child*) – роль людини, яка керується власними бажаннями й емоціями, яка не думає про наслідки у порівнянні з сьогочасним задоволенням, швидко міняє настрої;
- **Дорослий** (від англ. *Adult*) – роль людини, яка керується суто фактами, має процедурний склад розуму й живе теперішнім;
- **Вихователь** (від англ. *Parent*) – роль людини, яка піклується про дотримання правил й моральних настанов, яка має прогностичний склад розуму й дивиться в майбутнє.

Помітним є кореляція опису комунікативних ролей згідно з теорією транзактного аналізу з частинами психіки за З. Фрейдом, тобто можна вбачити певний ступень відповідності ролі Дитини з описаним вище *id*, ролі Дорослого – з *ego*, а ролі Вихователя – з *super-ego*. Слід зазначити, що через це транзактний аналіз часто класифікують як неопсихоаналітичний напрям в психології.

Метод транзактного аналізу полягає в аналізі взаємодії між комунікативними ролями, які займають в комунікації співрозмовники. Одиницею комунікації за Е. Берном є **транзакція** – зміна комунікативної ролі разом з відрізком комунікації, яка проходила з саме таким розподілом ролей.

Типовий гіпнотерапевтичний сеанс має наступні етапи (слід зазначити, що наведена класифікація є умовною, оскільки деякі її компоненти можуть бути пропущеними з огляду на специфіку ситуації, наприклад, етапи збору анамнезу й наведення можуть бути суттєво скороченими у випадку, якщо, згідно з професійним жаргоном гіпнотерапевтів, клієнт має «трансовий досвід», тобто багато разів відчував стан трансу, чи клієнт і терапевт працюють один з одним протягом значного часу; єдиними компонентами, які не можуть бути

пропущеними, є підсвідомий пошук, підсвідомі процеси й гіпнотичний відгук, оскільки вони є ядром гіпнотичного сеансу й його кінцевою метою) [див. докл. 13, 3]:

- **Зібрання анамнезу** чи підготовка, що включає в себе настановчу розмову, протягом якої встановлюється симптоматика пацієнта, й за потреби робиться спроба нейтралізації всіх сумнівів й негативних асоціацій з процесом гіпнотизування. Встановлюється комунікація на рівні Дорослий-Дорослий, яка зберігається протягом всього сеансу [13, с. 15-16];

- **Проведення гіпнотичного сеансу**, який складається з наступних етапів:

- **Наведення** – «процедура, яку скеровано на викликання гіпнозу» [12, с. 6]. Протягом цього етапу відбувається підготовка до здійснення навіювання, яка призводить до появи описаного вище стану. Наведення має два аспекти [3, с. 36-40]:

- **Фіксація уваги** клієнта на «внутрішніх реаліях» [13, с. 17]. Увага клієнта переводиться на те, про що говорить гіпнотерапевт з кожним новим твердженням, таким чином керувати нею – основне завдання терапевта;

- **Депотенціалізація звичних мисленнєвих послідовностей й систем вірувань**, що передбачає «відволікання уваги, здивування, сумнів, чи будь-який інший процес, що перериває звичайний для пацієнта струм думок» [13, с. 17]. Цей етап є опціональним і використовується переважно для подолання супротиву клієнта чи для прискорення швидкості занурення клієнта в транс;

- **Навіювання**, яке є кінцевою метою викликання цього стану. В разі здійснення **гіпнотерапії** – «використання гіпнозу задля лікування медичного чи психологічного розладу чи проблеми» [12, с. 7] – навіювання скеровано на лікування. Протягом здійснення навіювання одним із завдань терапевта є підтримання стану гіпнозу. Процес гіпнотичного навіювання можна умовно поділити на три частини [13, с. 17-23]:

- **Підсвідомий пошук**, який досягається «імплікаціями, питаннями, грою з багатозначними словами й іншими формами непрямой сугестії»;

- **Підсвідомі процеси**, що включають «особисті асоціації й ментальні механізми», які є реакцією підсвідомості на засоби непрямой сугестії, зазначені вище;

- **Гіпнотичний відгук**, що є автономною й неусвідомлюваною зміною в перебігу психічних процесів й змінах в моделях поведінки, що є наслідками

вищезначених змін;

- **Виведення**, яке скеровано на комфортне для клієнта поступове припинення стану гіпнозу;

- **Постгіпнотична оцінка**, яку скеровано на оцінку стану пацієнта й, за потреби, надання постгіпнотичних навіювань (які, по суті, є маніпуляціями, скерованими на закріплення терапевтичного ефекту від гіпнотичного сеансу).

З наданого вище опису етапів перебігу гіпнотичного сеансу ми бачимо, що комунікація при здійсненні гіпнотичного сеансу в форматі недирективного гіпнозу (на відміну від директивного гіпнозу, де протягом всього сеансу експліцитно зберігається наступне розділення комунікативних ролей: Вихователь для терапевта й Дитина для клієнта) починається як комунікація в форматі Дорослий-Дорослий, а протягом перебігу гіпнотичного сеансу поступово й незримо для клієнта його роль змінюється на роль Дитини (через надання гіпнотизером навіювань, націлених на здійснення впливу на підсвідомому рівні). На етапі здійснення постгіпнотичної оцінки комунікація знову повертається в русло Дорослий-Дорослий, а зміна позиції з Дорослий на Дитину, як правило, не усвідомлюється клієнтом, тобто не є експліцитною.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане в цьому розділі, можна сказати, що було розглянуто два підходи до гіпнозу – директивний та недирективний. Для нашого дослідження було обрано недирективний підхід, оскільки саме в його межах значну роль відіграє мовленнєвий компонент в комунікації між клієнтом і терапевтом. Було також розглянуто транзактний аналіз – метод аналізу комунікативної ситуації. Його було застосовано для аналізу взаємодії між терапевтом і клієнтом. Зокрема, було виділено, що вся комунікація проходить в рамках Дорослий-Дорослий експліцитно, проте в реальності переходить на рівень Дорослий-Дитина.

2.4. Визначення й основні риси гіпнотичного дискурсу

Саме в цьому ключі ми будемо розуміти гіпнотичний дискурс – як результат комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом із всіма (матеріальними й нематеріальними) конституентами комунікативної ситуації. Гіпнотичний дискурс характеризується наступними дистинктивними ознаками:

- **Терапевтичність**, тобто гіпнотичний транс спрямовано на вирішення певних проблем клієнта, що мають психологічний характер. Наприклад, за допомогою гіпнотерапії можна лікувати: 1) **проблеми пов'язані з світосприйняттям клієнта**: «непатологічну депресію, надмірну тривожність чи боязливість, безсонницю, низьку самооцінку, небажання жити, небажання вчитись, шизофренію на початковому етапі й низької інтенсивності», суїцидальні думки тощо; 2) **неврози**: obsесивно-компульсивні розлади, фобії, харчові розлади, агорафобію, комплекс неповноцінності, анорексію, передчасну еякуляцію, сексуальну дисфункцію тощо; 3) **деструктивні звички**: алкогольна / наркотична / тютюнова залежність, надмірна лінь тощо; 4) **стрес**: стрес на роботі чи в навчанні, втрата близької людини, розлучення з партнером тощо [§ § § , с. 47-49], а також багато різних інших проблем, які мають психологічний характер, проте не наслідками проблем на фізіологічному рівні;

- **Індивідуальна спрямованість**, тобто гіпнотична комунікація зазвичай спрямована на одну людину й твориться гіпнотерапевтом з урахуванням індивідуальних потреб, особливостей і поведінки цієї людини. Наприклад, при здійсненні гіпнотерапії одним з популярний прийомів поглиблення трансу є синхронізація за диханням, яка передбачає, що терапевт слідує за диханням клієнта й дихає в унісон з ним: вдихає водночас з клієнтом, а, коли клієнт видихає, терапевт говорить [4]. Таким чином, на інших людей, які можуть спостерігати за цим процесом чи дивитись відеозапис чи слухати аудіозапис сеансу, те, що каже терапевт, не буде мати аналогічного впливу. Ще одним прикладом може слугувати свідоме уникнення терапевтом експліцитного називання певних речей, які можуть викликати травматичні спогади у клієнта (про що він заздалегідь дізнається з під час збору анамнезу);

- **Стратегічність**, тобто кожний гіпнотичний акт має певну мету, яку хоче здійснити терапевт по відношенню до клієнта, яка і є приводом для ініціації процесу гіпнотизування [3, с. 30]. Прикладом може слугувати терапія алкогольної залежності. Якщо протягом збору анамнезу було виявлено, що людина використовує алкоголь задля подолання невпевненості в собі, то метою проведення гіпнотичного сеансу є підвищення впевненості клієнта в собі без використання алкоголю;

- **Алогічність і неграматичність**, яка витікає з потреби терапевта у взаємодії з підсвідомими процесами клієнта. Таким чином, мовлення терапевта

не завжди слідує правилам логіки чи граматики, натомість воно складається з певних лінгвістичних шаблонів, метою яких є поглиблення трансу чи/й надання навіювання;

- **Образність**, яка витікає з зазначеної у попередньому пункті потреби терапевта у взаємодії з підсвідомими процесами клієнта, які часто мають візуальний чи синестетичний характер. Так, терапевт часто використовує у власному мовленні слова, які покликано створити у клієнта яскраві візуальні образи, зробити так, що клієнт подумав про певні звуки чи відчув певні відчуття, які називаються **предикатами** [15, с. 24] (слід зазначити, що термін не тотожний терміну предикат в граматиці у значенні «присудок»; натомість предикат в розумінні фахівців з НЛП і гіпнозу може бути будь-якою частиною мови і виконувати будь-яку синтаксичну функцію в реченні).

Висновки

В цьому дослідженні було зазначено, що таке свідомість, було перераховано її компоненти згідно з різними підходами до розуміння цього феномену, так, було наведено підхід З. Фрейда, який історично був одним з перших й підхід до розуміння структури свідомості в сучасній психології. Також було висвітлено різні стани свідомості – нормальний й змінений, зокрема й гіпнотичний стан. Було окреслено різні підходи до розуміння гіпнозу й визначено спільні риси в них. Було визначено на підставі проаналізованої інформації, що гіпноз характеризується: 1) зниженням ступеня алертності й психомоторної активності людини, що нагадує сон; 2) кооперацією людини, яка називається клієнтом, з людиною, яка називається терапевтом чи оператором; 3) збільшенням вірогідності успішного здійснення навіювання. Було зазначено основні фізіологічні симптоми гіпнотичного стану як по відношенню до зовнішніх проявів, наприклад, нерухомість, заплющення очей, розслаблення м'язів, зміна характеру дихання, уповільнення ковтання слини, автоматичні сипання, що мають ідеомоторний характер, тощо; так і в аспекті фізіологічних змін в діяльності кори головного мозку, а саме – інтенсифікація активності відділів кори головного мозку, що відповідають за опрацювання візуальних образів, звуків, кінестетичних почуттів й частотний феномен, при якому вони активуються водночас, що називається синестезією.

Було розглянуто два підходи до гіпнозу – директивний, який

характеризується домінантністю терапевта й наказовим характером навіювань, та недирективний, який характеризується множинністю засобів, відсутністю прямих наказів, образністю мовлення, використанням певних сутєстивних лінгвістичних шаблонів й ратифікацією мінімальних ознак трансу. Для нашого дослідження було обрано недирективний підхід, оскільки саме в його межах значну роль відіграє мовленнєвий компонент в комунікації між клієнтом і терапевтом. Цей підхід базується на чотирьох принципах: довіра клієнта до терапевта, розслаблення клієнта, майстерність терапевта в керуванні увагою клієнта й готовністю обох до співробітництва.

Було розглянуто перебіг типового сеансу гіпнотерапії, який включає в себе наступні компоненти: зібрання анамнезу, проведення гіпнотичного сеансу й постгіпнотична оцінка. Проведення гіпнотичного сеансу, в свою чергу, включає в себе: наведення (що складається з фіксації уваги й депотенціалізації звичних мисленнєвих послідовностей й систем вірувань), навіювання (яке складається з підсвідомого пошуку, перебігу підсвідомих процесів й гіпнотичного відгуку) й виведення.

Було також розглянуто транзактний аналіз – метод аналізу комунікативної ситуації, який виділяє три комунікативних ролі для аналізу взаємодії між співрозмовниками: Дитина, Дорослий і Вихователь. Його було застосовано для аналізу взаємодії між терапевтом і клієнтом під час сеансу недирективного гіпнозу й було встановлено, що експліцитно під час всього сеансу в рамках недирективного підходу зберігається комунікація в ролях Дорослий-Дорослий, а в реальності, часто без усвідомлення з боку клієнта комунікація переходить на рівень Дорослий (терапевт)-Дитина (клієнт).

Було розглянуто основні підходи до розуміння такого полісемантичного терміну як **дискурс**, було виділено його основні риси, а також, на основі наведеної інформації було зроблено спробу сформулювати власне визначення цього терміну. Було надано визначення гіпнотичному дискурсу, який ми дефінували як результат комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом із всіма (матеріальними й нематеріальними) конститuentами комунікативної ситуації. Було наведено основні його диференційні ознаки: терапевтичність, індивідуальна спрямованість, стратегічність, алогічність і неграматичність та образність.

KAPITEL 3 / CHAPTER 3**VIDEO ADVERTISING: WAYS TO INFLUENCE THE AUDIENCE**

РЕКЛАМА В ФОРМАТЕ ВИДЕО: СПОСОБЫ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА АУДИТОРИЮ

РЕКЛАМА В ФОРМАТІ ВІДЕО: СПОСОБИ ВПЛИВУ НА АУДИТОРІЮ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-019**Введение**

Реклама с момента своего зарождения по текущее время преодолела большой путь развития от простых элементов сбыта к сложнейшим по своей структуре процессам и способам воздействия на общество.

Реклама в формате видео стала возможна благодаря развитию кино. В своем традиционном понимании, она поменяла вектор развития, добавив целую отрасль, которая, в последствии, стала наиболее востребованной на рынке рекламы.

С помощью рекламы решается ряд проблем, как правило, связанных со сбытом и его стимулированием, но реклама не ограничивается, лишь, коммерцией и продажами.

На сегодняшний день восстановление и поддержание общественных связей становятся актуальной проблемой. Отсюда следует, что большое значение приобретают методы, при помощи которых социальные институты и общество стремятся обеспечить личностное равновесие.

На сегодняшний момент таким эффективным механизмом является социальная реклама.

Социальная реклама – важный элемент во внедрении идей гуманизма, доброты, а также, инструмент борьбы с социальными пороками и проблемами. Поэтому актуальным является рассмотрение на примере социальной рекламы особенностей рекламного видео.

Цель работы состоит в изучении способов и особенностей воздействия социальной видеорекламы на аудиторию.

3.1. Рекламное видео и его сущность

Рекламное видео как самостоятельный элемент маркетинга и искусства существует не так давно, с чем связано относительно позднее открытие анимированного изображения. Говоря о визуальной рекламе, до рекламного

видео все обращения были статичными и представляли собой печатные или нарисованные от руки изображения с призывами к покупке и нужной для сбыта информацией.

В настоящее время облик рекламы изменился прошлых лет изменился, причиной того стал научно-технический прогресс и переход на цифровые носители. Один из главных переломных процессов в кинематографе и рекламе, упростивший процесс создания видео, стала компьютеризация.

В настоящее время каждому человеку доступны устройства записи видео, голоса и программы, способные редактировать отснятый материал, что на выходе представляет собой фильм, рекламный ролик или просто, скетч. На данный момент существует уже целая индустрия по производству короткометражных фильмов и рекламы, снятых на обычный смартфон.

Видеоролики – это наиболее популярный и усваиваемый контент за счет своего доступного аудиовизуального обращения и динамичности, которая привлекает внимание зрителя. Стоит отметить, что видео привлекает куда больше внимания, чем статичное изображение. Именно поэтому ежегодно увеличивается объем бюджета на рекламу в формате видео, которые распространяются по всевозможным площадкам, сайтам и хостингам.

Все те ролики, которые мы видим на телевидении или интернет страницах, сделаны с большим трудом и временными затратами, несмотря на то, что цифровизация уже давно внедрилась в сферу кино и рекламного видеопроизводства, ускорив, тем самым, их продакшн.

Социальные ролики – некоммерческая реклама, задача которой привлечение внимания общественности к глобальным проблемам. Заказчиками некоммерческой рекламы могут быть благотворительные организации, определенные бизнес-структуры, государство. Целевая аудитория такой рекламы – широкий круг населения, а не конкретный целевой сегмент [6].

Социальная реклама в настоящее время является наиболее важным инструментом в изменении сознания общества в лучшую сторону. Это достигается с помощью хорошо развитых каналов коммуникации через интернет и телевидение.

Рассматривая более обобщенно площадки для размещения рекламы, то можно выделить две основных:

1. Телевидение.
2. Интернет.

С развитием интернет коммуникаций телевизионная реклама начинает снижать объемы денежного бюджета. В большей степени это связано с тем, что телевидение отходит на второй план, меняясь местами с интернет пространством. Молодая аудитория все реже смотрит ТВ, отдавая предпочтение интернету.

Приведем ниже более подробную статистику интернет рекламы и ТВ по данным АКАР.

Рост отечественного рекламного рынка в 2018 году по-прежнему остается впечатляющим и одним из самых высоких в Европе. Суммарный объем рекламы в средствах ее распространения за вычетом НДС составил почти 469 млрд.руб., что на 12% больше, чем в 2017 году.

В 2018 году интернет впервые стал самым крупным медиа сегментом российского рекламного рынка, оттеснив на второе место телевидение. При этом интернет продолжает оставаться наиболее динамично растущим сегментом. Объем рынка интернет-рекламы вырос на 22% и составил 203 млрд руб., динамика сегмента ТВ превысила 9%, что позволило достичь уровня объема в 187 млрд руб. [10].

Уникальный, по своим назначениям и функциям пласт, составляет социальная реклама. Она интересна в рамках исследования благодаря своим инструментам решения общественных проблем и пороков. Реклама рассчитана на акцентировании внимания на социальной проблеме и, впоследствии, ее решении.

Социальная реклама – это реклама, которая нас побуждает не к покупкам, а к поступкам. Например, не курить – на это нет времени, позвонить родителям, беречь природу и т.п. Никакой экономической выгоды такая реклама, понятно, не несет [3].

Социальную рекламу можно поделить на несколько групп по своему содержанию: реклама ценностей, реклама некоммерческих организаций, информационная реклама.

Для высокой эффективности обращения используются нетривиальные методы воздействия и интересные решения, которые заставят человека обратить внимание на саму рекламу и, в последствии, переосмыслить свой взгляд на ту или иную проблему.

Реклама некоммерческих организаций обычно направлена на формирование и поддержание заинтересованности к их организациям, к их

проектам, философии и работе над социально-общественными проблемами.

Цель социальной рекламы некоммерческих организаций состоит не только в информировании населения о проблемах, но и в сборе средств, пожертвований, организации акций для борьбы с ними.

Информационно-просветительская реклама – вид социальной рекламы, который содержит в себе подробную информацию на тот или иной вопрос, носящий просветительский характер.

Например, когда одной социальной рекламы на тему экологии или вреда алкоголя мало, создаются другие, с более подробной информацией по соответствующей тематике рекламы.

Подобная реклама с более подробными разъяснениями может превратиться в целый фильм про конкретную проблему, так как требует большего объема информации. Реклама подобного рода будет эффективно работать с более короткой, сжатой версией, на которую обратят внимание куда быстрее за счет своей доступности. Заинтересовавшиеся конкретной проблемой с удовольствием примут расширенную информацию. Изменение в поведении и сознание будет гарантом того, что эта реклама сработала.

Необходимо также отметить, что существует несколько форматов подачи рекламы, в частности – социальной рекламы. Одна из необычных форм социальной рекламы – это визуально-объектная реклама. Она представляет собой физические объекты, которые напрямую не предназначены для рекламирования. Создание материалов подобного рода ограничивается, лишь, фантазией дизайнера.

Визуально-графическая реклама основана на графическом дизайне. В нее входит наружная реклама, печатная реклама и интернет-реклама.

Кинематографическая социальная реклама – это видеоролики, которые транслируются на уличных экранах, в общественном транспорте, в государственных учреждениях и муниципальных зданиях, а также, на телевидении и в интернет пространстве. Ранее уже отмечалось, что процесс создания социальной рекламы в формате видео один из наиболее трудоемких, но и эффективность от данного вида, зачастую, выше, чем от остальных форм рекламирования.

Текстовая социальная реклама в отличие от остальных не имеет каких-либо образов, сопровождающих ее. В данном случае есть только текст и чаще всего он транслируется на мониторах города в виде бегущей строки и передает

только важную и необходимую для населения информацию. Например, предупредить граждан о непогоде и держаться в безопасности будет довольно обыденным приемом.

Социальная реклама, по своему характеру, делится на две большие группы по уровню восприятия аудиторией. Ее принято разграничивать по настроению, с которым она передает основную мысль реципиенту. Сюда относят позитивную и негативную рекламу.

Социальная реклама позитивного характера имеет лозунг «За». Информация, подающаяся в положительном ключе, считается как верное и конструктивное решение, обладающее наибольшей эффективностью. Нет необходимости в едином лозунге «За» на всех рекламных носителях в прямом контексте. Вполне достаточно того, что реклама будет нести в себе положительный посыл и транслировать необходимые для решения проблем модели поведения.

Наиболее сложный путь к решению социальных проблем лежит через юмор и яркие образы. Это удастся далеко не всем креативщикам, работавшим над социальной рекламой. Социальная реклама в негативном ключе в свою очередь имеет вектор «Против». Обычно она направлена против неправильных вещей. В такой рекламе ярко раскрывают пагубное влияние того или иного действия, о котором говорится в рекламе. У общества создается определенный паттерн модели поведения, и они различают, как делать будет плохо и неправильно, а как – достойно и верно [7].

Использование в социальной рекламе негативного подтекста может сильно отталкивать аудиторию и не работать вовсе.

Подводя итог стоит отметить, что видеореклама является важным элементом в цепи воздействия на целевую аудиторию. С каждым годом ее объем увеличивается и как показывает тенденция и прогресс, весь трафик рекламных видео перемещается в сети интернет, повышая с каждым годом рекламный бюджет.

3.2. Реклама как вид коммуникационной деятельности

Социальная реклама – важный канал для передачи информации, влияющий на поведение личности. Она может оказывать влияние на отдельного человека

и на общество в целом определенным способом, например, помогать формировать у человека нормы морали, рамки поведения, а также совершать положительные действия, заставляя его отказываться от вредных привычек и заменять их здоровым активным досугом.

М. И. Пискунова раскрывает термин «социальная реклама» как форму общественной рефлексии и осознание гражданской ответственности в совокупности со смелостью и честностью не просто осознать наличие социальных проблем, но и активно призывать к решению общество, используя рекламу как канал коммуникации [18, с. 59].

Стоит обратиться к определению социальной рекламы, которое используется в России на законодательном уровне.

В статье 3 Федерального закона «О рекламе» дается официальное определение социальной рекламы: «Социальная реклама – информация, распространённая любым способом, в любой форме и с использованием любых средств, адресованная неопределённому кругу лиц и направленная на достижение благотворительных и иных общественно полезных целей, а также обеспечение интересов государства» [23]. В данной формулировке происходит попытка объединить функции различных подвидов социальной рекламы, которые мы рассматривали выше.

В представленных определениях явно видны два различных подхода к идентификации сущности социальной рекламы. Согласно первому подходу, социальная реклама – информация определённого рода, которая существует для борьбы с социальными проблемами. Полагаясь на второй подход, здесь социальная реклама предстает как самостоятельный социальный институт, который содержит в себе различных агентов: от рекламодателей и производителей, до потребителей. В этом случае социальный институт также регулирует между ними отношения. Вся эта совокупность призвана способствовать решению проблем в обществе. К тому же она наделена определёнными материальными ресурсами.

Методов реализации социальной рекламы много. Выделяют следующие способы: плакаты, листовки, комиксы, карикатуры, граффити, товарная марка, наружная и печатная реклама, телереклама и радиореклама и др. Методы разные и их цели тоже будут разными.

Например, фотография придает большую достоверность тексту рекламы, в результате чего у целевой аудитории, на которую направлен подобный

рекламный материал, возникает чувство сопереживания наблюдаемым героям, появляется ощущение причастности к изображаемым событиям. Это также повышает процент доверия к рекламе и способствует ее запоминаемости.

Тезисная реклама в свою очередь не содержит никаких оценок, она оперирует лишь тезисными высказываниями, которые не склоняют аудиторию к действиям, но обращает внимание на ту или иную проблему. Также она показывает явные преимущества и недостатки той или иной модели поведения в обществе.

Зачастую такая реклама может не содержать подробной текстовой информации, и вся основная суть может передаваться через картинку, образ или ситуацию, показанную на рекламе. Как правило, социальная реклама подобного формата отражена в плакатах и наружной рекламе. В ней очень важен визуальный образ, ведь, именно он станет причиной изменения отношения к конкретной проблеме. На рисунке можно увидеть пример печатной социальной рекламы против диабета

Вопрошающая реклама содержит четко поставленный вопрос, адресованный аудитории. Подобные вопросы направлены на то, чтобы реципиент задумался о содержании рекламы. Такой вопрос ставит человека в положение, где ему приходится выбирать и обдумывать свое отношение к некоторым вещам в жизни. Из примеров отечественных работ стоит отметить наружную рекламу творческого проекта «Все равно!?», направленную на привлечение внимания к проблеме курения

Как отмечает сама творческая группа: «Цель новой антитабачной кампании «Родите ли?» обратить внимание молодых женщин и будущих мам на риски развития бесплодия, вызванные курением, и предостеречь их от опасных последствий вредной привычки».

Охватывая социальную рекламу, общество и ее проблемы, можно отметить, что есть достаточное множество способов передать тот или иной посыл через рекламу. Использовать определенные носители, будь то передовые технологии или баннеры, которые бросаются в глаза. Все это несет в себе какое-то сообщение. Другими словами, выстраивается коммуникация между социальными организациями и обществом.

Социальная идея выступает как предмет коммуникации в социальной рекламе, а поэтому называть ее отдельной частью процесса создания рекламы нельзя.

Социальная идея обозначается также как общественно-важная проблема. Она должным образом располагается в каждом из ступеней коммуникации и одновременно является «внешней» категорией.

Для высокой эффективности обращения используются нетривиальные методы воздействия и интересные решения, которые заставят человека обратить внимание на саму рекламу и, в последствии, переосмыслить свой взгляд на ту или иную проблему.

Реклама некоммерческих организаций обычно направлена на формирование и поддержание заинтересованности к их организациям, к их проектам, философии и работе над социально-общественными проблемами.

Цель социальной рекламы некоммерческих организаций состоит не только в информировании населения о проблемах, но и в сборе средств, пожертвований, организации акций для борьбы с ними.

Информационно-просветительская реклама – вид социальной рекламы, который содержит в себе подробную информацию на тот или иной вопрос, носящий просветительский характер.

Например, когда одной социальной рекламы на тему экологии или вреда алкоголя мало, создаются другие, с более подробной информацией по соответствующей тематике рекламы.

Подобная реклама с более подробными разъяснениями может превратиться в целый фильм про конкретную проблему, так как требует большего объема информации. Реклама подобного рода будет эффективно работать с более короткой, сжатой версией, на которую обратят внимание куда быстрее за счет своей доступности. Заинтересовавшиеся конкретной проблемой с удовольствием примут расширенную информацию. Изменение в поведении и сознание будет гарантом того, что эта реклама сработала.

Функциональная составляющая социальной рекламы рассматривается как инструмент социального управления, который подразумевает четко поставленную проблему и ее решение. Однако в этот раз мы сталкиваемся со значительными осложнениями, которые проявляют себя в социальных проблемах, пока коммерческая реклама идет своим путем развития и не имеет общего с проблемами социальной рекламы.

Безусловно, обществу необходимо напоминать о злободневных проблемах социума, требующих внутреннего анализа, реагирования или помощи, зачастую усилиями самих людей, в том числе и при решении вопросов, связанных с

вредными социальными «болезнями».

Важным способом продвижения социальной рекламной кампании будет являться СМИ. Любое упоминание о рекламной кампании, ее акциях, благотворительности и креативности положительно влияют на охват, соответственно, шире информируют общество о тех или иных проблемах и способах их решения. В таком случае работа журналиста может дать сильный прирост интереса к ролику или кампании. Отсылая к региональной практике, стоит отметить то, что обзорами социальной рекламы занимаются государственные СМИ, так как они являются одними из главных поставщиков таких роликов. Особенно востребовано это в период «нехватки» новостей, когда новостным издательствам и каналам приходится самим генерировать контент. При условии того, что социальная реклама выполнена на высоком уровне, с положительной подачей и креативно, пресса и телевизионные каналы с удовольствием будут говорить о ней.

Специалисты отмечают, что с помощью современных рекламных технологий добиться успеха в решении социальных проблем гораздо легче, чем, например, жесткими запретами, которые не находят понимания в обществе. Социальная реклама в каком-то смысле тоже убеждает аудиторию в необходимости обратить внимание на социальные проблемы, подстегивает к принятию морально и этически верных решений, мотивирует к совершению значимых для окружающих поступков, однако, в отличие от агитации и пропаганды, социальная реклама скорее информирует, оставляя право выбора за аудиторией, нежели навязывает ей какие-либо принципы и взгляды. Впрочем, и к термину «реклама» можно отнестись скептически, ведь она направлена на получение прибыли или каких-либо иных дивидендов, в том числе, за счет привлечения, заманивания, манипулирования сознанием людей. Именно поэтому к ней зачастую относятся с недоверием, если не сказать с пренебрежением.

Нельзя не признать, что социальная реклама – это один из самых эффективных инструментов работы с населением. Посредством нее можно информировать самые широкие массы о злободневных проблемах, касающихся каждого, а кроме того, предлагать варианты их решения.

Основная задача социальной рекламы – это позитивное воздействие на личность, воздействие, способное сделать его самого и людей вокруг лучше и счастливее. Социальная реклама отражает очевидные проблемы и обращена как

к каждому в отдельности, так и ко всему обществу в целом.

Она активизирует естественные морально-этические импульсы в человеке и это делает ее универсальным орудием воздействия. Социальная реклама – это особый вид коммуникации, основной целью которой является не только привлечение внимания людей к социальным проблемам разного рода, но и формирование системы ценностей в массовом сознании, корректировка ценностных приоритетов и ориентиров [24, с. 23].

При составлении текста для социальной рекламы, перед автором всегда стоит непростая задача – лаконично и выразительно представить идею, ценностную установку, оценку, модель поведения, информацию о социально важной проблеме, ориентирующую целевую аудиторию на положительные поступки. Только на уровне ощущений, переживаний и, конечно, профессионализма, сообщение дойдет до конечного получателя – общества.

Данные исследования – рассмотрение особенностей рекламного видео на примере социальной рекламы.

Объект исследования – коммуникативные агентства, рекламные видео, социальные видео, опыт отечественных и зарубежных исследователей в области коммерческой и социальной рекламы.

Теоретической и научной основой исследования стали работы, посвященные изучению медиакommunikation, видеорекламы, социальной рекламы и их аспектов: Т. В. Астахова [3], Г. А. Васильев [5], Л. Кортлэнд [11], Ч. Кули [13], А. Н. Лебедев-Любимов [14] и другие.

Выводы

Предложено рассматривать воздействие социальной рекламы на решение общественных проблем и ее эффективность.

Социальная реклама – это очень сложный инструмент воздействия на общество и его изменения в лучшую сторону. Социальная реклама задает определенные ценности, рамки и модели поведения, воспитывает или старается воспитать в человеке определенные чувства и обязательства перед жизненными вещами, которые должны стоять в приоритетах человека. Большое количество нюансов делают структуру социальной рекламы сложной, но в конечном счете – эффективным способом преодоления обществом глобальных и личностных проблем. Перед социальной рекламой не стоит корыстных целей, напротив, главная цель – гуманизация общества и решение социальных проблем.

Сейчас, в цифровой эпохе, видеореклама является одним из основных способов воздействия на аудиторию, распространяясь на все большее количество площадок.

Пройдя множество эпох и трансформируясь в новые виды рекламирования, реклама достигла признания среди творческих деятелей, прейдя в конечном счете к статусу искусства, которое существует самостоятельно, при этом, развиваясь и внедряя все более новые способы подачи.

С появлением глобализации есть необходимость противопоставить безкультурным проявлениям прогресса XXI в. свой вариант – план интеграции во главе с цивилизацией России, ее культурно-целостной стороной.

Чтобы реализовать эту цель, нужно активизировать процесс создание цивилизованной идентичности, которая включает в себя мировоззрение, культуру, религию, традиции и нормы, относящиеся к территории. Статистические данные показали отрицательный исход, в связи с чем появляются предложения по повышению мер ее полезности.

Реклама, которая является гарантом результата и эффективности на территории Российской Федерации, должна являться доступной населению и соответствовать своему времени, а также быть понятной для общества и отражать их проблемы, быть понятной населению.

Методы реализации не должен быть расхожим с существующими механизмами; не иметь общих черт с рекламой коммерческого характера, не допускать ссылок на ее создателей.

Социальная реклама должна быть аполитичной, иметь свою культурную самобытность, подчеркивая определенную приближенность к обществу, на которую направлена реклама.

Для наибольшей эффективности обладать широкой сетью каналов для транслирования, каналами для обратной связи со своей аудиторией население региона или его отдельные общности и слои, к тому же важно многообразие форм подачи социальной рекламы.

KAPITEL 4 / CHAPTER 4

GERMAN LANGUAGE OF THE KRASNOYARSK REGION AS A DIASPORA LANGUAGE IN THE HISTORICAL AND SOCIO- TYPOLOGICAL ASPECT

НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК КРАСНОЯРСКОГО КРАЯ КАК ДИАСПОРНЫЙ ЯЗЫК В ИСТОРИЧЕСКОМ И
СОЦИАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ
НІМЕЦЬКУ МОВУ КРАСНОЯРСЬКОГО КРАЮ ЯК ДІАСПОРНИЙ МОВУ В ІСТОРИЧНОМУ ТА
СОЦІАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-027

Введение

Активные миграционные процессы, происходящие как за рубежом, так и в Российской Федерации, актуализируют изучение диаспорных языков как особой группы. Данные языки активно исследуются как в российской, так и в зарубежной науке. Однако труды, посвященные некоренным языкам Красноярского края, немногочисленны (В.А. Дятлова, Н.А. Ермякина, Т.Н. Журавель, Я.Н. Казанцева, О.Л. Корольков, Ж.А. Сержанова, О.В. Фельде [1,2,3,4,5]). Выбор немецкого языка обусловлен, во-первых, тем, что он имеет давнюю историю на территории региона, во-вторых, является языком одной из наиболее многочисленных национальностей Красноярского края. Несмотря на то, что некоторые аспекты немецкого языка Красноярского края являются предметом научного исследования, отсутствуют отдельные труды, посвященные исследованию данного языка как диаспорного, в том числе в историческом и социально-типологическом аспекте, что актуализирует выбор темы.

За основу понимания диаспорного языка возьмем определение, предложенное Белых И.Н. [6], исходя из которого его обязательными признаками будем считать миноритарность, территориальную оторванность от основного ареала, наличие диаспоры и приоритет социокультурных функций. В качестве методов использованы анализ и обобщение научных трудов, посвященных истории и функционированию немецкого языка на территории Красноярского края, материалов переписи населения, официальных сайтов общероссийской и региональной немецкой диаспоры.

4.1. Немецкий язык Красноярского края как диаспорный язык: исторический аспект

Функционирование немецкого языка на территории Красноярского края занимает достаточно длительный период. История появления немцев в регионе начинается в конце XVII века с первых служивых и ссыльнопоселенцев. Новый этап освоения немцами Енисейской губернии начинается в середине XIX века, когда в лютеранских колониях Верхний Суэтух и Верхняя Буланка Минусинского уезда появляются первые немецкие сельские поселенцы, приехавшие в основном с юга европейской России и из немецких поселений Приволжья. Согласно переписи населения 1897 года в исследуемом регионе проживало 950 немцев. На стыке XIX-XX вв. увеличивается поток добровольных переселенцев, что было обусловлено указом «О земельной реформе» и строительством Транссибирской магистрали [7].

В.А. Дятлова первый период массового заселения немцами Красноярского края региона ограничивает рамками 1898-1911 гг., на который приходится пик появления поселений немцев-колонистов. Стремление немцев к компактному поселению привело к образованию немецко-польскими переселенцами из Волыни деревни Александровка в 1906 г. и немцами из Саратовской губернии села Николаевка (Гнадендорф) в 1907 г. [2]. Существенное увеличение числа проживающих немцев в первые два десятилетия XX века (до 4889 человек согласно Всероссийской переписи населения 1920 г.) произошло за счет столыпинской реформы, беженцев и военнопленных периода Первой мировой войны. В этот же период происходит формирование немецкой диаспоры в Сибири [7]. По всей видимости, тогда же можно говорить и об активном формировании немецкого диаспорного языка в Красноярском крае, так как в до этого немцы проживали преимущественно в замкнутых поселениях, что не ставило перед ними вопросов сохранения языка и культуры (согласно В.Г. Киршнеру, российские немцы находились на стадии индивидуального двуязычия [8]).

Функционирование немецкого диаспорного и литературного языка в исследуемом регионе в первые десятилетия XX века менялось в зависимости от политической обстановки. Начало войны спровоцировало запрет на выпуск немецких газет и переход школьного преподавания на русский язык. В 1920 г. возвращается статус немецкого языка как официального в школьном обучении, что поддерживает высокий уровень грамотности в данном этносе. Русский язык

изучался по расширенной программе, немецкий же литературный язык сохранялся благодаря чтению [7].

Ситуация меняется в 1938 г. из-за упразднения немецких автономий. Немецкий язык начинает вытесняться русским не только во всех официальных (в том числе как язык СМИ), но и разговорных сферах общения. Русский язык получает статус всеобщего языка обучения, немецкий – иностранного. Во время Второй мировой войны вследствие исполнения Указа Президиума Верховного Совета СССР от 28.08.1941 г. «О переселении немцев, проживающих в районах Поволжья» численность этноса в Сибири увеличивается почти в 20 раз (с 3.962 до 77.359 человек). Однако в условиях спецпоселения немцев (спецпереселенцам было запрещено покидать место расселения) и их дисперсного размещения резкий количественный рост этноса в Сибири сопровождался противоположными качественными тенденциями: снижением уровня этнического самосознания, владения языком и культурой [7].

С данного момента, по мнению В.А. Дятловой и Ж.А. Сержановой, начинается стадия коллективного двуязычия, так как «усвоение контактных языков Сибири ... оказалось для этнических немцев жизненно необходимым» [2, с.64]. Происходит переход от массового монолингвизма, подразумевающего абсолютное владение языком этноса, к билингвизму. Переход к коллективному двуязычию может быть рассмотрен как начало следующего этапа изменения немецкого диаспорного языка в Красноярском крае: этапа активных языковых контактов немецкого и мажоритарного русского языка.

Ослабление репрессий по отношению к немцам как в целом в Сибири, так и в Красноярском крае в частности в середине 1950-х гг. приводит к противоположным тенденциям: с одной стороны, к постепенной миграции этноса в другие регионы СССР (в 1959 г. в крае проживало уже 66.733 немца), с другой, к отдельным попыткам возрождения немецкого языка. Так, в 1957 г. в ряде школ Сибири было введено изучение немецкого языка как родного со 2 класса [7].

Тем не менее, изменить ход негативных процессов, начавшихся в предыдущие десятилетия, было уже невозможно и наряду с продолжающимся численным сокращением этноса в Красноярском крае в 1960-1980-е гг. (до 54.254 немцев в 1989 г.) начинается процесс постепенной утраты языка этноса его региональными носителями, сопровождавшийся также снижением уровня

«языкового самосознания». Если в 1926 году немецкий язык в качестве родного воспринимали 95% немцев и еще в 1959 г. – 72,2%, то уже в 1970 г. – 58,8%, в 1979 г. – 44,6%, а в 1989 г. – 35,2% [2]. Несмотря на то, что советское образование включало в программы изучение немецкого языка, по мнению А.А. Шадта, «задачу этнической идентификации, функцию этнического маркера для российских немцев, чей язык значительно отличался от немецкого литературного, он, естественно, выполнять не мог» [7, с.132].

После распада СССР немцы составляли основную часть эмиграционного потока из Красноярского края, что обусловило сокращение их численности до 37.000 чел. в 2002 г. и далее – до 22.363 чел. в 2010 г. Несмотря на усиление региональной политики в области возрождения диаспор (основаны «Дом дружбы народов Красноярского края», общественная организация «Красноярская региональная национально-культурная автономия немцев»), среди немцев наблюдается самый низкий уровень владения языком этноса и языкового самосознания среди наиболее многочисленных национальностей края [9]. Современный этап изменения немецкого диаспорного языка в Красноярском крае, начавшийся в 1960-е гг., может быть охарактеризован как этап ассимиляции, т.е., по определению В.Ю. Михальченко, «усвоения иноэтнического языка и признание его родным» [10, с. 27].

4.2. Немецкий язык Красноярского края как диаспорный язык: социально-типологический аспект

За основу социальной типологии языков взята социолингвистическая характеристика, предложенная Н.Б. Мечковской, в рамках которой значимыми признаются такие признаки, как коммуникативный ранг, наличие письменности, правовой, конфессиональный и учебно-педагогический статус [11]. Перейдем к характеристике немецкого диаспорного языка Красноярского края согласно указанным признакам.

Коммуникативный ранг оценивается по таким показателям, как число говорящих, состав общественных функций и социальных сфер. Первый показатель не может быть установлен точно. Последние официальные данные о количестве носителей немецкого языка среди немцев Красноярского края имеются только за 2010 год: 4932 чел. согласно Всероссийской переписи

населения, что составляет 22 % от общего числа немцев, проживающих в крае. Из них в качестве родного языка воспринимают только 2639 чел. [12], то есть 11,8 % этноса региона.

Для того чтобы выявить состав общественных функций и социальных сфер немецкого диаспорного языка Красноярского края, обратимся к информации, представленной на сайте Красноярской региональной национально-культурной автономии немцев. Сайт Красноярской региональной национально-культурной автономии немцев существует с 2012 года, информация пополняется регулярно. В результате анализа материалов, размещенных на сайте с момента его основания, были сделан вывод, что немецкий диаспорный язык активно выполняет две функции: культурную и образовательную. Культурная функция реализуется в рамках проведения различных мероприятий: фестивалей, праздников, реже – выставок, при реализации ряда проектов. Некоторые из них непосредственно направлены на приобщение к немецкому языку: тотальные диктанты, конкурсы. Остановимся на ряде мероприятий более подробно.

Тотальный диктант, согласно данным ресурса, проводился в 2020, 2019 и 2017 годах с целью «популяризации немецкого языка и развития культуры грамотного письма на немецком языке», «мотивации к его изучению». В текущем году акция проходила в 4 населенных пунктах Красноярского края: в Красноярске (на 2 площадках), Енисейске, Канске, Ачинске и селе Георгиевка.

Регулярно проводятся конкурсы на знание немецкого языка в рамках праздничных мероприятий (как правило, Адвента). Также были организованы конкурсы: знатоков немецкого языка «Immer Deutsch» (2018 г.), среди молодых журналистов, владеющих немецким языком (2017 г.), на знание родного языка и национальных традиций в рамках культурно-спортивного проекта «Сибирские немцы в авангарде спортивной жизни» (2014 г.).

В Красноярском крае проходят следующие фестивали: театральные постановки (2019, 2018 гг.), традиций и культуры российских немцев (2018, 2017, 2016 гг.), немецкого кино (2014 г.). В процессе их проведения на немецком языке ставятся спектакли, проводятся театрализованные уроки, игры на знание немецкого языка, выставки-презентации книг на немецком языке, исполняются немецкие песни, организуется показ кинокартин на немецком языке с русскими субтитрами.

На праздничных мероприятиях немецкий язык функционирует: в процессе театральных постановок (Пасха, 2018, 2014; Ostern, 2013; Osternfest, 2012;

Адвент, 2012); при проведении конкурсов и викторин, игр-квестов (Адвент, 2018, 2017, 2016; Пасха, 2018, 2014), при исполнении песен (Рождество, 2017, 2016; Адвент, 2014, 2013; Пасха, 2014; Ostern, 2013; Osternfest, 2012), декламации стихотворений (Рождество, 2017, 2016; Адвент, 2016, 2014, 2013), реже – как речь ведущих (Адвент, 2016, 2014), поздравительные речи и при декламации литературы (Адвент, 2016) [13].

Перейдем к характеристике немецкого диаспорного языка Красноярского края с точки зрения наличия-отсутствия письменности. Информация на сайте Красноярской региональной национально-культурной автономии немцев размещается как на русском, так и на немецком языке, однако преобладает русский язык. На немецком языке в регионе не издаются ни печатные, ни электронные средства массовой информации, подтверждением чему является перечень наименований зарегистрированных СМИ [14].

Правовой статус немецкого диаспорного языка Красноярского края так же, как и остальных диаспорных языков России, определяется федеральными и региональными законами, регулирующими функционирование и защиту языков народов РФ в целом. К ним относятся: Закон РФ от 25.10.1991 № 1807-1 (ред. от 31.07.2020) «О языках народов Российской Федерации»; Закон Красноярского края от 5 июня 2008 года № 5-777 «Устав Красноярского края» (с изменениями 31 октября 2019 года). За диаспорными языками отдельного статуса не закреплено, однако в ст. 6 гл. I ФЗ Закон РФ «О языках народов Российской Федерации» в их отношении используется формулировка «языки этнических групп, проживающих за пределами своих национально-государственных и национально-территориальных образований» [15].

Анализ перечисленных законов позволяет сделать вывод, что они выполняют 3 функции: 1) регулирующую; 2) гарантирующую; 3) содействующую. Регулирующая функция заключается в том, что он определяет порядок функционирования языков. Сферой, не подлежащей регулированию ФЗ «О языках народов РФ», является межличностное неофициальное общение, а также коммуникация в рамках «деятельности общественных и религиозных объединений и организаций» (гл.1, ст.1, п.2). Гарантирующая функция состоит в закреплении прав как этнических групп, так и отдельных носителей. Содействующая функция направлена на сохранение и развитие языков.

Немецкий диаспорный язык, как и другие диаспорные языки, не обладает дипломатическим рангом, не является пророческим или апостольским, не

используется в сфере богослужения.

Перейдем к рассмотрению учебно-педагогического статуса немецкого диаспорного языка Красноярского края. В общеобразовательных школах региона немецкий язык как родной не изучается. Однако наблюдается активная деятельность по его изучению в клубах, в лагерях, на курсах и в кружках. Остановимся на данных направлениях подробнее.

Клубы любителей немецкого языка в крае существуют в 14 населенных пунктах: в г. Ачинске, с. Георгиевка, г. Енисейске, с. Идринском, г. Канске, с. Кома, с. Краснотуранске, п. Курагино, г. Минусинске, с. Николаевка, с. Новоселово, с. Саянск, с. Тубинск. Среди них встречаются разные типы, чаще всего этнокультурные клубы (в городах Ачинске, Енисейске, Канске, в селах Краснотуранск, Николаевка, Новоселово, в поселке Курагино), также клубы по возрождению традиций, обычаев и языка российских немцев «Hallo Nachbarn! Neu» (в городах Ачинске, Минусинске, Канске, в селе Идринском, поселке Курагино), клубы любителей немецкого языка для детей (в городе Канске, селах Георгиевка, Саянск, Тубинск), клуб любителей немецкого языка для детей и взрослых (г. Енисейск), любителей немецкого языка для молодежи (с. Кома), любителей немецкого языка для взрослых (п. Курагино), любителей немецкого языка для детей и молодежи (г. Минусинск) [16]. Обучение в них проходит бесплатно, среди контингента преобладают российские немцы (в 2018 г. – 149 из 191 чел.). В 2015 году количество курсов немецкого языка и языковых кружков Красноярской региональной национально-культурной автономии немцев составляло 16. На данный момент в онлайн-формате функционируют языковые клубы Ачинского центра немецкой культуры «Содружество». Так, в 2020 году прошли обучение три языковые группы [13].

Регулярно организуются языковые лагеря: межрегиональный этнокультурный языковой лагерь «Jugend Zukunft» (2019 г.), летний этнокультурный языковой лагерь «Reiseziel – Deutschland!» (2018 г.), межрегиональный этнокультурный языковой лагерь «Jugend Zukunft» для молодого поколения российских немцев и активистов центров немецкой культуры Западной и Восточной Сибири (2017, 2016 гг.) и т.д. Отбор в лагерь, как правило, проводится на конкурсной основе: чтение и перевод немецких сказок (2019 г.), исследование об известных российских немцах (2017 г.), вступительное испытание по немецкому языку, сочинение сказок (2016 г.) [13].

Выводы

Таким образом, в существовании немецкого диаспорного языка в Красноярском крае можно выделить три этапа. 1) Этап формирования: конец XVII века – 1937 г. Его продолжительность объясняется тем, что массовое заселение немцами Красноярского края пришлось только на начало XX века. 2) Этап активных языковых контактов немецкого диаспорного и мажоритарного русского языка (1938 г. – 1950-е гг.) обусловлен политическими репрессиями и дисперсным расселением немцев. 3) Этап ассимиляции (1960-е гг. – настоящее время), для которого характерна не только постепенная утрата языка этноса его региональными носителями, но и существенное снижение уровня «языкового самосознания» (восприятия немецкого языка в качестве родного).

На современном ассимилятивном этапе немецкий диаспорный язык Красноярского края может быть охарактеризован по составу общественных функций, наличию-отсутствию письменности, правовому, конфессиональному и учебно-педагогическому статусу (Н.Б. Мечковская). По составу общественных функций рассматриваемый язык активно выполняет две функции: культурную и образовательную. Культурная функция реализуется в рамках проведения различных мероприятий: фестивалей, праздников, реже – выставок, при реализации ряда проектов (тотальные диктанты, конкурсы). Образовательная – при изучении в клубах, в лагерях, на курсах и в кружках. Данная деятельность в регионе развернута достаточно широко, однако в общеобразовательных школах немецкий язык как родной не изучается.

Письменность на немецком языке реализуется ограничено: в регионе не издаются диаспорные СМИ, размещаются лишь отдельные заметки на сайте Красноярской региональной национально-культурной автономии немцев. Отдельного правового статуса немецкий диаспорный язык так же, как и остальные диаспорные языки РФ, не имеет, в сфере богослужения не используется.

KAPITEL 5 / CHAPTER 5.**ANGLISISMS AS A THREAT TO THE GERMAN LANGUAGE**

АНГЛИЦИЗМЫ – УГРОЗА СУЩЕСТВОВАНИЮ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

АНГЛІЦИЗМИ - ЗАГРОЗА ІСНУВАННЮ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-030**Вступ**

Мовні контакти або взаємодія мов відбувається з давніх часів, але за останні десятиліття це явище лише інтенсифікується. Адже зростання міжнародних зв'язків практично в усіх галузях та сферах сприяє інтенсивнішому поповненню німецької лексики шляхом запозичення. Часто воно відбуваються саме у сферах економіки, політики, маркетингу, фешн індустрії чи технологій задля того, щоб на кожному етапі свого розвитку мова відповідала потребам розвитку суспільства та збагаченні культури народу. Англійська мова набула міжнародного значення через використання її в політиці та економіці. Такі англомовні країни як США, Канада, Великобританія, Австралія та інші залишаються лідерами в багатьох сферах. Англійська є однією з робочих мов Організації Об'єднаних Націй. Відсотково зростає кількість людей, які розмовляють англійською мовою як рідною або першою (другою) іноземною (особливо в країнах, що розвиваються). Якщо німецька є рідною для 120 мільйонів осіб або другою мовою для 22 мільйонів осіб, то англійська – рідною для близько 354 мільйонів або ж першою чи другою іноземною мовою для 150 мільйонів (1,5 мільярда) осіб. У німецькомовних країнах сьогодні маркетингові кампанії створюють рекламу з допомогою англійських слів; для працевлаштування в успішне бюро чи престижну фірму необхідне знання англійської мови, її вивчають з малого віку, в школах, університетах, на курсах або практикують і вдосконалюють в різних клубах, на гуртках, тренінгах тощо.

Відтак, зараз в німецькій мові відбувається потужна активізація процесів запозичення та використання англійських термінів і понять у різних сферах завдяки високому рівню розвитку технологій, промисловості, підприємництва, освіти, туризму тощо в англомовних країнах. До причин наповнення німецької мови запозиченнями з англійської мови відносимо інтернаціоналізацію економіки й підприємництва, моду на певні явища та стиль життя. Якщо раніше «англійське слівце» використовували в мові переважно молоді німці, то вже в наш час вплив на німецьку мову набув загальносуспільного масштабу [Слаба,

2015, с. 396].

На сьогодні існують підстави вважати, що процес запозичення англійських слів до німецької мови буде інтенсивно продовжуватися. Мільйони носіїв мови вже відчують незворотність цього процесу, англійські слова з'являються для позначення нових явищ і понять або витісняють оригінально німецькі слова. Сьогодні в німецькомовних країнах нікого не здивуєш звичними «Hi!», «Hello!», «Notebook», «Coffee-to-go», «Marketing», «Investor», «Slang», «Cool», «User», «Must-have», «Magazine», «Baby», «Team».

Для характеристики подібних запозичень беруть до уваги наступні ознаки: ступінь новизни, актуальність, поширеність, стилі вживання, характер контексту вживання; рівномірність розподілу за різними джерелами, взаємодія з іншими словами сучасної німецької мови, наявність словотворчих і структурних зв'язків тощо. Ці ознаки характеризують нові запозичення. Вивчення особливостей вживання нових запозичених слів характеризує їх схильність до закріплення в мові, враховуючи мовні та позамовні фактори.

Історично саме вплив науково-технічної революції на розвиток європейських мов сприяв посиленню нових мовних контактів між країнами Європи, а також появі великої кількості термінів для позначення нових понять. Уже із середини XX століття значно зростає кількість англійських запозичень в німецькій мові. Це, у першу чергу, відбувається через популяризацію англійської мови в світі й престижністю її використання [Джава 2012, с. 35].

Актуальність даної теми полягає в тому, що в будь-якій живій мові завжди з'являються нові запозичення. До того ж, запозичені слова стають глобально поширеними й вживаними, але не одразу і не завжди можуть бути внесені в словники, саме тому дослідження англіцизмів у німецькій мові є на часі.

Посилення інтересу до цієї теми підтверджує її невичерпність. Мова постійно розвивається, безперервно з'являється новий матеріал для досліджень. Так, тема англійських запозичень в німецькій мові привернула увагу багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців. На нашу думку, варті уваги праці вітчизняних – В. Акуленка, О. Белоус, А. Міщенко, О. Сидорова, І. Степанченка – та зарубіжних авторів – Т. Адорно, Л. Блумфілд, Г. Дунгер, К. Кестерса, К. Хіллер, Т. Шіппан, М. Юсслера, К. Якоба. У своїх публікаціях вищезазначені автори намагаються розглянути історію виникнення, переосмислити генезу англо-американських запозичень у системі німецької мови, дослідити позитивний та негативний вплив англоамериканських

запозичень у німецькій мові й окреслити основні сфери вживання цих запозичень у німецькій мові.

Також запозичення в сучасній німецькій мові досліджували мовознавці К. Гетцелер, Р. Глан, М. Бушман, Р. Келлер, М. Панов, Г. Солганіков, В. Шапошников, А. Шенфельд, Х.-Г. Шмітц. Експертом з вживання англіцизмів у німецькій мові став Х. Ціндлер, який охарактеризував їх як «не просто запозичені з британської чи американської англійської мови слова або незвичні комбінації слів, а й будь-які зміни значень німецьких слів або їхнього контекстного вживання за британським чи американським зразком» [Ціндлер 1959, с. 6].

У своїй статті «Генеза англо-американських запозичень у системі німецької мови: характер впливу та основні сфери вживання» О. Шапочкіна також досліджує проблему вживання англо-американських запозичень у німецькій мові. Автор вивчає позитивний та негативний вплив цих запозичень на систему мови та підсумовує, що серед основних сфер вживання англіцизмів у німецькій мові – реклама, ЗМІ, техніка, мода, торгівля та інші. Основною причиною цих запозичень автор вважає стислість і зручність у вимові, так звана «лексична універсальність».

Лінгвісти Б. Карстензен та К. Хеллер звернули увагу на стабільне посилення процесу запозичення англійських слів у німецьку мову з XIX ст. Цікавою є поява такого явища в мові як «Denglisch» (Deutsch + Englisch) – німецько-англійського суржика, що непомітно й невпинно заповнює німецьку мову [Wikipedia, Denglisch 2020].

Англомовні запозичення в сленгі німецької молоді досліджує Ніколащенко Ю. й зазначає, що тинейджери наймасовіше вживають в своїй мові англіцизми [Ніколащенко 2018, ст. 494-496].

Варто з'ясувати причини запозичень англійських мовних одиниць до німецької мови. Серед найпоширеніших наступні:

1) поширеність і популярність

точність викладу інформації з допомогою певного слова / фрази; часто такі слова не мають синонімів; особливо важливо у професійних сферах вживання;

2) стислість (економія мовних засобів) та офіційність; наголошення на значущості фактів чи інформації;

3) аналітичність та узагальненість; роблять мову конкретнішою;

4) експресивність та емоційність; допомагають висловити власні враження,

ставлення та оцінку тим чи іншим речам чи подіям;

- 5) поглиблення, розширення та деталізація уявлень про предмет або явище;
- 6) авторитетність та популярність англійської мови в світі;
- 7) стилістичне забарвлення; акцентування уваги;
- 8) синонімічність заради уникнення тавтології.

Об'єкт і предмет, мета і завдання дослідження, його актуальність.

Об'єктом дослідження є англійська лексика в сучасній німецькій мові, предметом – процес запозичення англійських слів у німецьку мову.

В нашому дослідженні ми ставимо наступні завдання:

- з'ясувати причини появи попередніх та нових запозичень з англійської мови в німецьку;
- класифікувати запозичення з англійської мови;
- вивчити заходи, які вживають організації та уряд Німеччини для зменшення кількості цих запозичень .

Актуальність дослідження обґрунтована вивченням змін в лексиці сучасної німецької мови, встановленням причин цих змін для повнішого розуміння ситуації та аналізом дій, які робить влада Німеччини й інші організації для збереження німецької мови. Ці питання раніше вивчалися лише частково, але є на часі, адже кількість запозичень з англійської мови найбільша за увесь час.

Основними методами дослідження стали методи семантичного, етимологічного, структурного та стилістичного аналізу.

Практичне значення дослідження полягає в аналізі англійських запозичень в сучасну німецьку мову на початку XXI століття, яке можна надалі використовувати для філологічних досліджень або при вивченні німецької мови в навчальних закладах.

5.1. Періодизація запозичень з англійської мови до німецької

Вітчизняні та зарубіжні дослідники приділили достатньо уваги питанням періодизації запозичень в німецьку мову. Ними були описані причини та основні періоди впливу інших мов, а особливо англійської, на німецьку мову. Нижче стисло наводимо основні етапи таких запозичень, адже у різні періоди розвитку мови відбувалося збагачення її словникового складу шляхом запозичення нової лексики.

В епоху Середньовіччя збагачення лексики відбувалося з грецької мови, французької і латини, цей процес вважався позитивним явищем. Яскравим був вплив лицарської культури, з'явилися такі слова як «Abenteuer», «Kirche», «Turnier» тощо.

Зростання ролі педагогіки у період Відродження привело до появи в німецькій мові наступних слів: «Argument», «Disziplin», «diskutieren», «Element», «Magister», «Konzept», «Universitat», «Klasse».

У XVII столітті через Тридцятирічну війну (1618–1648 pp.) та збільшення ролі французької мови відбувалося так багато запозичень, що німецька мова ризикувала втратити свою самобутність. Запозичення відбувалися в сферах торгівлі («engagieren», «Fabrik»), транспорту («Karosse», «Equipage»), їжі («Bouillon», «Konfiture»), суспільної поведінки («Etikette», «Kompliment»), моди («Frisur», «Garderobe»), тощо.

У XIX столітті завдяки значному впливу Великобританії англійська мова стає джерелом запозичень у сферах бізнесу, журналістики та суспільного життя («Interview», «Reporter», «Tunnel», «Tender», «Trust», «Flirt», «Smoking», «Coctail»). У XX столітті вплив англійської мови продовжує значно зростати в особистісній та приватній сферах. Такі слова як «Bestseller», «Jazz», «Make up», «Pullover», «Teenager» поширені не лише в мові засобів масової інформації, літератури та економічних видань, але й в спілкуванні на побутові теми.

Отже, кожна епоха в історії залишала в німецькій мові свої запозичення. Ми чітко прослідковуємо тенденцію до посилення процесу таких запозичень у складі німецьких словників, які доповнювалися значною мірою саме англійськими словами, які можна виокремити в тематичні групи лексики (технології, ЗМІ, мода, музика тощо). Більшість із них уже не сприймається суспільством як іншомовні слова, оскільки вони адаптувалися до вимог німецької мови. Ступінь асиміляції іншомовних слів у німецькій мові залежить від того, наскільки довго та як часто вони використовуються мовцями. Розглянемо декілька прикладів.

Цікавим є активне вживання форми вітання «Hallo» в сучасній німецькій мові. Його корені лінгвісти вбачають саме в англійському «hello». Сучасні німці використовують його набагато активніше, як «Guten Morgen» / «Guten Tag» чи регіональне «Grüß Gott» / «Gott zum Gruße», воно прижилося й трактується лише як німецьке слово.

Поширена в Німеччині й така форма вітання як «Hi!». Без сумнівів,

вона була запозичена з англомовних країн і є загальноприйнятою формою неофіційного вітання. Хоча в США це вітання не обов'язково є неофіційним.

Закріпилася в німецькій мові й ствердна частка «Okay». На початку ХХ століття англійське скорочення «o.k.» (вимовляється: okay) для позначення, що все добре, стало також і німецьким. Подібно до нього було запозичено англійський вигук здивування «Heu», який цілком адаптувався в німецькій мові [Englische Wörter, 2020].

5.2. Словники Дуден – дзеркало лексичного складу німецької мови

Сучасна німецька мова постійно змінюється та розвивається. Сучасні публіцистичні матеріали містять ряд нових іншомовних слів. Тому не можливо точно визначити, скільки в ній слів, адже постійно додаються нові, а інші поступово зникають з щоденного вживання. Та все ж існує дзеркало німецької мови й суспільства – орфографічний словник Дуден (Duden) [Duden Wörterbuch 2020]. Його засновник, німецький філолог Конрад Дуден (Konrad Duden), та укладачі, редактори й видавці поставили собі за мету створити надійне, перевірене й авторитетне джерело, що вичерпно описує правопис та вживання німецьких слів і словосполучень. Перше видання «Повного орфографічного словника німецької мови» побачило світ в 1880 р., з того часу ця книга залишається головною щодо питань німецького правопису. Так, друковані томи словників жовтого кольору та он-лайн версії містять вичерпні відповіді про склад сучасної німецької мови й постійно оновлюються, враховуючи появу нової лексики тощо [Duden Wörterbuch 2020].

Проаналізувавши характер запозичених мовних одиниць в словниках Дуден переконуємось, що найбільш активно запозичується іменник. Легке прийняття англійської лексики в систему німецької мови пояснюється тим, що англійська й німецька мови є спорідненими. Адже вони використовують за основу латинський шрифт, їх алфавіти схожі – саме тому англійські слова легко запозичуються графічно.

Влітку 2020 р. вийшло чергове 28 видання німецького орфографічного словника Дуден, яке містить 148 000 статей. З довідника було видалено 300 застарілих термінів, натомість додано 3000 нових лексичних одиниць сучасної

мови. На думку редакції словника Дуден, ці зміни відображують ситуацію з пандемією коронавірусу, гендерною рівністю та іншими поточними політичними й екологічними питання. Серед нових слів зустрічаємо «Covid-19», «локдаун» («Lockdown»), «футбольний матч без глядачів» («Geisterspiel»), «колективний імунітет» («Herdenimmunität») тощо. Також останнім часом продовжував зростати інтерес до питань гендерної приналежності, тому до слів, які закріпилися в сучасній німецькій мові, були додані такі як «цисгендерність» («Cisgender») та «гендерна зірочка» («Gendersternchen»). Виникнення гендерної зірочки є обґрунтованим і зручним, адже цей символ використовують для позначення обох статей під час звертання на письмі (напр.: «liebe Student*innen» замість «liebe Studenten und Studentinnen»; «meine Lehrer*innen» замість «meine Lehrer und Lehrerinnen»).

Важко однозначно стверджувати, що хтось має право оновлювати мову. Суспільство постійно змінюється; речі, які були не прийнятними раніше, стають нормою. Мова живе, розвивається і неодмінно призводить до змін. Хоча ці зміни є часом неоднозначними й суперечливими, все ж важливо, що редакція словників Дуден взяла на себе відповідальність фіксувати зміни в мові.

Попри імідж та традиційно високі рейтинги словників Дуден, все ж завжди є інакодумці, хто не розділяє поглядів укладачів. Особливо незадоволені пуристи, тобто люди, які виступають за збереження «чистоти» німецької мови. Об'єднання любителів німецької мови (VDS) в Дортмунді виступили проти надмірного вживання англіцизмів і нових термінів, пов'язаних з боротьбою за гендерну рівність. Вони неодноразово пишуть до видання Дуден петиції та вимагають «покласти край гендерній нісенітниці».

Через нібито надмірну кількість англіцизмів у виданні 2013 р. Об'єднання любителів німецької мови назвало його «мовним фальсифікатором року».

Також редакція Дуден зазнає критики з боку партії «Альтернатива для Німеччини» (АдН). Члени цієї партії звинувачують редакцію в тому, що нею маніпулює ліволіберальна спільнота.

Останнім часом хвиля англіцизмів зумовила хвилювання серед німецьких політиків. Особливо гостро питання про збереження німецької мови як національної постало ще наприкінці ХХ століття. У 1997 р. німецький професор В. Кремер заснував спілку «Німецька мова» (Слаба проблеми семантики 394-398). Метою цього об'єднання було і є захист самобутності німецької мови передусім від англійських запозичень. Для досягнення цієї мети

представниками об'єднання було розроблено програму, спрямовану на різке зниження уживання в німецькій мові запозичень англо-американського походження, починаючи з засобів масової інформації, закінчуючи повсякденним спілкуванням. Це мовне об'єднання Німеччини залишається найбільшим, воно працює в 23 регіональних групах і має свою наукову раду.

Висновки

У нашому дослідженні ми дійшли висновку, що запозичені англійські слова у системі німецької мови отримують нове оформлення, зазнають адаптації, що являє собою комплексний процес, який охоплює всі сторони існування і розвитку слів у мові. Освоєння іншомовних слів мовою розглядається лінгвістами як максимальне наближення їхньої фонетичної, графічної, морфологічної і лексико-семантичної характеристики до відповідних норм мови-реципієнта.

З'ясовано, що англіцизми запозичуються німцями неймовірно легко та швидко, і процес запозичення англійських слів до німецької мови стає все інтенсивнішим завдяки цілому ряду причин, серед яких популярність та поширеність англійської мови у світі, прагнення до точності й лаконічності у мові, довжина та складність вимовляння деяких німецьких слів тощо.

Багато зацікавлених осіб виступають за обмеження запозичень з англійської мови, адже хвилюються, щодо збереження німецької самобутності та культури. Молодь через популярність англіцизмів втрачає почуття патріотизму й усвідомлення цінності рідної мови. Старше покоління відчувається розгублено й збентежено через настільки стрімкі зміни. Експерти погоджуються, що запозичень з англійської мови не минути, та лише закони, обмеження й рекомендації на загальнонаціональному рівні допоможуть мінімізувати це явище.

KAPITEL 6 / CHAPTER 6**PRACTICE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF SPACE ACTIVITY IN INDIVIDUAL COUNTRIES OF THE WORLD**

**ПРАКТИКА АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КОСМИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОТДЕЛЬНЫХ СТРАНАХ МИРА**

**ПРАКТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
ОКРЕМИХ КРАЇНАХ СВІТУ**

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-021**Вступ**

Понад 50 років тому, з моменту визнання космічного простору об'єктом регулювання, почало набирати обертів і національне законодавство окремо взятої країни. У глобальному сенсі космічний простір регулювався міжнародним правом. Це означало, що всі країни та суб'єкти повинні були працювати разом, щоб розробити ефективне космічне законодавство для майбутніх потреб.

Поступове просування людства в космос має стратегічне значення для його еволюції. Початок освоєння нескінченних просторів і ресурсів космосу, можливість виходу людства на новий суперглобальний рівень безпеки й сталого розвитку вже не здаються абсолютно недосяжними, вперше стають важливим практичним напрямком його перспективного прискореного розвитку [1].

За минулі десятиліття провідні країни планети створили багато нових технологій, матеріалів, накопичили велику кількість раніше невідомих знань, пізнали закономірності перебігу різних фізичних, хімічних і біологічних процесів. Тривало системне і фрагментарне вивчення космосу, було розроблено кілька нових поколінь техніки (ракети багаторазового використання й різних класів для підйому і доставки на різну відстань легких і важких вантажів, двигуни з екологічно чистішим паливом; всілякі цивільні та військові космічні апарати, космічні станції для навколоземної та навколомісячної орбіти; У СРСР, Росії та США з 1950-х рр. до сьогодні розробляються та випробовуються ядерні двигуни, здатні зробити революцію у транспорті та військовій справі). Вся ця підготовча робота не могла не позначитися на формуванні умов для нового історичного прориву в космічній діяльності, який очікується в найближчі 10-15 років і ознаки початку якого вже є. Особливу активність у космічній діяльності, в якій беруть участь у тій чи іншій формі понад 100 країн,

виявляють США, Росія, Китай, Індія, Японія та деякі інші країни, а також Євросоюз [1].

6.1. Космічна діяльність і Цілі сталого розвитку

Сьогодні бізнес є важливим партнером у досягненні Цілей сталого розвитку та ознаменує нову главу в ділових відносинах Організації Об'єднаних Націй. Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року – це принципово важлива стратегія для нашого спільного майбутнього і в ній зазначено, що здійснення сталого розвитку буде залежати від активної участі як державного, так і приватного секторів, і визнає, що активна участь приватного сектора може сприяти досягненню стійкого розвитку [2].

Розв'язуючи глобальні проблеми й завдання, UNOOSA до порядку денного «Space2030» було внесено один з її стовпів - космічну економіку, в якій космос розглядається як основний рушійний фактор і вкладник у всеосяжну мету розвитку та зміцнення міжнародної співпраці, зокрема в інтересах країн, що розвиваються. Космічна економіка являє собою повний спектр видів діяльності й використання ресурсів, які створюють і забезпечують цінність і вигоди для населення світу в ході дослідження, розуміння та використання космосу, й націлена на облік економічних вигод космічного сектора та зміцнення його ролі як основної рушійної сили для динамічної економіки й загалом в зміцненні космічних економічних вигод [2].

Для впровадження зазначеної мети Організацією Об'єднаних Націй було прийнято низку нормативно-правових актів, які покликані допомогти в державно-приватній співпраці країн у сфері розвитку комерційної космічної діяльності. Зокрема це: а) «Керівні принципи щодо принципового підходу до співпраці між Організацією Об'єднаних Націй і бізнес-сектором» [3]; б) «Організація Об'єднаних Націй і приватний сектор. Рамка для співпраці» [4]; в) «Партнерство ООН і бізнесу: посібник» [5]; г) Резолюція Генеральної Асамблеї А / RES / 70/224 від 22 грудня 2015 року «На шляху до глобальних партнерств: принциповий підхід до посиленої співпраці між ООН і всіма відповідними партнерами» [6].

6.2. Особливості здійснення адміністративно-правового регулювання космічної діяльності в окремих країнах

Щонайменше 26 держав – (це 14 % членів Організації Об'єднаних Націй) регулюють космічну діяльність. Серед держав, які прийняли національні космічні правила: Алжир, Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Канада, Чилі, Китайська Народна Республіка (КНР), Колумбія, Франція, Німеччина, Індія, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Нідерланди, Нігерія, Норвегія, Російська Федерація, Південна Африка, Південна Корея, Іспанія, Швеція, Україна, Великобританія, США та Венесуела. Гонконг також регулює космічну діяльність [7].

Катастрофи, що виникають у космічному просторі (космічне сміття, падіння космічних тіл тощо) вимагають спільних зусиль з боку сучасних держав. Встановлення національних стандартів, які покликані забезпечити надійні та зрозумілі правила здійснення космічної діяльності, є надзвичайно важливою сферою для правового регулювання космічної галузі. Вивчаючи особливості правового забезпечення космічної діяльності окремої держави, незалежні інституції можуть удосконалювати власну космічну інфраструктуру та, запозичуючи іноземний досвід, створювати нові, окремі чи спільні космічні проекти. Враховуючи важливість регулювання комерційної космічної діяльності, актуальним стає використання національних механізмів дотримання основних міжнародних принципів і стандартів зазначеної діяльності.

Державний контроль і нагляд за космічною діяльністю має важливе значення для захисту громадської безпеки, власності й навколишнього середовища та виконання зобов'язань держави за міжнародним правом. А також на підтвердження тези, що механізми адміністративно-правового регулювання (ліцензування, дозвільна система, сертифікація, контрольно-наглядова діяльність тощо) є запорукою сталого інноваційного розвитку космічної діяльності, коротко схарактеризуємо зазначені механізми адміністративно-правового регулювання комерційної космічної діяльності країн-учасниць ООН, що прийняли нормативно-правові акти в космічній сфері.

Австралія встановлює вимогу, щоб заявник отримав ліцензію та дозвіл на запуск космічного об'єкта або надав закордонний сертифікат на запуск і здійснення космічних операцій [8]. Космічна діяльність на території Австралії, а також якщо така діяльність здійснюється громадянами Австралії за межами

Австралії, підпадають під дію ліцензійного режиму [9]. В Австралії запуск космічного об'єкта визначається як запуск об'єкта з території на висоту понад 100 км над рівнем моря або спроба зробити це. Для запуску певного космічного об'єкта або певної серії запусків космічних об'єктів із пускового об'єкта, розташованого в Австралії, потрібен дозвіл на запуск. Дозвіл на запуск надається після того, як орган, що надає ліцензію, переконується, що заявник демонструє свою компетентність у здійсненні пуску, що такі дії не принесуть значної шкоди здоров'ю населення чи майну або громадській безпеці. Запуск космічного об'єкта не повинен суперечити національній безпеці, зовнішній політиці чи міжнародним зобов'язанням Австралії, а заявник повинен відповідати необхідним фінансовим і страховим вимогам [10].

Австрійський федеральний закон про космічну діяльність, прийнятий Національною радою 6 грудня 2011 року, набув чинності 28 грудня 2011 року [11]. Він застосовується до космічної діяльності, що проводиться: на території Австрії, на борту суден чи літаків, зареєстрованих в Австрії. Космічну діяльність можуть здійснювати фізична особа з австрійським громадянством або юридичні особи, які зареєстровані в Австрії. Дозвіл на космічну діяльність видається Міністром транспорту, інновацій і технологій Австрії, якщо заявник доведе необхідну надійність, спроможність і досвід для здійснення космічної діяльності, а також укладе договір страхування, який покриває мінімальну суму у 60 000 000 євро за страховий випадок. Крім вимог, які зазвичай висуваються до заявника на отримання ліцензії для здійснення космічної діяльності, він повинен надати інформацію про наявні заходи щодо недопущення створення космічного сміття, а також інші документи, які перераховані в Постанові федерального Міністра транспорту, інновацій і технологій на виконання вищезазначеного федерального закону про космічну діяльність [12].

У *Бельгії* фізична чи юридична особа повинна отримати попередній дозвіл для того щоб займатися космічною діяльністю на територіях, що знаходяться під юрисдикцією або під контролем держави [13].

Бразилія також регулює космічні пуски зі своєї території. Центральним органом у сфері космічної діяльності є Бразильське космічне агентство (Agência Espacial Brasileira) [14], що входить до структури Міністерства науки, технологій, інновацій і комунікацій, але безпосередньо підпорядковується Президенту Бразилії [15]. Космічне агентство Бразилії є публічною установою, відповідальною за формування, координацію та проведення бразильської

космічної політики. Бразильське космічне агентство відповідає за оновлення Національної політики розвитку космічної діяльності й здійснює координацію та контроль за Національною програмою космічної діяльності. Для виконання своїх обов'язків Бразильське космічне агентство має дорадчу Вищу раду, що складається з представників різних міністерств і відомств, що займаються космічною сферою, а також членів наукової спільноти й промислового сектору [16].

На виконання космічної програми й міжнародних договорів керівництво країни прийняло спільний наказ, підписаний Міністром з питань науки, технологій та інновацій, Міністром з питань розвитку, промисловості й зовнішньої торгівлі, яким затвердили Положення про процедури та визначення вимог, необхідних для застосування, оцінки, відправки, контролю, моніторингу й інспекції ліцензій на виконання космічних операцій на території Бразилії [17]. Відповідно до зазначеного Положення, Космічне агентство Бразилії видає ліцензії на проведення космічної діяльності, здійснює контроль, моніторинг й інспектування ліцензіатів та їхньої діяльності. А також може ініціювати адміністративне провадження за порушення вимог ліцензування й рекомендувати застосування санкцій до порушників. Адміністративні санкції, які можуть бути застосовані до ліцензіата в разі порушення ним ліцензійних умов, такі: попередження, тимчасове припинення дії ліцензії, анулювання ліцензії [18]. Застосування зазначених санкцій не звільняє від цивільної чи кримінальної відповідальності у випадку наявності підстав для цього.

Ліцензія на здійснення космічної діяльності надається фізичним особам, юридичним особам зі штаб-квартирою чи представництвом у Бразилії, які відповідають технічним і фінансовим вимогам, на період, визначений у самому акті, з урахуванням періоду амортизації інвестицій, які буде застосовано ліцензіатом. Документи, що подаються на отримання ліцензії, складаються з декількох блоків: 1) юридичний блок (подаються документи, що підтверджують юридичний статус заявника); 2) технічний блок (подаються документи, що належать до технічної сторони діяльності, опис заявки, підтвердження технічної кваліфікації виконавців, сертифікати відповідності тощо); економічно-фінансовий блок (подаються документи, що підтверджують фінансову спроможність на здійснення заявленої діяльності, договір страхування для покриття можливих збитків третім особам відповідно до ступеня ризику діяльності, яка має бути здійснена тощо); фіскальний блок

(подаються документи, що підтверджують податковий статус суб'єкта, реєстрація в податкових органах, сплата всіх зборів і податків) [17].

Канада регулює пуски відповідно до свого Закону про повітроплавання, який здебільшого регулює експлуатацію літальних апаратів [19]. Відповідно до нього були прийняті Канадські авіаційні правила, що визначають стандарти аеронавігаційної діяльності в Канаді. Управління з питань безпечного запуску транспорту Канади несе відповідальність за нагляд за безпекою всіх цивільних ракетних установок у Канаді [19]. Для запуску ракети високої потужності потрібен попередній дозвіл. Дозвіл видається Міністерством транспорту Канади на підставі поданої заявки в регіональний офіс міністерства. Ліцензія видається для запуску ракети або серії ракет подібного типу. Як і в кількох інших країнах, заявник повинен укласти договір страхування відповідальності або продемонструвати фінансові можливості для компенсації заподіяної шкоди.

Сполучене Королівство Великої Британії вимагає ліцензії від свого громадянина, юридичної особи чи органу, зареєстрованого відповідно до закону країни, який прагне запустити або забезпечити запуск космічного об'єкта, керувати космічним об'єктом або займатися будь-якою діяльністю в космічному просторі (крім оренди супутника космічного сегмента) [20]. Закон про космос поширюється не тільки на громадян Великої Британії, а й на шотландські фірми й органи, зареєстровані у Великій Британії, та які розпочали діяльність із запуску космічних об'єктів як на території Великої Британії, так і в інших місцях. Ліцензована космічна діяльність не може ставити під загрозу охорону здоров'я, безпеку людей чи майна, не може погіршувати національну безпеку й повинна відповідати міжнародним зобов'язанням.

Нідерланди також прийняли низку нормативно-правових актів у сфері космічної діяльності. Відповідно до Правила щодо космічної діяльності й створення реєстру космічних об'єктів (Закон про космічну діяльність) [21]. Нідерланди вимагають ліцензування запуску або повернення космічних об'єктів, керівництва космічними об'єктами, що виконуються з її території або з нідерландського корабля [21]. Ліцензія видається Міністерством з економічних питань після перевірки поданих документів й обставин, зазначених у Законі про космічну діяльність. Заява може бути подана громадянином Нідерландів чи юридичною особою, зареєстрованою на її території. Ліцензія може бути відкликана чи анульована в разі порушення ліцензійних умов.

У Південній Кореї для розвитку сфери космічної діяльності розробляється та приймається Базовий план на п'ять років, який повинен містити в собі наступні пункти: 1) мету й сферу політики розвитку космічної діяльності; 2) організаційну структуру й стратегію розвитку; 3) план реалізації; 4) плани покращення інфраструктури, необхідної для розвитку космічної діяльності; 5) інвестиційне планування для отримання фінансових ресурсів, необхідних для розвитку; 6) плани підготовки фахівців; 7) плани міжнародної співпраці; 8) керівні принципи; 9) питання, пов'язані з використанням й управлінням космічними об'єктами; 10) практичні програми, що використовують результати космічної діяльності, як-от супутникова інформація тощо; 11) інші положення, визначені Указом Президента, щодо сприяння розвитку космічної діяльності, використання й управління космічними об'єктами [22]. Спеціальним органом, що відповідає за створення та реалізацію Базового плану у сфері космічної діяльності, є Національний космічний комітет Південної Кореї, що підпорядковується Президенту країни.

Отже, відповідно до вимог особа, яка прагне займатися космічною діяльністю, спочатку повинна отримати ліцензію від Міністерства науки та технологій Південної Кореї. Ліцензія видається на: запуск з території чи з об'єктів у межах території Південної Кореї або об'єктів, що знаходяться під її юрисдикцією; запуск в іноземній країні з використанням космічного ракетного апарату, що належить корейському уряду або громадянам Південної Кореї. При видачі ліцензії міністр повинен враховувати мету запуску, управління безпекою транспортних засобів та наявність договору страхування відповідальності [22]. Будь-яка особа, яка хоче отримати дозвіл на запуск космічних ракетних транспортних засобів, страхує таку діяльність. Страхування відповідальності третьої сторони має бути такою, яка може компенсувати шкоду, що може статися через космічні аварії. Мінімальний розмір страхування відповідальності третьої сторони встановлюється указом міністра Міністерства науки й техніки.

З китайських регламентів реєстрації та ліцензування космічної діяльності зрозуміло, що вони застосовують мінімалістичний підхід до виконання зобов'язань Китаю щодо міжнародних договорів [23]. Тимчасові заходи щодо адміністрування дозволів на реалізацію цивільних космічних проєктів 2002 р. (Interim Measures on the Administration of Permits for Civil Space Launch Projects) [24] були прийняті з метою запровадження режиму ліцензування певних видів космічної діяльності приватними космічними компаніями Китаю.

Ліцензію може отримати як фізична, так і юридична. Не пізніше ніж за 90 днів до запланованого запуску до SASTIND подається пакет документів, що затверджені Ліцензійними заходами. Для отримання ліцензії заявнику потрібно буде забезпечити відповідність проєкту низці вимог, зокрема: дотримуватися національних і державних законів, особливо тих, що стосуються державної таємниці; діяльність не повинна загрожувати національній безпеці Китаю; не повинна діяти всупереч міжнародним зобов'язанням Китаю; не має загрожувати суспільній безпеці [10].

Крім того, заявник повинен показати, що в нього є відповідний фінансовий і технічний потенціал для здійснення проєкту. Ліцензійні умови вимагають від ліцензіата укласти договір страхування для покриття збитків третім особам, а також страхування для покриття збитків за пошкодження чи знищення космічного об'єкта, який буде запущений [24]. У Китаї страхові послуги у сфері космічної діяльності можуть надавати лише національні провайдери. Дві компанії, зокрема, відіграли важливу роль у сприянні космічному страхуванню в Китаї, а саме: People's Insurance Corporation of China (PICC) [25] та China Pacific Insurance Corporation (CPIC) [26]. Заявник повинен звернутися до страхових провайдерів у Китаї, щоб оцінити, який поліс необхідно придбати для отримання ліцензії.

Відповідно до нормативно-правових актів КНР щодо запуску й експлуатації космічних об'єктів і здійснення інших видів діяльності в космічному просторі [27]. Гонконг вимагає ліцензії для суб'єкта господарювання, який прагне здійснити запуск, керувати космічним об'єктом або займатися будь-якою діяльністю в космосі. Операції не повинні ставити під загрозу здоров'я та безпеку людей чи майна. Діяльність повинна вестися відповідно до міжнародних зобов'язань і не повинна погіршувати національну безпеку.

У Норвегії її громадянин чи резидент не можуть запускати космічний об'єкт без дозволу. Й не має значення, звідки відбувається запуск: з її території, з території, що знаходяться під юрисдикцією Норвегії (морські або повітряні судна) або в районах, що не підпадають під її суверенітет [28].

Південно-Африканська Республіка вимагає ліцензії на: запуск зі своєї території або, якщо запуск відбувається від її імені, зареєстрованою компанією Південної Африки, або для експлуатації пускового об'єкта [29]. Національна космічна політика Південної Африки передбачає, що для створення

промислової бази у сфері космічної діяльності необхідно залучати приватний сектор і його можливості.

У *Сполучених Штатах Америки* Закон про комерційну космічну діяльність 1984 року (CSLA) [30] уповноважив Федеральну авіаційну адміністрацію (FAA) видавати ліцензії на здійснення космічної діяльності. Федеральна авіаційна адміністрація є адміністративним органом, який видає ліцензії на комерційну космічну діяльність, а також здійснює контроль і нагляд за дотриманням ліцензійних умов. Керівництво здійснює директор, якого призначає та знімає з посади Міністр транспорту США [31]. FAA створювалося з метою захисту інтересів громадян США, власності, національної безпеки під час здійснення космічної діяльності, а також для стимулювання комерційних космічних перевезень [32]. Ці правила не стосуються діяльності федеральних органів, таких як НАСА, і не регулюють питання запуску так званих «аматорських ракет».

Громадянин США або юридична особа, що зареєстровані на території США, відповідно до законів США можуть подати заявку на отримання: 1) ліцензії на запуск, яка дозволяє ліцензіату здійснювати тільки ті запуски, які перелічені в ліцензії (спеціальна ліцензія), 2) ліцензії оператора запуску, відповідно до якої ліцензіат може здійснювати будь-які запуски, що підпадають під широкі параметри, описані в його ліцензії (ліцензія оператора) [31]. Спеціальна ліцензія на запуск дозволяє ліцензіату виконати один запуск або вказану кількість ідентичних запусків з одного космодрому. Ракета-носій для кожного санкціонованого запуску повинна бути однаковою, а параметри запуску не повинні представляти ніяких проблем для громадської безпеки або створювати інші проблеми, які можуть загрожувати національним інтересам США.

Дозвіл ліцензіата на проведення запусків припиняється після завершення всіх запусків, дозволених ліцензією, або після завершення терміну дії, зазначеного в ліцензії, залежно від того, що настане раніше. Ліцензія оператора запуску дозволяє ліцензіату здійснювати запуски зі вказаного стартового майданчика з використанням того ж сімейства ракетноносіїв, які несуть певні класи корисних навантажень, в межах діапазону параметрів запуску, визначених ліцензією. Спочатку ліцензія оператора видавалася на два роки. Відповідно до нового розділу 415.3 (b) – на п'ять років з дати видачі [31].

Можливість видачі ліцензії оператора запуску, на відміну від вимоги

ліцензії на запуск для кожного запуску (спеціальної ліцензії), має переваги як для ліцензіата, так і для FAA. Хоча підготовка додатків і перевірка ліцензії оператора запуску буде більшою, ніж для спеціальної ліцензії, використання цього класу ліцензії зрештою призведе до зниження витрат і підвищення ефективності для ліцензіатів шляхом скорочення кількості додатків, якими володіє компанія. У зв'язку з цим, чим довше термін дії ліцензії, тим важливішу роль відіграє моніторинг відповідності вимогам, що дозволяє FAA забезпечувати контроль безпеки щодо того, як ліцензіат виконує свої зобов'язання.

Процес ліцензування складається з кількох етапів: консультація перед заявкою; перегляд і затвердження політики; огляд і затвердження безпеки; огляд і визначення корисного навантаження; визначення фінансової відповідальності; екологічний огляд; моніторинг відповідності.

За даними FAA, у США було виконано 336 ліцензованих запусків, з них: 10 у 2020 фінансовому році, 2 у календарному році 2020 року, 27 у 2019 фінансовому році [32].

У Франції відповідно до законодавства також необхідно отримати ліцензію на здійснення космічної діяльності [33]. До заявників на отримання ліцензії, належать: 1) суб'єкти запуску, тобто той, хто здійснює запуск з французької території або з об'єкта, що перебуває під юрисдикцією Франції, або який планує повернути об'єкт на національну територію чи на об'єкт, що знаходиться під юрисдикцією Франції; 2) французький оператор, незалежно від того, звідки відбувається старт; 3) громадянин Франції чи корпорація зі штаб-квартирою у Франції, оператор чи ні, що запускає або здійснює управління космічним об'єктом; 4) раніше уповноважений суб'єкт космічної діяльності, який відповідно до французького законодавства хоче передати управління або командування космічним об'єктом [33].

На території Швеції жодна космічна діяльність без ліцензії заборонена. Для її отримання необхідно подати заявку в письмовій формі до Національної ради з космічної діяльності (тепер Шведська національна космічна рада) [34]. Ліцензія може бути обмежена способом, який вважається за доцільне для захисту суспільних інтересів, безпеки, охорони здоров'я чи довкілля, однак законодавство не визначає формальних процедур, а також не пояснює, як слід захищати зазначені інтереси й блага.

Отже, проведена компаративістична характеристика адміністративно-

правового забезпечення космічної діяльності, в результаті якої з'ясовано: національне космічне законодавство може міститися в єдиному законодавчому акті або в комбінації національних адміністративно-правових актів; деякі країни регулюють космічну діяльність на рівні підзаконних адміністративно-правових актів; деякі держави адаптували свої національні правові рамки відповідно до конкретних потреб і практичних міркувань щодо масштабів проведеної космічної діяльності й ступеня участі комерційного сектору.

Висновки

Все вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки щодо практики адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності в закордонних країнах:

1) аналіз систем ліцензування країн-членів ООН, що прийняли національні нормативно-правові акти у сфері космічної діяльності, проведено на підставі наступних критеріїв: правова основа; статус органу ліцензування; ліцензовані види космічної діяльності; ліцензійні вимоги й умови; терміни видачі та дії ліцензій; наслідки порушення ліцензійних вимог й умов; ліцензійний контроль. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що ліцензування є природним і необхідним заходом для регулювання та здійснення нагляду за комерційною космічною діяльністю приватного сектору;

2) врегулюванню підлягає ціла низка різноманітних питань, зокрема запуску об'єктів у космос і їхнє повернення з космосу, експлуатацію місця запуску або повторного входу та експлуатацію космічних об'єктів й управління ними тощо. Окремо слід вказати, що держави мають зобов'язання вирішувати й контролювати діяльність неурядових організацій у космічному просторі, а також встановлюють адміністративно-правові механізми регулювання національної комерційної космічної діяльності;

3) проведений аналіз наявних нормативно-правових актів країн-членів ООН, що прийняли законодавство чи політичні акти щодо врегулювання комерційної космічної діяльності, дає можливість прийти до наступних проміжних висновків: з усіх країн світу лише 26 прийняли регулятивні нормативно-правові акти. Національне космічне законодавство може міститися в єдиних актах (Бельгія, Бразилія, Чилі тощо) або в комбінації національних правових документів (Аргентина, Австрія, Канада, Франція тощо). Деякі країни регулюють космічну діяльність на рівні підзаконних нормативно-правових

актів (КНР, Індія). Крім того, деякі держави адаптували свої національні правові рамки відповідно до конкретних потреб і практичних міркувань щодо масштабів проведеної космічної діяльності й ступеня участі комерційного сектору (США, Люксембург тощо);

4) більшість країн вимагають від суб'єктів комерційної космічної діяльності, крім отримання дозволу на здійснення такої діяльності, отримати ще ліцензію на провадження певних видів космічної діяльності; ліцензії видаються на: разовий запуск (повернення космічного об'єкта) або серію (ліцензія оператора); управління космічним об'єктом; діяльність місць запуску (космодромів). Більшість країн до комерційної космічної діяльності допускають і громадян, і юридичних осіб (Україна допускає тільки юридичних осіб);

5) під національним механізмом адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності розуміють сукупність адміністративних дій конкретної публічної адміністрації щодо регулювання здійснення космічної діяльності певною країною чи її представниками у вигляді правових засобів різноманітного значення, походження та юридичної сили;

6) комерційною космічною діяльністю у США можуть займатися і громадяни, і юридичні особи, але вона підлягає ліцензуванню, сертифікації та страхуванню. Ліцензії видаються двох видів: 1) ліцензія на запуск (спеціальна) і 2) ліцензія оператора запуску (видається на п'ять років). Адміністративним органом, що уповноважений видавати ліцензії, контролювати, наглядати та здійснювати моніторинг космічної діяльності ліцензіата є Федеральна авіаційна адміністрація.

KAPITEL 7 / CHAPTER 7**STATE-CHURCH RELATIONS IN UKRAINE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE: DIFFICULTIES AND ACHIEVEMENTS ON THE WAY TO UNDERSTANDING**

ГОСУДАРСТВЕННО-ЦЕРКОВНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В УКРАИНЕ ПЕРИОДУ НЕЗАВИСИМОСТИ:
ТРУДНОСТИ И ДОСТИЖЕНИЯ НА ПУТИ К ВЗАИМОПОНИМАНИЮ
ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ПРОБЛЕМИ І
ДОСЯГНЕННЯ НА ШЛЯХУ ДО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-017

Вступ

Однією з найвидатніших та найславетніших подій нашого сьогодення по праву можемо назвати утворення в Україні власної Помісної Церкви. Довгий, важкий та тернистий був шлях до цієї знаменної дати. Лише на 27-му році своєї державної незалежності ми спромоглися досягти незалежності й у церковній сфері та відновити історичну справедливість. Проте, державно-церковне порозуміння у досягненні цієї мети не знімає всієї гостроти навколо церковних проблем та міжконфесійних відносин. Досі відчувається негативний тягар тоталітарного минулого у суспільній свідомості, що стоїть на перешкоді консолідації та розвитку української нації, утвердженню поваги в суспільстві до національних традицій та культурної спадщини.

Історія засвідчує, що релігійні доктрини та інститути безпосередньо чи опосередковано впливали й впливають на суспільно-політичні процеси будь-якої країни. Україна не є виключенням, а враховуючи специфіку сучасної церковно-релігійної ситуації та складнощі у забезпеченні політичної стабільності та суспільної злагоди між усіма її громадянами цей процес у нашій країні має свої особливості та неоднозначні наслідки.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених проблемі ролі релігії в суспільстві, відносинам держави та церков і релігійних організацій, означена тема продовжує залишатися дискусійною. Подолання ідеологічних бар'єрів, колишніх упереджених підходів, доступ до раніше заборонених джерел інформації нині дають змогу справді на науковому рівні досліджувати релігійні процеси в Україні. Актуальність дослідження взаємодії держави й церкви підтверджується як світовим досвідом, так і сучасними внутрішньодержавними подіями, які переконливо свідчать, що в ескаляції політичних та міжетнічних конфліктів нерідко виступає релігійний чинник.

Питання державно-церковних відносин, реалізація принципу свободи

совісті в Україні періоду незалежності, взаємовплив релігійних інституцій і держави проаналізовано в роботах В. Бондаренка, А. Колодного, В. Любчика, П. Панченко, В. Рибалки, М. Бабія, В. Єленського, Л. Филипович та ін. Водночас, варто констатувати, що ця сфера сучасного суспільного життя є багато в чому неоднозначна, переживає складні трансформаційні зміни, що по-різному сприймаються населенням і тому потребує додаткових досліджень та узагальнень.

Метою даного дослідження є аналіз характерних рис та особливостей українських практик у сфері взаємовідносин між державою та церквою як соціальним інститутом задоволення релігійних потреб людей.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних **завдань**: охарактеризувати стан вивчення проблеми в історіографії; дослідити заходи держави на шляху розробки та впровадження законодавчих ініціатив щодо забезпечення свободи совісті, діяльності церков та релігійних організацій в Україні періоду незалежності; визначити особливості сучасної моделі державно-церковних відносин в Україні; виділити основні етапи змін та трансформацій у сфері державно-церковних відносин періоду незалежності; довести, що створення Православної Церкви України та надання Томосу про автокефалію є вкрай важливим чинником в утвердженні нашого суверенітету та соборності.

7.1. Конституційно-правові засади формування моделі державно-церковних відносин в умовах незалежності

Беззаперечним є твердження, що стан та рівень забезпечення права громадян на свободу совісті, а також характер державно-конфесійних відносин значною мірою залежать від позиції державної влади, наявності у неї чіткої та зрозумілої політики стосовно релігії та релігійних організацій.

Згідно сучасної української моделі державно-церковних відносин, держава і церква визначаються як рівноправні суб'єкти цих відносин, кожен з яких діє у сфері своєї компетенції. При цьому, релігійні організації діють у правовому полі держави, держава не втручається в справи церкви, забезпечуючи свободу релігії, свободу церкви, сприятливі умови її діяльності. Отже, конституційне закріплення принципу відокремлення церкви від держави не відкидає як їхньої

взаємної відповідальності, так і можливості співпраці у сфері соціального захисту, охорони здоров'я, культури, науки, мистецтва тощо[1, с. 7].

Із прийняттям незалежності України спостерігаємо суттєві зміни, що відбуваються як у церковно-релігійній сфері, так і в докорінній перебудові державно-церковних відносин. Зокрема, сформувалося національне законодавство щодо забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій. Базовий Закон «Про свободу совісті і релігійні організації» від 23 квітня 1991 року [2] з наступними змінами та доповненнями, а також більшість законодавчих актів, що регулювали окремі питання, за експертними оцінками загалом на належному рівні забезпечували як реалізацію права громадян на свободу совісті, так і розвиток церковно-релігійної мережі.

Відповідно до ст. 7 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" головною ланкою релігійно-церковного життя в Україні є релігійна організація. Метою утворення релігійної організації є задоволення релігійних потреб віруючих громадян. Це означає, що віруючі повинні не тільки мати можливість колективно сповідувати свою релігію в богослужінні, виконанні релігійних ритуальних обрядів, а й реалізовувати за допомогою цих організацій приписи своєї релігії у повсякденному житті, вільно та цивілізовано їх пропагувати і поширювати [3].

1990-ті роки виокремлюються знаковими подіями, що засвідчили намагання налагодити дієвий міжконфесійний діалог. Зокрема, у грудні 1996 р. за сприяння Державного комітету України в справах релігії була створена *Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій* (далі – ВРЦіРО) як представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган [4]. Мета ВРЦіРО – об'єднання зусиль Церков і релігійних організацій з духовного відродження України, координації міжцерковного діалогу, участі в розробці проектів нормативних актів з питань державно-конфесійних відносин, здійснення комплексних заходів добродійного характеру. Рада функціонує на засадах рівності та рівноправ'я, поваги до внутрішніх настанов і традицій усіх діючих в рамках Конституції України релігійних організацій і є незалежною від органів державної влади України, політичних партій, інших громадських формувань та їх керівних органів. На сьогодні Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій є найбільшою і найавторитетнішою громадською інституцією в Україні [5].

Окрім ВРЦіРО на національному рівні функціонують і інші

консультативно-дорадчі органи, такі як Нарада представників християнських церков України, Рада Євангельських Протестантських Церков України, Всеукраїнська Рада Християнських Церков, Рада представників Духовних управлінь і центрів мусульман України, які також займають досить активну позицію в сфері державно-церковних відносин.

Усталеного характеру набула практика зустрічей глав і представників Церков і релігійних організацій та перших осіб держави, насамперед – Президента України та прем'єр-міністра, що відкривало перспективи конструктивного діалогу між державою та церковними інституціями.

Загалом, за експертними оцінками Центру Разумкова [6], розвиток подій у церковно-релігійній сфері, за всіх проблем, свідчив про рух державно-конфесійних відносин на паритетних, партнерських засадах.

7.2. Розмови без діалогу: труднощі та виклики у відносинах між державою та церквою

Проте, після президентських виборів у лютому 2010 р. ситуація змінюється. Зокрема, знаковими для 2010 р. можна виділити наступні факти:

Незважаючи на задекларовані принципи рівного ставлення до всіх Церков і релігійних організацій країни (ч. 5 ст. 5 Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації» [7]), не було проведено жодної зустрічі Президента ні з ВРЦіРО, ні з представниками окремих Церков і релігійних організацій, за винятком Української ПЦ (МП) та Російської ПЦ, що, на жаль, не свідчить про рівноправність усіх релігійних організацій, оскільки тодішній глава держави відкрито демонстрував свою прихильність УПЦ (МП) не як приватна особа, а як Президент України, представляючи позицію держави;

2. Варто зазначити, що ще в 2008 р. при Кабінеті Міністрів України була створена Комісія з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій, яка вже з жовтні 2012 р. свої засідання не скликала. 4 березня 2015 року була затверджена Постанова Кабміну України про відновлення та активізацію роботи комісії, основними завданнями якої мало б бути сприяння координації дій органів виконавчої влади з питань забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері державно-конфесійних відносин. Проте, жодного засідання так і не було скликано.

3. 09 грудні 2010 р. без будь-яких консультацій з релігійною спільнотою Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» було ліквідовано Державний комітет України у справах національностей та релігій (його функції передані: в частині реалізації політики у сфері релігії – до Міністерства культури; в частині реєстрації релігійних організацій – до Державної служби реєстрації України) [8].

Ну і нарешті, варто наголосити на значній активізації присутності та діяльності в Україні Патріарха Московського і всієї Русі Кирила – це мало виразний політичний характер, що визнавали навіть представники РПЦ [9]. Виглядає так, що втративши політичний контроль над країнами колишнього СРСР, сьогоденнє московське політичне та церковне керівництво бере під свою опіку так звану «канонічну територію» Московського Патріархату.

Значного негативного резонансу не лише в релігійному середовищі, але й у суспільстві загалом, набули спроби прийняття нової редакції базового Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» без узгодження із Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій. 16 березня 2012 р. на розгляд Верховної Ради було подано законопроект, що передбачав внесення змін до базового Закону, які стосувались ускладнення реєстрації релігійних організацій, посилення контролю над діяльністю релігійних організацій, ускладнення контактів українських релігійних організацій з представниками зарубіжних релігійних організацій, проповідниками, місіонерами та ін. [10].

Зазначений законопроект викликав гостру критику як у релігійному, так і в експертному середовищі. Однак, 16 жовтня 2012 р. Верховна Рада приймає законопроект без будь-якого обговорення поправок з боку профільного комітету. Попри позицію представників релігійного та експертного середовища, оприлюднення Відкритих листів громадських організацій, правозахисників і науковців із вимогою ветування законопроекту та повернення його на доопрацювання, 21 листопада він був підписаний Президентом.

Настоятель Української Греко-Католицької Церкви Святослав (Шевчук) в інтерв'ю газеті «День» зазначив, що ця подія змусила Глав Церков говорити про кризу в державно-церковних відносинах [11].

Окреслена ситуація продемонструвала відкрите ігнорування Президентом України та більшістю депутатського корпусу позицій релігійної спільноти. Більш того, можна зазначити, що не лише зміни до базового Закону про свободу совісті, але й процес їх прийняття стали образою почуттів релігійних

організацій та їх лідерів, віруючих і просто демократично налаштованих громадян України.

7.3. На шляху до порозуміння та співпраці

7.3.1. Громадські ради як елемент державно-церковної взаємодії

Для поглиблення як державно-конфесійного так і міжконфесійного діалогу, опрацювання конкретних механізмів співпраці між державою і церквою в різних сферах важливою є співпраця Церков і релігійних організацій у форматі консультативно-дорадчих органів при міністерствах та відомствах – *громадських рад*. Підставою для створення та діяльності Громадських рад при різних міністерства та відомствах є положення нормативно-правових актів України, спрямованих на створення сприятливих умов для всебічної реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами, забезпечення відкритості діяльності органів виконавчої влади, утвердження в Україні народовладдя і громадянського суспільства [12, с. 4-7].

Сьогодні доволі активно свою роботу проводить *Громадська рада з питань співпраці з Всеукраїнською радою Церков та релігійних організацій* при Міністерстві освіти і науки України. Результатом її послідовних і багаторічних зусиль стало ухвалення 2 липня 2015 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів», надавши таким чином релігійним організаціям право виступати суб'єктами заснування навчальних закладів різного рівня [13].

Результатом роботи *Ради у справах душпастирської опіки* при Міністерстві оборони України стало підписання 27 січня 2015 р. Положення про службу військового духовенства (капеланства) у Збройних Силах України [14]. Враховуючи зовнішню агресію Російської Федерації та необхідність захисту територіальної цілісності України, дане рішення є великим досягненням на шляху законодавчого унормування даного питання.

На засіданнях *Громадської ради з питань співпраці з ВРЦіРО* при Міністерстві охорони здоров'я представники конфесій та медичної спільноти розглядають питання пропаганди здорового способу життя, вдосконалення процесу вакцинації, подолання епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні тощо [15].

Будь-яка співпраця може бути успішною лише за умови порозуміння

сторін, що можливо забезпечити шляхом застосування діалогових форм управління. Роль та значення громадських рад як консультативно-дорадчих органів при органах влади переоцінити вкрай важко. Адже, через них як через форпости громадськості релігійні організації та віруючі мають можливість оперативно і конструктивно вирішувати питання церковно-релігійного життя.

7.3.2. Томос: повернення до витоків

Церковно-релігійне життя в Україні ускладнюється не лише перманентними кризами в державно-церковних відносинах, але й суттєвими міжконфесійними конфліктами. З прийняттям незалежності настав новий період історії Православної Церкви, яка поступово стає на шлях відновлення втраченої самотійності та соборності.

Історично склалося, що найчисельнішою релігійною організацією України, з якою себе співвідносять три чверті її громадян, є Православна Церква, що традиційно протягом перших її століть була пов'язана з Материнською Константинопольською (Вселенською) Патріархією. Цей зв'язок був перерваний 1686 р., коли через інтриги та примус з боку царської влади Київську Митрополію було приєднано до Московського Патріархату.

У квітні 2018 р. Президент України Петро Порошенко звернувся до Вселенського патріарха Варфоломія з проханням надати Томос про автокефалію (самотійність помісної церкви, адміністративно незалежної від інших православних церков, але єдиної з ними канонічно) і оголосив про намір створити єдину помісну Церкву. Підтримку цьому зверненню засвідчила Верховна Рада, а також близько 70 єпископів усіх трьох гілок розділеного до того часу Українського Православ'я: УПЦ (КП), УАПЦ та УПЦ (МП).

Остаточні рішення щодо визнання Української помісної Церкви Вселенський Константинопольський Патріарх зробив під час Синоду 11 жовтня 2018 р. – з усього духовництва Української Церкви були зняті всі церковні санкції, накладені Московським Патріархатом, та позбавлено юридичної сили синодальний лист 1686 р. щодо передачі Київської Митрополії Москві [16].

Логічним завершенням об'єднавчого процесу всередині Українського православ'я стало проведення 15 грудня 2018 р. у стінах собору Святої Софії Всеукраїнського Собору, на якому делегати єпископів, що репрезентували всі три гілки православ'я засвідчили волю мати єдину визнану автокефальну Церкву. На Соборі було прийнято статут утвореної Православної Церкви

України та обрано її Предстоятеля – Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія (Думенка) [17].

На підставі даних рішень, 6 січня 2019 р. у Стамбулі, в резиденції глави Вселенського Патріархату на Фанарі було підписано та вручено Предстоятелеві Православної Церкви Томос про автокефалію – офіційний документ, який засвідчує волю Церкви-Матері надати такий документ новій помісній церкві та окреслює основні параметри цього рішення.

Московський патріархат Російської православної церкви різко негативно поставився до заходів Вселенського патріарха у справі створення єдиної помісної церкви України, розірвав із Константинополем євхаристійне спілкування і звернувся до керівників інших Православних Церков світу з закликом не вступати в церковне спілкування зі створеною в Україні новою Православною Церквою.

Українцям влучними в оцінці даної події є слова лідера кримськотатарського народу Мустафи Джемілева, який підкреслює, що це є вкрай важливий акт, який зміцнює незалежність України. Розірвані пута, які були нав'язані Україні Російською імперією більше 400 років тому. Пройдуть століття, але цей день і подія і тоді будуть вказані в підручниках. Це величезна перемога і плід зусиль дуже багатьох людей [18]. Цей день, по праву, можна вважати днем остаточного здобуття української незалежності від Росії. І, кажучи словами Тараса Шевченка, Україна вже не буде пити з московської чаші московську отруту.

Висновки

Аналіз процесу становлення моделі державно-церковних відносин в Україні періоду незалежності дає підстави охарактеризувати державну політику у цій сфері як непослідовну та непередбачувану. Незважаючи на ряд позитивних моментів, що засвідчили рух державно-церковних відносин до порозуміння та утвердження в цілому партнерської моделі взаємин між державою та церковними інституціями, ця сфера наразі ще не позбавлена як державно-церковних, так і міжконфесійних проблем.

Незважаючи на дію цілком цивілізаційного принципу відділення церкви від держави, релігійні інституції аж ніяк не можуть існувати поза суспільством. Практика засвідчує, що церкви та релігійні організації не є байдужими до сучасних викликів та труднощів, що пронизують життя українського

населення, вони активно долучаються до суспільно корисної праці, зокрема через створення та діяльність консультативно-дорадчих структур у вигляді громадських рад.

Протягом 2018 – 2019 років завдяки спільним зусиллям української влади, Президента України Петра Порошенка, державних та громадських діячів, а також ієрархів українських церков було остаточно вирішено питання надання помісній Православній Українській Церкві статусу автокефальної. В умовах гібридної війни з Російською Федерацією це є надзвичайно важливим чинником в утвердженні нашого суверенітету та захисті національних інтересів.

Маємо велике сподівання, що досвід у налагодженні державно-церковних відносин минулих років буде детально проаналізовано й зазначені питання знайдуть своє законодавче розв'язання завдяки законотворчій роботі теперішньої влади, що буде корисним не лише релігійній спільноті, а й усьому українському суспільству, значну частину якого становлять віруючі громадяни.

KAPITEL 8 / CHAPTER 8**CURRENT PROBLEMS OF MISUSE OF LAW IN RELATIONSHIP BETWEEN A SHAREHOLDER AND A JOINT STOCK COMPANY**

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ПРАВОМ В ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ АКЦИОНЕРОМ И АКЦИОНЕРНЫМ ОБЩЕСТВОМ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У ВІДНОСИНАХ МІЖ АКЦІОНЕРОМ І АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-047**Введение**

Активное развитие предпринимательских отношений в Российской Федерации в условиях рыночной экономики, формирование различных институтов корпоративного права обуславливают повышение исследовательского интереса к определению пределов осуществления гражданских прав при осуществлении предпринимательской деятельности. Практика показывает, что неправомерным может быть не только нарушение норм права, но и внешне законное поведение, но по своей сущности нарушающее основополагающие принципы гражданского и предпринимательского права.

Акционеры являются ключевыми субъектами при создании и функционировании корпоративного юридического лица, поэтому важно не только четко определить характеристики их правового статуса, но и границы их правомочий. Акционерное общество в настоящее время является одной из наиболее распространенных форм предприятия. Достоинством данной формы является вероятность привлечения широкого круга участников, что позволяет быстро сформировать акционерный капитал.

Концепция неприемлемости злоупотребления правом была рождена еще в традиционной европейской философии. Указанный принцип был найден отражение в работах Иммануила Канта, который заявлял о том, что любой индивид способен осуществлять свое право до тех границ, пока это не причиняет вред другим лицам. Вместе с тем, анализ действующего законодательства обнаруживает, что в настоящее время не сформировалась общепризнанная дефиниция понятия «злоупотребление гражданским правом»; недостаточно исследованы формы и виды злоупотреблений правами; дискуссионными остаются и условия применения правовых последствий за злоупотребление при осуществлении права; требуют изучения критерии добросовестности и разумности и т.д.

Несмотря на то что тема злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях, в частности в акционерных, является актуальной, данный вопрос еще не находит достаточного освещения в юридической литературе. Зачастую публикации авторов, исследующих данную проблему, являются публицистическими, либо ориентированы на анализ частных проявлений злоупотребления правом в акционерных правоотношениях, что исключает комплексный подход к исследованию.

8.1. Понятие и формы злоупотребления правом

В круг субъектов корпоративных отношений, способных выступить в роли лиц, которые злоупотребляют своими правами, можно отнести следующих участников акционерных отношений:

1. исполнительный орган общества, предстающий в виде правления;
2. управленческие органы акционерного общества;
3. акционеры.

В рамках настоящего исследования основное внимание сосредоточено на таком субъекте корпоративных отношений, потенциально злоупотребляющим своим правом, как акционеры. Для понимания предпосылок и существа появления случаев злоупотребления правом акционерами требуется определить особенности прав акционеров, а также те категории акционеров, для которых наиболее характерно недобросовестное использование права, т.е. злоупотребление правом.

Не менее важно дифференцировать тот набор прав, которыми могут обладать акционеры в рамках корпоративных правоотношений, и, исходя из корыстных или иных побуждений, которыми могут злоупотребить. К такой группе прав можно отнести:

1. право на долю прибыли;
2. право на долю акционерного капитала при ликвидации акционерного общества;
3. право подачи жалобы, иска и протеста;
4. право на участие в управлении; право контроля.

В настоящее время в актуальной исследовательской литературе прочно сформировались ключевые позиции в классификации прав акционеров. Прежде

всего, выделяют две основные группы прав акционеров:

1. *Основные права*, которые напрямую связаны со статусом акционера, как лица, вносящего свой капитал в общество, преследуя цель получения доходов, а также другие направленные на гарантирование реализации основных прав, которые предусматривают гарантии и способы их защиты (право на долю прибыли, право на долю акционерного капитала в случае ликвидации общества, право на членство в управлении, право контроля и т.д.).

2. *Специальные права*: право на внесение предложений в повестку для общего собрания акционеров, право на внесение в реестр, право на получение информации относительно деятельности общества [4].

Акционеры, как субъекты, обладающие набором корпоративных правомочий, представлены двумя основными группами, наделенными разным объемом прав: мажоритарные и миноритарные акционеры. В отношении мажоритарных акционеров эффективно действует принцип большинства, сводящийся к тому, что те, чья доля в уставном капитале, а, следовательно, и голосов на общем собрании больше (мажоритарные акционеры), вправе устанавливать политику компании. Безусловно, в этих условиях, важно иметь правовой инструментарий, ориентированный на защиту прав миноритарных акционеров. Получая соответствующий набор прав, акционеры не должны превышать необходимый предел их использования, нарушая при этом интересы иных участников корпоративных отношений.

Представляют интерес попытки осмыслить проблемы злоупотребления правом отдельными субъектами корпоративных отношений. Если возможность злоупотребить правами мажоритарными акционерами очевидна, то обращает на себя внимание проблема, связанная со злоупотреблением правами миноритарными акционерами. Это обуславливается частыми случаями причинения вреда законным интересам общества акционерами, которые владеют малым количеством акций общества, полученных исключительно для получения возможности иметь влияние на общество.

Действия такого рода в пределах предписаний действующего корпоративного права можно классифицировать как «корпоративный шантаж», целью которого, к примеру, является приобретения миноритарным акционером повышенной стоимости за реализацию принадлежащего ему пакета акций под угрозой создания преград для осуществления нормальной хозяйственной деятельности акционерного общества.

Иной причиной корпоративного шантажа может быть получение миноритарным акционером от общества выгодной для него информации, которая может быть в дальнейшем использована с целью причинения убытков, а вместе с тем получения выгоды с применением имеющейся информации.

В подобном случае «шантажистом» может стать как миноритарный акционер, так и акционер, который давно владеет объемным пакетом акций.

Отличием корпоративного шантажа является формально правовой характер действий акционера, другими словами юридически акционеры отстаивают свои права, когда фактически цели их действий не связаны с восстановлением их прав. Таким образом, данные действия являются одной из форм злоупотребления правом.

Одной из главных целей корпоративного шантажа является получение миноритарным акционером беспочвенного обогащения, или же реализация личного пакета акций по завышенной цене, либо получение преимуществ, которые он не мог бы обрести при имеющихся условиях хозяйственно-экономического оборота.

Ключевая проблема корпоративного права в данном вопросе состоит в том, что, в отличие от иностранных правовых систем, российское право в сущности не затрагивает проблему злоупотребления правом в пределах акционерных отношений, отсутствуют также и особые правовые нормы, которые однозначно регламентировали бы ситуации, в которых неправильно трактуются и применяются акционерами их корпоративные права. Для минимизации возможности злоупотребления миноритариями своими правами, требуется постоянно проводить консультации акционеров по вопросам совершения сделок с акциями, увеличения и уменьшения уставного капитала, ведения реестра и многим другим.

8.2. Правовые средства, препятствующие злоупотреблению правом акционерами

Рассматривая данный аспект, необходимо отметить, что зарубежное законодательство, активно вырабатывая меры относительно защиты прав и интересов акционеров, принимает и имплементирует нормы, касающиеся ограничения злоупотребления акционерами своим правом. В рамках

российского законодательства при определении данной проблемы можно руководствоваться исключительно базовым нормативным правовым актом – Гражданским Кодексом Российской Федерации [2] (далее – ГК РФ).

Вопросы злоупотребления правом в части осуществления прав акционеров регулируются ч. 1 ст. 10 ГК РФ. В частности, российское законодательство не допускает:

1. осуществление гражданских прав с намерением причинить вред другому лицу, действия в обход закона с противоправной целью, а также иное заведомо недобросовестное осуществление гражданских прав (злоупотребление правом);
2. использование гражданских прав в целях ограничения конкуренции;
3. злоупотребление доминирующим положением на рынке.

Опираясь на положения ГК РФ, можно сделать вывод о том, что злоупотребление правом может иметь место лишь при совокупности следующих условий:

1. наличие у лица соответствующего права (например, акционер общества при подтверждении своих полномочий имеет право обратиться в суд с иском о признании недействительными решений органов управления общества, о признании недействительными крупных сделок и сделок, в совершении которых имеется заинтересованность и пр.);

2. осуществление лицом действий в пределах, предоставленных ему законом прав, целью которых является не реализация или защита своих прав и законных интересов, а причинение вреда другим лицам, либо создающих угрозу причинения такого вреда, либо стремление извлечь для себя выгоду, не смотря на существование угрозы причинения вреда другим лицам;

3. наличие умысла лица посредством своего заведомо недобросовестного поведения (действий) причинить вред другим лицам и (или) извлечь выгоду, несмотря на существование угрозы причинения вреда другим лицам.

Следовательно, можно утверждать, что ч. 1 ст. 10 ГК РФ не определяет признаков такого явления, как злоупотребление правом, не содержит критериев, с помощью которых можно было бы классифицировать по формам данное явление, а также не устанавливает ответственность за совершение данного действия.

Лишь теоретически возможно определить, что злоупотребление правом является формой недобросовестного поведения лица, совершаемое в пределах своих прав, но которое граничит с правонарушением, поскольку лицо

стремится извлечь выгоду, несмотря на возникновение угрозы причинения другим вреда, либо с намерением причинить другим лицам вред.

В определении Судебной коллегии по гражданским делам Верховного Суда Российской Федерации от 03.02.2015 № 32-КГ14-17 обращено внимание на то, что злоупотребление правом имеет место в случае, когда субъект поступает вопреки норме, предоставляющей ему соответствующее право, не соотносит поведение с интересами общества и государства, не исполняет корреспондирующую данному праву юридическую обязанность [3].

При квалификации злоупотребления правом в корпоративных отношениях важную роль играют правовые позиции высших судов. К примеру, Высший Арбитражный Суд Российской Федерации в свое время относил к таковому недобросовестное поведение акционера, направленное на получение денежных средств наравне с требованиями иных кредиторов за счет имущества должника, является злоупотреблением правом (Постановление Президиума ВАС РФ от 30.11.2010 № 10254/10 по делу № А45-808/2009); предъявление требования о признании недействительным решения совета директоров общества, принятого с нарушением устава, признается злоупотреблением правом, если нарушение вызвано недобросовестными действиями самого истца (Пункт 1 Информационного письма Президиума ВАС РФ от 25.11.2008 № 127); неоднократное предъявление акционером требования о созыве внеочередного общего собрания по одному и тому же вопросу с целью причинить вред обществу признается злоупотреблением правом (Пункт 4 Информационного письма Президиума ВАС РФ от 25.11.2008 № 127); дарение доли участником А третьему лицу после того, как участник Б подал иск об исключении из состава ООО участника А и в отношении его был вынесен приговор за вред, причиненный имуществу общества, может свидетельствовать о злоупотреблении правом участником А (Постановление Президиума ВАС РФ от 10.09.2013 № 3330/13 по делу № А41-41903/10) и т.д.

Особенности института злоупотребления правом в корпоративных отношениях в конкретных условиях становятся актуальным предметом исследования. Например, Османова Д.О., исследуя злоупотребление правом при банкротстве, считает, что оно не является прямым намерением лица причинить вред другому лицу, а скорее его «побочным эффектом» [6].

С данным утверждением не согласен М.С. Зайченко ввиду того, что никогда нельзя исключать человеческий фактор и человек может действовать

как в целях извлечь собственную выгоду, так и с намерением лишь причинить вред другому лицу неважно получит он прибыль от своих действий или нет, а может быть сразу две цели: навредить и извлечь выгоду, и при этом мотивация у лица может быть разная. Потому невозможно прямо утверждать, что лицо стремится извлечь выгоду, а вред, причиненный другим лицам это лишь последствия, поскольку действовать то или иное лицо может из разных побуждений и всё зависит от конкретного случая [5].

Действующее законодательство не содержит понятия «формы злоупотребления правом». Однако, ч. 1 ст. 10 ГК РФ указывает на существование двух форм, таких как использование гражданских прав в целях ограничения конкуренции и злоупотребление доминирующим положением на рынке. При этом эти две формы не единственные формы, поскольку в каждом конкретном случае может быть различное злоупотребление своим правом. К примеру, злоупотребление акционерами своими правами может иметь место при банкротстве корпорации.

Анализ действующего законодательства позволяет выделить следующие формы злоупотребления правами при банкротстве: а) недобросовестная сделка; б) вывод активов; в) манипулирование механизмов торгов; г) акт недобросовестной конкуренции, д) погашение задолженности третьим лицам; е) манипулирование преимущественным правом; ж) преднамеренное банкротство; з) контролируемое банкротство [2].

Обращает на себя внимание и тот факт, что Федеральный закон «Об акционерных обществах» [1] также не определяет понятия «злоупотребление правом акционерами», которое применимо также к другим участникам правоотношения. Следовательно, рассматривая российскую правовую реальность, отсутствие закрепленного в законодательстве понятия «злоупотребление правом» и отсутствие ответственности за злоупотребление правом, за исключением некоторых случаев, что делает злоупотребление правом практически ненаказуемым, чем и пользуются отдельные акционеры в своих корыстных целях. Потому и возникает необходимость в законодательном закреплении данного понятия и установлении механизма привлечения к юридической ответственности.

Безусловно, необходимо отметить, что в последнее время наметилась тенденция снижения числа злоупотреблений в данной сфере, чему, к примеру, способствует сокращение срока исковой давности по искам об оспаривании

решений общего собрания акционеров. Так, первоначально срок исковой давности по таким искам составлял 6 месяцев со дня, когда акционер узнал или должен был узнать о принятом решении, то сейчас, в соответствии со ст. 49 ФЗ «Об акционерных обществах», в настоящее время он равен 3-м месяцам. Вместе с тем, очевидна потребность в совершенствовании правового инструментария с целью минимизации возможности злоупотребления правом.

Выводы

Таким образом, можно утверждать, что российское законодательство нуждается в модернизации в части определения сущности понятия «злоупотребление акционерами своими права», а также в установлении механизма избрания меры пресечения за это правонарушение.

Для это, во-первых, необходимо дифференцировать некоторые права акционеров с учетом количества акций, находящихся в их владении. Например, принять норму, согласно которой мажоритарными являются акционеры, владеющие более 12% обыкновенных и (или) привилегированных акций акционерного общества, и, наоборот, миноритарными являются акционеры, владеющие 12% и менее обыкновенных и (или) привилегированных акций акционерного общества.

Во-вторых, в рамках обеспечения защиты акционерных обществ от злоупотреблений правом акционерами ввести соответствующие изменения в федеральный закон «Об акционерных обществах», в Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации и Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации.

В-третьих, потребуется введение специальных норм, которые устанавливали бы пределы осуществления прав для конкретных правоотношений (отношения по поводу прав на интеллектуальную собственность, страховые отношения, корпоративные и иные), что обуславливается тем, что разные виды гражданских отношений обладают своей индивидуальной спецификой, которая и определяет необходимость урегулирования конкретных правовых ситуаций, в которых может фигурировать та или иная форма злоупотребления правом.

Изменения, произошедшие в данной сфере в последнее время, носят в основном положительный характер. Но стоит принять во внимание и тот факт, что в нормах права все еще присутствует определенная фрагментарность,

вызывающая на практике множество затруднений и спорных ситуаций. Все это обуславливает необходимость дальнейшей разработки проблемы злоупотребления правом и совершенствования соответствующих норм российского законодательства.

KAPITEL 9 / CHAPTER 9

STATE SUPPORT OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF HUMAN DEVELOPMENT POLICY IN UKRAINE

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В УКРАИНЕ
ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-064

Вступ

Досягнення високих темпів економічного розвитку, поліпшення рівня життя населення, формування потужного середнього класу на засадах економічного прориву є важливим завданням для держави, впоратись з яким допоможе державна підтримка розвитку людського потенціалу в країні. Спроможність науки сприяти соціально-економічному розвитку країни зумовлюється загальносвітовими тенденціями розвитку науки й інноваційних технологій та повинна. Державна регуляторна політика у сфері посилення інтелектуального капіталу повинна спрямовуватись, в першу чергу, на стимулювання ефективної роботи наукової спільноти. Без чіткого аналізу політики у цій сфері є ризик подальшого невиправданого витрачання коштів на надто велику кількість різнопланових наукових напрямів, що нівелює саме поняття «пріоритетності» державної фінансової підтримки визначених напрямів наукових досліджень, адже сьогоднішні інвестиції в науку є внеском у вагомий, фундаментальний і прикладний результати в майбутньому. Сьогодні складність інноваційної діяльності в Україні обумовлена: порушеннями прав інтелектуальної власності та відсутністю консенсусу щодо подальшого вектору розвитку інноваційної сфери, адже існує велика кількість зацікавлених сторін (стейкхолдерів) з протилежними позиціями.

Серед провідних науковців, що висвітлювали проблеми розвитку інтелектуального капіталу є Ю. Човган, Петров О.Г., Комарова К.В., Амосов О.Ю, Гавкалова Н.В., Груба Г.І. та ін..

Метою даної роботи є пропозиція запровадження державної політики розвитку людського потенціалу, що підтримуватиме розвиток навичок ведення інноваційної діяльності, культури підприємництва та підвищення фінансової грамотності шляхом посилення інтелектуального капіталу.

9.1. Сучасні проблеми підтримки інтелектуального капіталу в науковій сфері України

Всі науково-технологічні дослідження в межах країни повинні підпорядковуватись їх загальній стратегічній меті: перетворення України у конкурентоспроможну і динамічну в світі економічну зону, в простір економіки, заснованої на знаннях. Такої мети можна досягнути лише під час створення максимально сприятливих умов для провадження наукової діяльності науковцями. Також необхідним є проведення заохочувальних та інформативних заходів серед студентства з метою залучення їх у майбутньому до розвитку наукової сфери.

Про принципову важливість інтелектуальної та науково-технологічної складової для реалізації державної політики розвитку людського потенціалу свідчать такі її риси:

1. наявність високоприбуткових компаній, що не мають власного виробництва і не випускають продукції для безпосереднього громадського споживання;
2. низька ефективність діяльності субпідрядників, що випускають стандартизовану продукцію;
3. зростання важливості управлінських функцій (менеджменту) під час реалізації політики та проектів;
4. інтеграція функцій інформаційного забезпечення, навчання та управління;
5. посилення значення локальної інноваційної діяльності;
6. зміна характеру інвестицій, коли нематеріальні активи відіграють все більшу роль на противагу матеріальним.

Вузькими місцями підтримки інтелектуального капіталу в контексті реалізації державної політики розвитку людського потенціалу є низький рівень впровадження результатів науково-дослідних робіт, що фінансуються за кошти державного бюджету, у реальний сектор економіки, неефективне використання бюджетних коштів, витрачених на науково-дослідні роботи. Виникненню такої ситуації сприяли наступні передумови:

1. старіння наукової інфраструктури;
2. відсутність необхідного наукового обладнання;
3. складнощі із використанням речовин, необхідних для провадження

наукових досліджень;

4. низький рівень фінансування науки;
5. недостатній рівень підтримки молодих науковців;
6. відсутність активних адвокаційних кампаній з боку науковців для підтримки політики розвитку інтелектуального капіталу.

Вищезазначені проблеми є гострими, загальнодержавними, пріоритетними для Уряду, але в той же час вони мають довготривалий характер та потребують впровадження нових і більш ефективних інструментів, що змогли б створити належні умови для підтримки інтелектуального капіталу. Окрім того, відсутність належних умов для проведення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок є загальною проблемою як для науковців, оскільки змушує вдаватись до пошуку шляхів реалізації свого інтелектуального капіталу за кордоном, так і для держави, оскільки втрачається можливість використовувати наукові результати вітчизняних вчених для розвитку економіки та задоволення соціальних інтересів населення.

Політика у сфері підтримки інтелектуального капіталу на сучасному етапі відзначається гнучкістю, постійною корекцією підходів і системністю, що забезпечують мобільне та ефективне реагування на виклики часу й мобілізацію усіх наявних ресурсів для спільного розв'язання проблем державної політики.

Нижче наведена систематизована характеристика щодо стану проблеми наукового розвитку у 2019 р. (табл.1.).

В комплексі нормативно-правових актів, що регулюють сферу інновацій існують недоліки, найважливішим з яких є безсистемність, що виступає результатом відсутності:

1. єдиного підходу держави до розвитку інновацій;
2. розуміння інноваційної діяльності у вигляді окремого сформованого об'єкту державної політики;
3. основних засад та способів функціонування національної інноваційної системи;
5. належного рівня узгодженості між діючими нормативно-правовими актами, що також створює об'єктивні труднощі щодо їх розуміння.

Окрім того, відсутні причинно-наслідкові зв'язки керованості та реалізації пріоритетних напрямів, структура пріоритетних напрямів не дає змоги застосовувати інститути активного впливу на їх реалізацію, інформація щодо їх виконання носить, фактично, статистичний характер. Саме відсутність таких

Таблиця 1

Характеристика проблеми низької підтримки впровадження вітчизняних технологій

Характеристика проблеми	Коментар
Важливість	Відсутність вітчизняних технологій призводить до необхідності закупівлі підприємствами іноземних, але у вигляді техніки та обладнання, а не прав на об'єкти права інтелектуальної власності. У цьому випадку часто здійснюється закупівля дешевих, але морально застарілих технологій, що є ресурсо- та енергоємними, а також здійснюють негативний вплив на оточуюче середовище та здоров'я громадян. Крім того, застосування застарілих технологій призводить до випуску неконкурентоздатних технологій.
Гострота	Міністерством виділяються кошти у державного замовлення на фінансування науково-дослідної роботи у закладах вищо та НУ академічного сектору. Крім того, головними розпорядниками бюджетних коштів на науку є національні академії наук. Загальні видатки державного бюджету на наукову сферу у 2019 р. склали 9364,4 млн. грн. Проте, лише 9,04 млн. грн. від усієї створеної науково-технічної продукції відноситься до створення нових речовин, матеріалів, а 9,36 млн. грн. було спрямовано на створення на нові технології профілактики і лікування найпоширеніших захворювань [1, с. 63]. За даними моніторингу Міністерства освіти і науки з них впроваджується у реальний сектор економіки близько третини.
Динаміка	У 2018 р. за всіма видами укладених договорів за стратегічними пріоритетами передано 1831 створених за бюджетні кошти технологій (96,5% від загального обсягу переданих технологій), при цьому кількість переданих технологій на зовнішньому ринку зросла лише на 5,6% порівняно з 2017 р. [3, с. 43].
Масштабність	Відсутність готових до впровадження у реальному секторі економіки вітчизняних технологій призвела до того, що за даними 2018 р., наукоємність ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,12%. Більшою за середню вона була у Швеції – 3,32%, Австрії – 3,17%, Німеччині – 3,13%, Данії – 3,03%, Бельгії – 2,76%, Фінляндії – 2,02%, Франції – 2,23%; меншою – у Кіпрі, Румунії, Латвії та Мальті (від 0,36% до 0,57%). В Україні цей показник складає 0,43% [1, с. 10-11].
Пріоритетність	Розвиток сфери інноваційної діяльності та модернізація промисловості зазначені як пріоритетні у таких документах як «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», План середньострокових дій Уряду, галузевих стратегічних актів.

інструментів обумовлює багаторічне збереження структури видатків фінансування пріоритетних напрямів, що виходять не з потреби у науковій продукції та тих задачах, які вони покликані вирішувати для країни. Особливий акцент має бути зроблений на визначенні необхідності синхронізації політик, що визначають стан та перспективи розвитку наукової сфери із відповідними

політиками Європейського Союзу.

9.2. Посилення інтелектуального капіталу науковій сфері в Україні

Для розвитку інтелектуального капіталу в Україні в контексті реалізації політики розвитку людського потенціалу необхідно [1]:

1. розробити нову методику визначення пріоритетів науки;
2. звузити кількість пріоритетних напрямів, з метою концентрації зусиль держави на нагальних потребах економіки та соціальної сфери країни;
3. отримати вагомі практичні результати від запровадження пріоритетності надання державної підтримки;
4. сприяти комерціалізації отриманих наукових результатів та виробництво на їх основі наукомісткої продукції (продукції, у виробництві якої частка витрат на дослідження та розробки складає не менше 3,5-5% загального обсягу витрат).

Нижче зазначені (табл.2.) позиції стейкхолдерів щодо сучасних проблем інноваційного розвитку в Україні.

Таким чином, виходячи з аналізу інтересів стейкхолдерів, варто докласти максимум зусиль на вирішенні критичних питань [1]:

1. спрощення шляху від ідеї до капіталізації інновацій через прямі та непрямі методи підтримки науковців та високотехнологічного бізнесу, особливо, малого та середнього, до впровадження результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
2. державно-приватне партнерство у створенні сучасної інноваційної інфраструктури з метою наближення її рівня до Industry 4.0;
3. створення передумов для збільшення міжнародних інвестицій в інноваційну сферу України;
4. приведення у відповідність нормативно-правової бази до законодавства Європейського Союзу з урахуванням передового світового досвіду та існуючих вітчизняних особливостей;
5. надання ширших можливостей закладам вищої освіти, науковим установам для комерціалізації результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;

Таблиця 2

**Позиції ключових зацікавлених сторін щодо сучасних проблем
інноваційного розвитку в Україні**

Стейкхолдер	Проблема	Інтерес
Бізнес	1. Низька кількість якісних і готових до впровадження на підприємствах вітчизняних технологій та ризикованість інноваційного бізнесу. 2. Відсутня спроможність у малого бізнесу здійснювати науково-дослідницьку діяльність.	1. Створення належних механізмів взаємодії між закладами освіти і науковими установами на взаємовигідних умовах [1]. 2. Кваліфіковані кадри для реалізації інноваційних та високодохідних проектів.
Заклади вищої освіти і наукові установи	1. Відсутність коштів на розробку зразків, створення експериментальних зразків. 2. Відсутність структур, що сприяють підтримці на різних етапах трансферу технологій. 3. Відсутність структур, що допомагають на різних етапах трансферу технологій.	1. Отримання фінансування і підвищення рейтингу, працевлаштування випускників. 2. Підвищення обізнаності щодо механізмів комерціалізації технологій.
Громадські об'єднання	1. Мала кількість підприємств, що впроваджують інновації.	1. Прозорість розподілу ресурсів (державного фінансування), чесність «правил гри» в інноваційній діяльності
Інноваційні інфраструктури (центри трансферу технологій, наукові парки, патентні повірені, венчурні фонди)	1. Відсутність інтересу у бізнесу до впровадження нових технологій.	1. Прибутковість інноваційної діяльності, належний захист прав інтелектуальної власності. 2. Налагодження процесу пошуку та комерціалізації інновацій

6. запровадження державної підтримки патентування проривних вітчизняних винаходів за кордоном.

Наприклад, реалізація політики Європейського Союзу стосовно визначення пріоритетів розвитку інтелектуального капіталу наочно представлена у системі пріоритетів Рамкової програми «Horizon 2020» (участь у якій активно беруть українські науковці). «Horizon – 2020» визначає всього три ключові пріоритети, що враховують потреби країн Європи стосовно вдосконалення наукової бази та забезпечення сталого розвитку наукових досліджень, залучення інвестицій у передові промислові технології, зростання і виведення компаній Європи на світові ринки та пошуку нових рішень для подолання соціальних викликів сьогодення [4]: передова наука (Excellent

Science); лідерство у промисловості (Industrial Leadership); соціальні виклики (Societal Challenges).

Рекомендованим планом дій розвитку інтелектуального капіталу в Україні в контексті реалізації політики розвитку людського потенціалу необхідно:

1. Згуртування найширшого кола стейкхолдерів навколо питання розвитку інноваційної діяльності в Україні. Адже Міністерство освіти і науки України як центральний орган виконавчої влади відповідає за реалізацію державної політики в сфері інновацій – має об'єднати бізнес, владу та громадськість (в т. ч. наукову громадськість) для розвитку культури посилення інтелектуального капіталу. В цьому контексті цінним є досвід Кореї, Японії, Ізраїлю, Швеції та інших країни, але в Україні існують свої особливості (як сильні сторони, так і слабкі), тому доцільно брати до уваги лише те, що може бути успішно впроваджено в умовах сьогодення [1].

2. Долучення найбільших експортерів, великого бізнесу та стимулювання їх (в т. ч. на законодавчому рівні) до продажу продукції з підвищеною доданою вартістю (замість продажу сировини).

3. Активізація закладів вищої освіти і наукових установ у співробітництві з бізнесом – генерування інновацій принесе фінанси університетам у вигляді роялті і вирішить прогалину вітчизняного бізнесу в науково-дослідній роботі (у вирішенні питань захисту інтелектуальної власності) [1].

4. Оформлення загального консенсусу між бізнесом, владою та суспільством, як єдиного шляху розвитку інноваційної діяльності в Україні – створення Стратегії інноваційного розвитку України, фокусування на загальному аналізі ситуації, визначення проблем, аналіз причин виникнення, шляхів розв'язання проблем, фінансове забезпечення і результат, а також створення відповідних інформаційних кампаній для громадськості та ЗМІ про реалізацію політики та роз'яснення змісту нормативно-правових документів [1].

5. Моніторинг та звітність виконання Стратегії інноваційного розвитку України, відкрите оприлюднення результатів. При цьому критеріями оцінки можуть бути: підвищення позицій України в Глобальному індексі інновацій, Індексі інноваційного розвитку агентства Bloomberg, Глобальному індексі конкурентоспроможності, Глобальному індексі конкурентоспроможності талантів, а також збільшення відсотку підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, зростання показників динаміки експорту інноваційної продукції та фінансування інноваційної діяльності.

Обмеження і перешкоди для реалізації державної політики розвитку людського потенціалу обумовлюються тим, що інноваційна діяльність характеризується високою динамічністю та змінністю, тому ключовим питанням для підтримки інтелектуального капіталу (в особі науковців, інноваторів і розробників стартапів) є фінансування, але це не є першопричиною нездійснення того чи іншого проекту. Варто розширити кількість інструментів фінансування і одночасно інформувати про можливості залучення перспективних проектів до міжнародних програм, таких як «Horizon – 2020», EUREKA, COSME та інші. Політика держави стосовно визначення та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки передбачатиме врахування та коригування всіх тих негативних аспектів, що мали місце у реалізації цієї політики весь довгий час існування варіантів пріоритезації наукових досліджень в країні.

Важливим аспектом зміни підходу до визначення пріоритетних напрямів може бути використання методу форсайту, що дозволить не лише сформувати науково обґрунтовану політику, а й спрогнозувати ефекти від її реалізації, перспективи розвитку наукової сфери країни, її інтеграції до світового й європейського наукових просторів. Результатом впровадження такої політики стане розвиток та зміцнення наукового людського потенціалу країни, зростання обсягів вітчизняної наукоємної продукції, вирішення ключових економічних та соціальних проблем країни, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталий розвиток, національна безпека та підвищення якості життя населення.

Висновки

Політика реалізації державної політики розвитку людського потенціалу у сфері науки на сучасному етапі відзначається гнучкістю, постійною корекцією підходів і системністю, що забезпечують мобільне та ефективне реагування на виклики часу й мобілізацію усіх наявних ресурсів для спільного розв'язання назрілих проблем.

Всі науково-технологічні дослідження в межах країни повинні бути підпорядковані його загальній стратегічній меті: перетворення України у конкурентоспроможну і динамічну в світі економічну зону, в простір економіки, заснованої на знаннях. Такої мети можна досягнути лише за умов створення максимально сприятливих умов для підтримки інтелектуального

капіталу науково-дослідної сфери. Також необхідним є створенні інформаційної платформи для підтримки діалогу між різними зацікавленими сторонами. Особливе місце у сфері науки посідає підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яке зафіксувало євроінтеграційний вибір України, а також підписання Угоди про «Horizon – 2020», адже розвиток вітчизняної науки на засадах практичної придатності та максимального фінансового самозабезпечення досліджень перетворює науку на рушій економічного прориву

KAPITEL 10 / CHAPTER 10

ETHNIC AND CONFESSIONAL PODILLYA SCHOOL EVOLUTION SPECIFICS

ЭТНИЧЕСКАЯ И КОНФЕССИОНАЛЬНАЯ СПЕЦИФИКА ЭВОЛЮЦИИ ПОДОЛЬСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ЕТНІЧНА І КОНФЕСІЙНА СПЕЦИФІКА ЕВОЛЮЦІЇ ПОДІЛЬСЬКОГО ОСВІТИ

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-062

Introduction

Various aspects of education state and development, culture of ethnic minorities of the Soviet Ukraine are widely researched in the national historical science. Monographs and articles on the state of Jewish, Polish and German school education were published. At the same time, historical and local history works almost miss the issue of the activity of those educational institutions, where education was carried out in Russian. Relevance of this topic is due to those difficult processes in Russian-Ukrainian interethnic relations, which in some issue are still met in the Ukrainian state. This section examines the process of evolution in the development of the educational sphere of Podillya province at the end of XVIII – first half of XIX centuries. On annexing the Right Bank Ukraine, the Russian authorities found on its territory a rather ramified education system, which was mainly occupied by the Roman Catholic and Greek Catholic churches. Realizing this, St. Petersburg began to limit the possibilities of Polish schools and form the Russian educational system from the very first days in the region. It took place simultaneously with active changes in the spiritual and religious sphere.

10.1. National features of educational development

First of all, it should be noted that a number of factors – political, social, economic, ethno-national, religious, colonization, international – influenced the development of the network of educational institutions in Podillya, as well as on all Ukrainian lands that found themselves in the neighboring empires.

Transformation in the educational sphere of Podillya was largely due to the growing multi-ethnic composition of its inhabitants and the increasing diversity of cultural and educational sphere, which was formed as a result of agrarian colonization [1, Ark.14-16]. In 1795, the territory of Podilsk province, which was one of the largest in the Russian Empire, was inhabited by 11365511 people, including 580 396

males, and in 1811. - 594074 males [9, p.574]. The researcher N. Seiko reports that according to the 1897 census, the province had 17 cities and 120 towns, and a total of 7207 settlements [10, p.277]. During the study period, not only the population of the region increased, but its ethno-national structure also underwent a significant diversity.

In particular, in terms of number, Jews came second after Ukrainians, Poles moved to the third place, and Russians took the fourth place. In rural areas of the region, Tsarysm could not change its ethno-national panorama significantly. It was much easier to do this in favor of the Russian state was much easier in cities, which became the administrative centers of the provinces, counties, and towns.

Long-term Pole stay on the Podillya territory, appearance of Jews, filling it with Russians and representatives of other ethnic groups caused growing social and economic tension and psychological discomfort, causing more and more aggravation and stress.

Ethnic diversity of Podillya inhabitants, due to the Polish, Jewish, Russian and foreign colonization, caused the emergence and development of not only Polish, Russian and Jewish secular and church schools, but also schools of colonists. In particular, at the end of the XVIII - the first half of the XIX centuries Jewish schools functioned in Mezhyriv, Pylyava, Stara Synyava and many other settlements of the province [2, Arch.322]. The development of Jewish education in the XIX century. took place in extremely difficult socio-economic, socio-political and legal conditions. Introducing reforms, Tsarysm did not take into account the fact that Jews had their own self-government, age estrangement from other gentiles, adherence to traditions and community authority. But despite the policy of autocracy, difficult conditions in which the Jewish community lived, the educational level of its children steadily increased. Jews, raising their children, were primarily concerned with their religious education, which consisted of studying prayers, reading the catechism and a large number of their national theological books. For this reason, parents kept the headers on their own funds.

In the 40th of the XIX century the reform of Jewish education began in the Russian Empire. In November 1844 the Department of Public Education issued a circular on Jewish education. Beginning from 1845, in Podilsk province began organizing the education of Jews at the state level. The regulations of 1804 and 1833 ordered to admit Jewish youth to the general educational institutions of the empire.

To teach the Law of God in Jewish educational institutions were appointed

teachers of Jewish nationality, all other subjects could be read by the Orthodox [3, Arch.322].

A provincial Jewish Educational Commission and five County commissions were established to monitor Jewish schools in Kam'ianets-Podilskyi. These institutions were also in extremely poor condition. However, it was the only opportunity for Jews to get elementary education.

On receiving their certificates, they could work in private educational institutions, but the only Jewish children were allowed to teach. Jews were also allowed to open private schools, but they were required to report on where exactly and in what places they opened the institutions, how many students they attended, how many teachers worked there, as well as certificates from parents or guardians who sent their children to study [4, Ark.94].

As a result of revolutionary events in Western Europe in the second half of the 40th of the XIX century, the autocracy saw a real threat of "harmful" ideas penetrating into society [5, Ark.11-13]. Therefore, the government issued secret instructions to Governor-Generals and other high officials. They provided for increased supervision of students' behavior in gymnasiums, systematic verification of teachers' notes by the police and the Governor-General's offices. At the same time, censorship of books and magazines was increased. The police selected the notes from the teachers of the gymnasiums for inspection. The course on depolonization, or rather the russification of education, in the 30th gave desirable results for Tsarism. For example, no documents about Polish schools in the district center of Proskuriv were found in the archive collections either at the beginning of the XIX century or later, although in 1862 "... Orthodox residents in Proskuriv made up only a third of the population against Catholic citizens " [7, p.143-152].

Following its historical tradition, the indigenous Podillya population, on its own initiative and at its own expense, established and maintained schools to educate children. On farms children were taught by "travelling clerks". Almost in every village there were hospitals funded by the community where old, wretched and weak people and orphans taught at school lived.

In general, the entire educational sphere in Podillya province became more multi-ethnic and less clan-based, transformed in the direction of expanding access to knowledge for the representatives of different classes, and there were changes in the educational, spiritual and cultural environment.

10.2. Confessional transformation condition of educational institutions

Until 1793, interfaith relations in Podillya were a kind of "dissident issue", which was used by Russia to interfere in the internal affairs of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Once these lands were incorporated into the Russian Empire, they became factors in church life and the internal autocracy policy, aimed at neutralizing Orthodoxy as a rival for power and a factor in Ukrainian national and political separatism. The interaction between state and church was manifested in the fact that the government controlled all important issues within the spiritual and religious sphere. The Orthodox Church, having moved into the center of state life and socio-political processes, began to lose more and more its purely churchlike character and to direct its efforts towards the formation of a Russian-type socio-cultural space in a new country and to provide the most important political and economic measures of Tsarism with religious coloring.

The transformation of the regional education took place at the time when the government tried to change the situation in favor of the metropolis by absorbing the Uniate Church - as a representative of national foundations, Ukrainian culture and an obstacle to the merger of Podillya with the empire. All that is necessary to be emphasized because at the time of the Polish-Lithuanian Commonwealth, education in the region was closely linked to religious institutions and, above all, to Roman Catholic and Greek Catholic orders (Franciscans, Jesuits, Dominicans, Carmelites, Basilians). That is why, having joined the Right Bank Ukraine, Russian authorities found here a rather extensive educational system, which was usually controlled by the Roman Catholic and Greek Catholic Churches. Realizing this, from the very first days of its rule in the Right Bank Ukraine, St. Petersburg began to limit the possibilities of Polish schools and to form the Russian educational system. Tsarism sought through it to counteract the Poles, to introduce its own regulations, in which school education played a key role.

Since the educational institutions of the province functioned mainly as a part of Uniate parishes and monasteries, their existence and transformation were due to changes in the church sphere, in particular, the targeted planting of Orthodoxy in the region, imperial educational and linguistic unification. Therefore, at the turn of the XVIII - XIX centuries Orthodox conversion was elevated to the rank of state policy [9, p.355]. In particular, the transition of the majority of Uniates to the Orthodox Church was carried out, and in the late 30th Tsarism finally destroyed it. Already in

1799 Podilsk-Bratzlav Orthodox Diocese had 1593 parishes - the largest of all Right Bank provinces.

Transformation of the region's education took place at the time when the government was implementing a policy to change the situation in the church sphere in favor of Russian Orthodoxy by absorbing the Uniate church - as the representative of the national foundations of Ukrainian culture and an obstacle to the merger of Podillya with the empire. Joining the Orthodox Church was free from religious oppression and persecution of Podillya population, which was, undoubtedly, progressive, and on the other hand, marked the beginning of the Russification of cultural and religious life [8, pp. 65-69]. In our opinion, Orthodoxy was already returning to another public space. If earlier the Orthodox Church was an integral part of the Ukrainian people, it was possible to determine accurately the identity of parishioners based on their belonging to Orthodoxy. Before its return, the Orthodox Church was a peoples' Church, was its flesh and blood, had a common spirit with the people. Moral and ethnic values of the church and its parishioners were united until that time, then – the Orthodox Church took the side of authorities. Consequently, the Ukrainians found themselves in a completely different spiritual and cultural space.

Therefore, on Russia's annexation, it became impossible to identify Orthodox Christians with Ukrainians. Since the end of the XVIII century The Orthodox Church on the Right Bank, including Podillya, began to lose its social values and stopped protecting its parishioners in Podillya. Previously, it had brought wisdom, education, faith and confidence to its parishioners. At the time of the Polish-Lithuanian Commonwealth, the Orthodox Church was humiliated and systematically persecuted by the Polish authorities, but was in fact the most reliable partner for its parishioners. From 1793 to 1795, the Orthodox Church was the most reliable partner for its parishioners. The Orthodox Church took the side of the Russian state and Russian authorities and turned from a defender of Ukrainian parishioners in Podillya into an instrument of power, the main lever of imperial influence on the indigenous population.

At the turn of the 18th-19th centuries, significant changes in spiritual and religious culture took place, which formed the new ethno-religious space of the region. Arriving in Podillya, Russians faced not only multi-ethnic, but also multi-religious population, the majority of which were Ukrainians, mostly belonging to the Uniate or Greek-Catholic confessions. The Poles represented the Roman Catholic faith. Jews were carriers of the Jewish faith [1, arc.7-9].

Starting from the middle of the 90th of the XVIII century, step by step Tsarysm turned the Orthodox Church into an instrument of imperial policy. Respecting the Roman Catholic and Greek Catholic churches until the 20th of the XIX century, the central and local authorities each time interfered in the life of Orthodox Podillians, inflicted all kinds of harassment on Orthodox parishes and schools, infected priests and teachers with national nihilism, and indulged Polish landowners in their struggle against Orthodoxy. This, in turn, forced Ukrainians in the region to resist the hostile influence of polonism and russification and to take on the fight against them.

Podillya became an integral part thanks to which a new phenomenon and trends in Orthodoxy, typical for the West, were reproduced thereby adapting them to the Russian Empire. The Greek-Catholic background, which survived in the region until the late 30th of the XIX century, and the Western background adapted them to the conditions of Russia. A special role in this was played by Kamianets-Podilsky, as a provincial center, which traditionally served as an attractive center not only for Catholicism, but also for the Orthodox world with its holiness and scholarship, embodied by the Kyiv-Mohyla Academy, as well as Pochayivskiy Cultural Center [11, pp. 149-156]. It is natural that Podillya being as a part of the Right Bank Ukraine was not only an integration link between Western Europe and Russia, but also absorbed new features and signs of social life, including cultural values and educational development.

Being returned to the region Orthodoxy became an instrument of influence on traditions, everyday life, beliefs of indigenous people, adjustment of their internal structure, regulation of social, national and ethnic values. In turn, it objectively affected the development of national peculiarities and confessional conditionality of Podillya education. Since the educational institutions of the province functioned mainly as part of Uniate parishes and monasteries, their existence and transformation are due to changes in the church sphere, in particular, targeted plantings in the region of the Orthodox confession, imperial educational and linguistic unification.

As a result, the absolute majority of Uniate educational institutions disappeared, and the remaining ones fell under the control of the state and Catholics and were closed or transformed into state institutions and centers of russification of indigenous people by the end of the 30th.

Conclusions

With the Russian Empire's annexation of Podillya, its educational sphere began

to undergo significant ethno-national transformations caused, on one hand, by the russification and destruction of Ukrainian and Polish schools, and, on another hand, by the emergence and growth of secular and Orthodox educational institutions based on Russian models, as well as schools of new colonists of the region. This did not happen immediately, but with certain breaks and peculiarities and it only became systematic in the 30th. Such changes are explained by the preservation and for some time strengthening of the Polish influence, and later its more and more decisive curtailment.

For this reason, the Ministry of Education first tried to renew funding for secular educational institutions from Catholic funds-in-trust, but it was faced with the refusal of the Polish gentry, which was the main entity for educational charity. Charity was an essential factor in supporting and functioning educational institutions and sometimes the only factor in expanding their network. At the beginning of the 19th century, they were joined by the clergy (mainly Roman Catholic). In the 30th of the 19th century, the main forms of Polish community charity in the field of district education remained the education hazelnut, scholarships, pensions (concessions), systematic and one-off donations to parish schools and private (including secret) schools.

In the development of educational institutions and education in Podillya, the mutual influence of cultures was of great importance due to the growing multi-ethnic composition of the population and the increasingly diverse cultural and educational sphere of the region, which resulted in the promotion of autocracy in agrarian colonization and industrial development of the region.

KAPITEL 11 / CHAPTER 11

SCIENTIFIC STATUS OF MONUMENT STUDIES

НАУЧНЫЙ СТАТУС ПАМЯТНИКОВЕДЕНИЯ
НАУКОВИЙ СТАТУС ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

DOI: 10.21893/2709-2313.2020-03-07-029

Введение

Определение положения памятниковедения среди социальных и гуманитарных научных дисциплин вызывает определенные сложности, поскольку в ряде случаев оно имеет немало общего с некоторыми из них по объекту и предмету. С одной стороны памятниковедение в определенной степени по своему объекту близко культурологии, изучающей общие тенденции развития человеческой культуры, однако ограничивается материальными объектами культуры прошлого. В данном случае памятниковедение пересекается с такой научной дисциплиной, как археология, в основе которой также лежит интерес к материальной культуре прошлого. Однако археология в этой области ограничивается получением от изучаемых предметов научных сведений, которые затем используются для исторической реконструкции развития общества, а памятниковедение придает особое значение введению самих данных предметов в современный культурный контекст.

По своей направленности в прошлое памятниковедение вообще близко историческим наукам. Но, тем не менее, его нельзя полностью включать в число специальных исторических дисциплин, играющих сугубо вспомогательную роль, таких, например, как нумизматика или геральдика. В данном отношении сравнивать памятниковедение как научную дисциплину допустимо разве что с источниковедением, которое вне своей служебной роли имеет также существенные собственные задачи. Но и это сравнение будет не совсем корректным, поскольку памятниковедение как наука прежде всего имеет собственную упомянутую выше цель. Однако эти две научные дисциплины все же не без основания достаточно часто сопоставляют, и мы ниже вернемся к этому вопросу.

Ряд общих задач памятниковедение имеет также с некоторыми областями искусствоведения. Однако развитие памятниковедения как особой научной дисциплины показало, что в сравнении с другими оно все же имеет свой собственный объект исследования, не говоря уже о весьма специфическом его

предмете.

11.1. Становление памятниковедения как науки

Памятниковедение как отдельная наука фактически оформилось в последней трети XX века. Своим становлением оно обязано росту общественной заинтересованности в охране и сохранении историко-культурного наследия. Именно развитие памятникоохранной работы и стало движущей силой интенсификации памятниковедческих исследований, а следовательно, – и формирования основных принципов новой научной дисциплины, поставившей своей целью выявление, исследование, сохранение и использование памятников истории и культуры.

С самого начала имели место попытки определить объем компетенции памятниковедения как науки, его специфические теоретические и практические задачи, место среди других научных дисциплин, взаимосвязи с ними. Одно из первых обоснований памятниковедения как отдельной науки попытался дать П.В. Боярский в статье «Теоретические основы памятниковедения (постановка проблемы)» [1]. Основные положения, изложенные в данной статье, были затем развиты ученым в его монографии [2]. С тех пор к вопросу о теоретических и методологических проблемах памятниковедения неоднократно обращались различные исследователи (например, [3-5]), которые развивали и уточняли основные положения П. Боярского, но в основном все они придерживались предложенных им главных принципов.

Согласно формулировке П.В. Боярского «предметом исследования в области памятниковедения является информация, заключенная в памятниках истории и культуры. Задачами памятниковедения являются: разработка собственных теоретико-методологических принципов, позволяющих изучить степень адекватности памятников исторической действительности; выработка методов выявления, отбора, изучения, оценки значимости и взаимосвязей содержащейся в них информации, методов целенаправленного использования информации в учебных и воспитательных целях, разработка теоретических основ комплексного сохранения историко-культурной и природной среды» [2, с. 41].

В конце концов сложилось общепринятое представление, что

памятниковедение «комплексно изучает различные элементы историко-культурного наследия (памятники истории и культуры) в их неразрывном единстве как части окружающей природной и культурной среды, теоретически обобщает их место и роль в общем культурно-историческом процессе, существующий опыт их исследования и сохранения в контексте их оптимальной интеграции в современную и будущую систему функционирования общества как сложного социального комплекса»; а следовательно, «памятниковедение – социальная научная дисциплина, предметом которой является всестороннее исследование, охрана, сохранение и популяризация памятников истории и культуры как составной части национального и всемирного культурного наследия» [6, с. 19].

Очевидно, что в основу всех определений, касающихся памятниковедения, явно или косвенно положено понятие *памятника истории и культуры*. Хотя памятники истории и культуры важное место занимают не только в памятниковедческой и памятникоохранной деятельности, но и в истории науки и техники, источниковедении, музееведении и тому подобное; но касаясь памятниковедения они вообще занимают наиболее важное место, соответственно привлекая к себе пристальное внимание.

11.2. Культурное наследие как объект памятниковедения

Если памятниковедение рассматривать как науку, занимающуюся проблемами *культурного наследия*, нужно сразу определить, что понимается под последним термином. Что касается *наследия* понятно – это все то, что оставили нынешнему поколению предыдущие. А поскольку речь о наследии *культурном*, то есть производном от *культуры*, то прежде всего следует выяснить значение последнего термина, а это уже оказывается весьма непростой задачей.

Сегодня количество определений культуры по разным данным составляет от трехсот до пятисот. Вот когда это понятие появилось, оно имело достаточно четкую дефиницию. Появилось же понятие «культура» в Древнем Риме как оппозиция понятию «натура», то есть природа. В настоящее время чаще всего в самом широком контексте синонимом слова «культура» можно считать слово «цивилизация», что тоже охватывает все то, что добавлено к биологической

(природной) основе человека развитием общества. Итак, когда мы говорим о культуре, то прежде всего имеем в виду те явления человеческой жизни, которые качественно отличают человека от природы или даже не встречаются в природе, например изготовление орудий труда, искусство, политическая организация общества и т. п.

Каждое живое существо существует в определенной природной среде и, по выражению И.П. Павлова, должно своей деятельностью уравнивать себя с этой средой. Это уравнивание в конечном счете заключается в вынесении в окружающую среду той *энтропии*, рост которой характерен для материи во всех ее проявлениях, в том числе и у живых существ. Как известно, согласно второму закону термодинамики энтропия спонтанно растет во всех материальных образованиях, или, иначе говоря, в них постоянно нарастает дезорганизация и хаос. И только живые существа способны к развитию, к повышению уровня организации, то есть к снижению энтропии. А поскольку и они подлежат второму закону термодинамики, то обеспечить свое существование и развитие они могут только такой организацией взаимодействия с окружающей средой, при которой их энтропия *выносится* в эту среду [7]. Собственно говоря, биологическая эволюция и является результатом стремления живых систем к наиболее совершенной организации этого процесса.

Благодаря эволюционному развитию в организме каждого живого существа сформировались определенные *органы*, благодаря которым и происходит его взаимодействие с внешней средой, а также способность к определенному характеру функционирования в зависимости от потребностей и возможностей. Для последнего у животного в его центральной нервной системе имеется еще изначально заложенная *программа поведения*. То есть оно по наследству получает не только «рабочие» органы, но и готовую программу действий, в которой зафиксирована филогенетическая «история» вида.

Но в отличие от животного, что появляется на свет с широким набором безусловных рефлексов (инстинкт), человек рождается в этом отношении практически как *tabula rasa*, то есть с крайне ограниченным их набором, включающим только самые примитивные безусловные рефлексы, которые никоим образом не могут обеспечить самостоятельное существование индивида в окружающей среде. Все остальное он получает от общества, постепенно осваивая то, что оно выработало за время своего существования – его *культуру*.

И только благодаря этому процессу вхождения индивида в социальную среду, привлечения его к системе социальных связей новый индивид становится членом общества, то есть не просто живым существом, а человеком. Иначе говоря, процесс усвоения индивидом культурных ценностей вместе с социальными нормами является процессом его «очеловечивания» — *социализации*.

11.3. Социализация индивида

В самом широком смысле под социализацией понимают процесс включения индивида в систему общественных отношений [8]. Социализация – процесс становления личности, ее обучения, воспитания и усвоения социальных норм, ценностей, установок, образцов поведения, присущих данному обществу. С помощью социализации, через усвоение им соответствующих элементов культуры, норм и ценностей индивид интегрируется в общество. Происходит это через *социальную идентификацию*, то есть осознание своей принадлежности к данной общности.

При этом осуществляется процесс интериоризации – процесс включения социальных ролей во внутренний мир человека, складывается система внутренних регуляторов поведения личности, обеспечивающих соответствие поведения индивида заданным общественной системой образцам и установкам. В результате социализации формируются различные общественные потребности, ценностные ориентации и установки. Социализация осуществляется только в обществе и под влиянием конкретной социальной среды. Прежде всего, она направлена на формирование человека вообще, но при этом такого человека, который нужен именно данному конкретному социуму. И именно на нее как на фундаментальную основу общественной жизни направлена значительная часть общественных процессов и институтов.

Социализация начинается с рождения и продолжается всю жизнь, хотя наиболее интенсивно протекает в детстве и юности. Начиная с игр в детстве, процесс социализации личности происходит потом уже через сложную систему реальных социальных и межличностных ролей в реальной жизни. Основы сознания и поведения у человека закладываются в семье, что имеет исключительно важное значение. Далее чрезвычайно важную роль играют

школа и другие учебные заведения. После окончания обучения социализация личности связана уже с трудовой, общественно-политической и познавательной деятельностью человека.

В основном социализация достигает своих основных целей к периоду гражданской зрелости человека, но это не значит, что процесс социализации полностью завершен; этот процесс продолжается всю жизнь. Конечно, зрелость как раз и означает, что человек усвоил *основные* социальные роли, которые он играет в обществе. Однако и в дальнейшем, фактически в течение всей жизни, человеку приходится осваивать новые роли, что связано с изменениями его возрастного, семейного, профессионального, служебного или иного социального статуса. Да и сам социум не остается постоянным, своими изменениями побуждая человека каждый раз к новой адаптации. Соответственно и процесс социализации продолжается всю жизнь.

И в течение всего этого времени на социальное становление человека влияют различные факторы, связанные с его разнообразными же социальными связями. При этом социализация осуществляется как стихийно, так и целенаправленно. Чрезвычайно важным для индивида является усвоение традиций данного социума, своеобразное присвоение человеком тех социальных отношений, которые существуют во всех сферах общественной жизни, неотделимо от повседневного быта. Информацию, содержащую соответствующие сведения, человек черпает из самых разных источников. Так, например, мощным инструментом социализации личности выступают средства массовой информации – пресса, радио, телевидение и др.

11.4. Два вида информации

Но чтобы стать органичным элементом целостного образования – общества человек не просто должен получать определенные *знания*. Эти знания должны превращаться в сознании индивида в прочные *убеждения*, диктующие ему определенное *поведение*, отвечающее не только его личным, но и общественным потребностям. Наиболее мощным социальным инструментом для этого является *искусство*. По словам Л. Н. Толстого, «все, что теперь, независимо от страха насилия и наказания, делает возможным совокупную жизнь людей (а в наше время уже огромная доля порядка жизни основана на

этом) все это сделано искусством. ... И это соблюдается поколениями миллионов людей не только без малейшего насилия, но так, что это ничем нельзя поколебать, кроме как искусством» [9].

Причина этого заключается в характере передаваемой в обществе информации. Вообще информация, переданная между членами общества посредством тех или иных средств, обеспечивает согласованность их действий при совместном использовании необходимого для этих действий объема знаний, превращая полученные отдельными индивидами знания в общее достояние. Однако информационные связи между членами общества не ограничиваются только передачей такой «прагматичной» информации.

Еще «в материальной культуре человека древнекаменного века выделяется группа изделий, изготовление которых не оказывает непосредственного влияния на удовлетворение насущных материальных потребностей. Это, прежде всего, украшения разного рода, материалы для раскрашивания, произведения искусства. ... В этом плане можно рассматривать и избыточную с утилитарной точки зрения архитектуру некоторых сооружений из костей мамонта» [10]. Но «чрезмерное с утилитарной точки зрения», то есть с точки зрения удовлетворения конкретных индивидуальных потребностей, может быть весьма необходимым с точки зрения удовлетворения потребностей социальных. Свои социальные функции указанные объекты тоже выполняют за счет передачи через них между членами общества информации, отличающейся, однако, от информации сугубо прагматической.

Как было отмечено, чтобы совместные действия членов общества были успешными, необходима взаимная информация о целях, возможностях, планах действий, передача сведений о свойствах предметов и явлений, на которые эти действия направлены. Такая – *семантическая* – информация между людьми дает основания для формирования программы действий. Но самой программы недостаточно, чтобы действие было осуществлено. Нужен еще и импульс к этому. Такой импульс, побуждающий к определенному действию, создают эмоции, основанные на другом типе информации – информации *аксиологической*. Если семантическая информация основана на оценке прагматических свойств объектов (полезность), то аксиологическая – на их *ценностных* свойствах [11].

Разумеется, такое разделение информации носит достаточно условный характер, поскольку в реальности получаемая информация содержит обе

составляющие. И вообще при исследовании рационального и эмоционального мы имеем дело со своеобразным «принципом дополнительности». Рационально-логическая характеристика и характеристика с помощью «социальных» эмоций, будучи различными по функциям, исключают, но одновременно, касаясь характеристик одного и того же объекта, предусматривают, обуславливают и «дополняют» друг друга. Они находятся в разных плоскостях нашего отношения к миру, плоскости эти не совпадают, но пересекаются, и на линии их пересечения лежит *действие*, носящее *общественно-значимый характер*.

В зависимости от конкретных обстоятельств соотношение рационального и эмоционального может быть различным. При точном знании пути наружу выступает «разумный» характер действий; при сильных же побудительных мотивах даже значительная неопределенность не может сдержать действия; при этом оно может даже приобретать характер аффекта. И.П. Павлов, рассматривая этот вопрос, делал вывод: «Таким образом имеется два способа действия. После так сказать предварительного обследования (пусть происходящего почти мгновенно) данной тенденции большими полушариями и превращения ее в должной степени в подходящий момент в соответствующий двигательный акт или поведение – разумное действие, и действие (может быть, даже прямо через подкорковые связи) под влиянием только тенденции без конкретного контроля – аффективное, страстное действие» [12].

Но еще более важное значение, чем непосредственное влияние на конкретный акт поведения, эмоции имеют в выработке общего отношения человека к тем или иным жизненным реалиям. «Эмоция, – говорил Павлов, – это то, что направляет вашу деятельность, вашу жизнь – это эмоция» [13]. Даже сама рациональная умственная активность во многом зависит от эмоций: как справедливо утверждал К.А. Гельвеций, «ум остается бездействующим, пока страсти не приведут его в движение» [14]. Особую роль в жизни человека играют «социальные» эмоции, прежде всего эмоции *эстетические*, связанные с тем, что он – существо общественное. Именно на них и влияет искусство.

Искусство как социальное явление по своей природе как раз и предназначено для выполнения именно *эстетической* функции, заключающейся не в *передаче* тех или иных сведений, а в *формировании* определенного эстетического отношения. При этом «искусство ... никогда прямо не порождает из себя того или иного практического действия, оно только

подготавливает организм к этому действию» [15]. С этой точки зрения оно представляет собой «совокупность приемов огромной мощности, которые могут влиять совершенно определенным образом на человеческое поведение». Более того, «его внутренний смысл заключается в изменении поведения тех, на кого это искусство воздействует», и оно «совершенно сводится к возбуждению определенной жизненной деятельности». А художник «является как бы органом общества, необычайно чувствительным, соприкасающимся со средой и дающий максимальный импульс обществу для работы» [16], влияя таким образом и на социализацию человека.

11.5. Социальная роль памятников истории и культуры

Итак, искусство, косвенно отражая насущные потребности данного социума, связывает индивида с современным ему *культурным контекстом* в его наиболее общем виде. Средства социализации выполняют в этом отношении так сказать частные функции, касающиеся тех или иных аспектов жизни человека. Но есть одна общественная сфера, которая касается всех людей и всех сторон общественной жизни – это *продолженность* существования общества во времени, органическая связь поколений, что существенно различаясь между собой в культурном отношении, тем не менее составляют определенную историческую последовательность и непрерывность. Этот аспект социального бытия также требует соответствующей реализации при социализации каждого индивида.

Психологически человек, существуя и действуя «здесь и сейчас», тем не менее как личность всегда сознательно или подсознательно чувствует себя в определенной *системе* пространственных, временных и социальных *координат*. Только это дает ему возможность для самого себя определить: кто я? Такая система координат в каждый момент отражает то, что в этом отношении сложилось в мозгу человека, в его памяти на основе внешних воздействий в течение всей жизни. Однако память – вещь ограниченная и ненадежная. Поэтому всегда существовало стремление опереться на определенные *материальные* свидетельства, подтверждающие действительность принятых социально-исторических координат. И каждый человек в том или ином виде разыскивает, создает, собирает и хранит такие

материальные свидетельства, которые являются как бы определенными метками траектории его «движения» в пространственно-временном и социальном континууме. Вне таких «реперных точек» указанное пространство становится зыбким и неопределенным, вызывая чувство дискомфорта. Документы, вещи, с которыми связаны важные события, сувениры, фотографии и аналогичные объекты – все это создает определенную материальную опору в идеальном формировании указанных реперных точек, и, наконец, в определении индивидом своих личностных координат (а также траектории движения) в данном пространстве. Эти обстоятельства обуславливают предрасположенность человека к тому, что можно было бы назвать собирательством [17].

Особенно существенным вышесказанное является относительно социального пространства, имея при этом в виду сложный и многомерный характер, обусловленный разветвленностью и разнообразием социальных связей. Таким социальное пространство является даже в личностном плане, когда речь идет о человеке как «суверенной личности». Однако в действительности индивид как личность никогда не бывает полностью «суверенным». Он всегда в той или иной степени входит во множество самых разнообразных социальных образований, и к упомянутым «реперным точкам» личного бытия добавляются такие, которые позволяют ему ориентироваться в социальном и историческом пространстве как члену таких объединений, выступая в тех или иных социальных ролях. Понятно, что здесь уже невозможно ограничиться личными реперными точками – социальная память требует соответствующих социальных институтов, функцией которых было бы выявление, исследование, сохранение и использование таких точек-«реперов». Результатом указанной социальной потребности и стало развитие деятельности, направленной на сохранение и использование в упомянутых целях объектов *культурного наследия*.

Как уже упоминалось, человек принципиально отличается от животного тем, что то, что не дано ему природой, он получает через культуру, являющуюся «ненаследственной памятью человечества». Именно эта, произведенная предыдущими поколениями, «культура есть память. Поэтому она всегда связана с историей, всегда подразумевает непрерывность нравственной, интеллектуальной, духовной жизни человека, общества и человечества. И поэтому, когда мы говорим о культуре нашей, современной,

мы, может быть, сами того не подозревая, говорим и об огромном пути, который эта культура прошла. Путь этот насчитывает тысячелетия, перешагивает границы исторических эпох, национальных культур и погружает нас в одну культуру — культуру человечества» [18].

Итак, социальный опыт, составляющий основу функционирования человека, осмысливается в том числе и как исторический продукт деятельности предыдущих поколений, который совместно с деятельностью, обеспечивающей его экстерииоризацию (опредмечивание) в определенном материале, сохранение, трансляцию во времени и пространстве, фактически и является культурой. То есть культурой является социальный опыт и социальная память, его фиксирующая и сохраняющая, а также деятельность людей, связанная с хранением, пополнением и передачей этого опыта.

Таким образом, культура общества в своей целостности одновременно имеет две стороны, два воплощения: материальное и идеальное. Эти стороны взаимосвязаны и переходят друг в друга: *материальное* является опредмеченным идеальным, а *идеальное* – распредмеченным материальным. То есть в каждый данный момент искусственно созданные материальные объекты, которые окружают человека, являются с одной стороны *содержанием*, а с другой – *объективацией* его сознания. В последнее включаются сведения об окружающей среде (прежде всего с точки зрения взаимодействия с ней), о материальных объектах, имеющихся в распоряжении общества и способах их использования, о самом обществе и отношениях его составляющих – индивидов.

Учитывая это, культура общества прежде всего является идеальным «наполнением» его членов, немыслимая, однако, вне ее воплощения в определенный комплекс *материальных образований* (вещей-«артефактов»). Созданная человеком совокупность последних входит составной частью в общественный организм, функционирование которого вне связи с данной его подсистемой невозможно. Однако сама по себе указанная совокупность «мертвая». С одной стороны, вещь – «конкретно-исторический элемент культуры, созданный человеком для удовлетворения материально-духовных потребностей, активно влияющий на организацию социальной жизни и воспитание личности». Но, с другой стороны, «вещи не имеют своего самостоятельного существования вне общества и культуры». В целом же «функции и роли, которые играют вещи в жизни людей, и составляют смысл

бытия предметного мира, "второй природы"» [19]. А обеспечение функционирования как отдельных материальных образований (вещей), так и их совокупности требует от людей соответствующих знаний, умений, навыков и т. п., которые в этом смысле становятся нематериальным (идеальным) «дополнением» материальных объектов, совокупность которых превращается в функционирующую подсистему социальной системы только через «человека умелого», «человека знающего», «человека действующую», в роли которого так или иначе выступает каждый член данной социальной систем

11.6. Основные задачи памятниковедения

Вот тут-то и возникает вопрос о научном статусе памятниковедения. Созданные человеком объекты материальной культуры (артефакты), дошедшие до нас из прошлого, являются источником сведений об этом прошлом, позволяющим его «воспроизвести». Для периода истории, когда еще не существовало письменности (то есть для большей части истории человечества) вообще только соответствующие материальные образования и могут дать необходимые исторические сведения. Специально с целью получения от данного материального объекта как исторического источника максимально полной и достоверной исторической информации этими проблемами занимается вспомогательная историческая дисциплина – *источниковедение* [20, 21]. Исторические источники – весь комплекс документов и предметов материальной культуры, непосредственно отразивших исторический процесс и запечатлевших отдельные факты и совершенные действия, на основании которых воспроизводится представление о той или иной исторической эпохе, выдвигаются гипотезы о причинах или последствиях, повлекших те или иные исторические события. Считается, что *цель источниковедения как науки – найти способ получения от данного артефакта как исторического источника максимально полную и достоверную историческую информацию*, которая должна пополнить наш исторический тезаурус.

Однако если источниковедение обеспечивает научный подход к использованию сохранившихся артефактов прошлого, позволяя получить от них всю возможную историческую информацию, то какая в таком случае роль остается памятниковедению? Конечно, кроме собственно исследований можно

говорить о выявлении таких артефактов, их хранении и т. п. Но это вовсе не оправдывает существование еще какой-то новой науки о *тех же объектах* (артефактах прошлого), используемых с *той же целью* – для получения исторической информации. Тем более, что аналогичные вопросы решаются также в рамках других исторических дисциплин (например, в археологии).

А дело здесь в том, что одинаковая цель распространяется только на получение информации, и то определенного вида. И если в источниковедении это и есть, собственно, конечная цель, то для памятниковедения это лишь *средство*. Объекты культурного наследия здесь не только поставляют информацию, но и сами в своей телесности *включаются в современный культурный контекст*, выполняя чрезвычайно важную задачу – *содействие социализации индивида* как преемника культурно-исторического наследия предков. А этого, как уже отмечалось, можно достичь только через эмоциональное воздействие на сознание человека с помощью ценностной (аксиологической) информации. Соответственно, именно в определении комплекса способов и средств использования объектов культурного наследия для социализации индивидов и социальных групп прежде всего и состоит *предмет исследования памятниковедения как особой науки*.

Артефакты, воплощающие наши прошлые культурные достижения, отмечаются невероятным разнообразием, однако анализ показывает, что в общем виде такого рода материальные объекты предназначены для выполнения одной из двух функций – *связи общества* в целом и каждого человека в частности *с окружающей средой* и *связи индивидов внутри общества* как целого. В первом случае мы имеем *технику экстравертного* (то есть направленного относительно общества «наружу») характера [22]. Это в основном предметы потребления и средства производства. Во втором же – материальные агенты прежде всего играют роль *знаков*, обеспечивающих общение членов сообщества между собой, обеспечивая его целостность. Со временем появляются также специальные технические устройства *интравертного* (внутреннего для общества) характера, облегчающие и интенсифицирующие эту связь (наиболее важные из них – техника транспорта и связи).

11.7. Виды объектов культурного наследия

Однако решение основных задач памятниковедения все же происходит посредством использования конкретных видов памятников истории и культуры. Их многообразие естественно вызывает необходимость определенной систематизации, чем также занимается памятниковедение. Согласно Закону Украины «Об охране культурного наследия» [23], принятому в 2000 году, видами такого рода достопримечательностей являются памятники археологические, исторические, монументального искусства, архитектуры, градостроительства (разделены в 2 отдельных вида недвижимых памятников в 2004 году), садово-паркового искусства, ландшафтные, науки и техники (последний вид как отдельный выделен также в редакции 2004 года). Главным образом такое разделение, конечно, обслуживает потребности памятникоохранной деятельности, но оно также в основном вполне приемлемо и для научных исследований, хотя и требует определенных уточнений. Прежде всего, это касается объектов культурного наследия, именуемых *памятниками истории*.

Но до рассмотрения данного вопроса сначала отметим, что определенные сомнения с научной точки зрения вообще вызывает принятая в Законе терминология. В нем недвижимые объекты наследия определяются как *памятники культуры*. Как указано, среди их видов есть и памятники истории, которые таким образом как бы соподчиняются памятникам культуры. Однако «культура» и «история» как социальные явления, несмотря на их тесную взаимосвязь, все же являются существенно отличными и друг другу не подчиненными.

Каждый из перечисленных в Законе видов объектов культурного наследия отличается от других своими *типологическими признаками*. Но это не касается памятников истории. Нет ни одного объекта культурного наследия среди этих видов, который не был бы одновременно и памятником истории. И наоборот, каждый памятник истории по тем или иным признакам входит и в тот или иной *другой* вид объектов культурного наследия. Поэтому, с нашей точки зрения, суть объектов материального наследия наиболее точно передается и наиболее распространенным среди памятниковедов их определением как *памятников истории и культуры*.

А вот выделения в отдельные виды памятников в силу своей специфики

требуют такие объекты культурного наследия, как культовые (сакральные), которые предназначались для символического представления высших (божественных) сил, и некрополистические, как правило, воплощающие индивидуальную память в отношении конкретных лиц (и те, и другие, кстати, сегодня относят именно к памятникам истории). Поэтому естественно возникает вопрос о выделении указанных памятников в отдельные виды объектов историко-культурного наследия и закреплении такого положения в национальном законодательстве.

Понятно, что каждый вид объектов культурного наследия имеет свое особое значение, и все они вызывают определенные проблемы, требующие теоретического решения [24]. Так, например, это теснейшим образом касается памятников археологии, содержащих ценную историческую информацию дописьменного периода. Одними из самых древних в памятниковедении, а особенно в памятникоохранной деятельности, являются памятники архитектуры. Именно с них, собственно, и начинались памятниковедческие исследования. Однако в последнее время к ним присоединился новый вид памятников – памятники градостроительства. Специфические особенности памятников архитектуры и градостроительства сегодня находятся под пристальным вниманием исследователей. В частности, важным отличием градостроительных образований от архитектурных является то, что они представляют из себя природно-техногенные комплексы и входят в определенный рукотворный ландшафт, который сам является важной достопримечательностью (в том числе даже если никаких овеществленных знаков и кодов минувших событий не осталось).

Как уже отмечалось, большая часть объектов культурного наследия могла бы быть отнесена к памятникам техники. Весьма важным является тот факт, что нередко те или иные материальные образования одновременно и в разной степени выполняют роль как технических устройств, так и знаков. Обычно технику вспоминают одновременно с наукой, а объекты историко-культурного наследия этой группы объединяют под общим названием памятников науки и техники, что придает им специфический характер.

И, наконец, обратимся еще к одному виду памятников, – тех, которые связаны с художественными произведениями. Если в отношении других видов культурного наследия определяющей является преимущественно прошлая технологическая функция их объектов, то в отношении памятников, скажем,

монументального искусства это функция *знаковая*. Но, по сути дела, объекты такого рода, если они выступают перед нами именно как художественные произведения, даже нельзя назвать памятниками истории и культуры в узком смысле этого слова. Потому что в художественных произведениях как памятниках, кроме отражения современного им социума, что характерно для остальных памятников истории и культуры, и того «второго слоя» смыслов, характерного для любых знаков (непосредственно самого знака и того, что им обозначается), имеет место также «третий слой» – отражение того, что составляет суть художественного эффекта, т. е. внутреннего мира их создателей.

Сказанное касается как недвижимых, так и движимых памятников. Заметим, кстати, что одним из важных недостатков украинского Закона об охране культурного наследия является фактическое игнорирование движимых памятников (исключая те, что в конечном итоге входят в состав памятников недвижимых). Не зря даже правомерность использование в Законе об охране культурного наследия термина «музеефикация» лишь применительно к недвижимым памятникам профессиональные музейщики все чаще ставят под сомнение.

Таким образом, решение теоретических вопросов, которые связаны с исследованием особенностей различных типов и видов объектов культурно-исторического наследия, так же как и решение принципиальных вопросов, связанных с его научной компетенцией, является одной из основных задач памятниковедения как науки. Однако все же главным направлением деятельности памятниковедения должно быть исследование проблем, возникающих при выполнении объектами культурного наследия своего основного социального назначения. А она состоит во *включении* объектов культурного наследия *в современный культурный контекст* в качестве *носителя информации* – прежде всего *аксиологической*, с исключением их прошлых *утилитарных функций*.

Следует, однако, отметить, что в ряде случаев полного исключения последних все же не происходит, и объекты культурного наследия, приобретая функции информационных посредников, в той или иной степени продолжают выполнять и утилитарные функции. Чаще всего это касается объектов архитектуры и градостроительства. Более того, такое использование оказывается полезным как для выполнения основной общественной функции

памятников, так и для их сохранения.

Тем не менее в основном объекты культурного наследия выполняют свою социальную функцию как посредством их постоянной общедоступной экспозиции, так и путем тех или иных специально организованных мероприятий с целью достижения максимального эффекта их воздействия на определенный социум вообще, и отдельных его членов в частности. В данном случае прежде всего имеются ввиду так называемые *недвижимые памятники* различных видов, представленные на постоянное всеобщее обозрение. Для расширения охвата возможно более широкого контингента организуются туристические посещения, экскурсии и др. С целью максимальной эффективности таких мероприятий проводится так называемая музеефикация этих памятников культуры, предполагающая их предварительную подготовку к выполнению указанных функций, обеспечение их сохранности, соответствующая организация указанных мероприятий и т. п. Все эти задачи входят в обязанность компетентных государственных органов, а также являются предметом исследований памятниковедения с разработкой необходимых научных рекомендаций.

11.8. Музейные предметы

Что касается *движимых* объектов культурного наследия, то свою основную общественную функцию – социализацию индивида – они чаще всего выполняют в качестве *музейных предметов*, сосредоточенных в специальных учреждениях культуры – *музеях*, где памятники истории и культуры превращаются в основной инструмент для выполнения этим социальным институтом своей общественной роли. Конечно, музей выполняет также ряд других функций, среди которых в качестве определяющих выделяют научно-исследовательскую, просветительскую, воспитательную, рекреационную и некоторые другие. Все эти функции, безусловно, имеют место и достаточно значимы для музея.

Но все они могут выполняться – и выполняются – не только посредством музея, но и другим путем. Главная же цель музея как социального института – упоминавшаяся выше специфическая социализация индивида, включение его как личности в социум в его самых различных связях: как представителя рода

человеческого в музеях художественных; как участника определенного исторического процесса – в исторических; своего «вмещающего ландшафта» в музеях краеведческих; этноса – этнографических, как креативной личности, *homo faber*, – в научно-технических и т. д. Что же касается *субъективной* цели посетителя музея, то она имеет синтетический и даже синкретический характер – начиная от удовлетворения зрящего любопытства до освоения новых знаний.

В музее памятники истории и культуры превращаются в главный инструмент для выполнения этим социальным институтом своей общественной роли. В его основе лежит музейная *экспозиция*. Сегодня не подлежит сомнению, что именно экспозиция, а не отдельный музейный предмет (*экспонат*), является своеобразной «единицей» музейного показа. Но при этом далеко не всегда учитывается, так это все же принципиально вторичный характер музейной экспозиции по отношению к музейному предмету. Он – основа информационного взаимодействия со зрителем; экспозиция же фактически искусственным путем моделирует определенные «внешние» связи конкретного артефакта (движимого памятники истории и культуры), нарушенные изъятием его из «естественного» окружения, что улучшает и облегчает восприятие самого музейного предмета.

В связи с социальной функцией музеев коснемся еще вопроса о так называемых виртуальных музеях. Сегодня они приобретают все большую популярность и распространение и, безусловно, играют важную роль в культурной жизни. Однако при оценке их роли и значения следует иметь в виду, что *виртуальный музей* на самом деле вовсе *не является музеем* в строгом понимании, поскольку не оперирует полноценными в аксиологическом отношении объектами – *аутентичными* предметами определенных эпохи и культуры в их материальном бытии, а лишь изображениями (то есть *знаками*) последних [25]. Преимущество же таких музеев – в доступности. Благодаря ей они играют важную роль либо промежуточного информационного агента, либо своеобразного суррогата аутентичной достопримечательности, способствуя при этом более широкой популяризации объектов культурного наследия.

То есть всеми перечисленными вопросами, связанными с функционированием объектов культурного наследия, и призвано заниматься памятниковедение. А его успешность в данной области во многом зависит от решения рассматривавшихся выше *теоретических* вопросов данной науки,

недостижимого в рамках какой-либо иной научной дисциплины.

Выводы

Итак, что касается особых задач памятниковедения, определяющих его научный статус, то можно считать, что видимо наиболее характерной его чертой как научной дисциплины является то, что его компетенция не ограничивается *получением* информации от объектов культурного наследия. В отличие от других исторических и социальных наук, назначение которых в конечном счете относительно тех или иных материальных источников сводится к приобретению и соответствующей обработке исторической и социальной информации, для памятниковедения конечной целью всего процесса выявления, изучения и сохранения объектов культурного наследия является решение вопросов их надлежащего *использования*, то есть включения их в современный культурный контекст с целью способствовать *социализации* человека. В этом случае памятники истории и культуры выступают в своем материальном проявлении в качестве некоторого рода знаков – с исключением их из тех утилитарных функций, ради которых в свое время они были созданы и с приданием им функций *информационного посредника между прошлым и настоящим*.

Verweise / References

Chapter 1.

1. Bagana, Zh., Taranova, E.N. Rol' tematiceskoy klassifikatsii v terminologicheskikh issledovaniyakh / Zh. Bagana, E.N. Taranova // Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Seriya Lingvistika, 2010. – № 3. – S. 46-49.
2. Beruchashvili, N.L. Geofizika landshafta: ucheb. posobie / N.L. Beruchashvili. – M.: Vyssh. Shkola, 1990. – 287 s.
3. Geograficheskij enciklopedicheskij slovar'. Ponyatiya i terminy /A.F. Treshnikov. – M.: Sovet. Enciklopediya, 1988. – 432 s.
4. Golovanov, A.I. Landshaftovedenie: uchebn. posobie / A.I. Golovanov, E.S. Kozhanov, YU.I. Suharev. – M., 2005. – 216 s.
5. Danilenko, V.P. Russkaya terminologiya. Opyt lingvisticheskogo opisaniya / V.P. Danilenko. – M.: „Nauka“, 1977. – 246 s.
6. D'yakonov, K.N., Kasimov N.S. Landshaftovedenie: teoriya, metody, regional'nye issledovaniya, praktika / K.N. D'yakonov, N.S. Kasimov // Materialy XI Mezhdunarodnoj landshaftnoj konferencii. – M.: Geograficheskij fakul'tet MGU, 2006. – 788 s.
7. Kazancev, V.A., Bykova O.G. Landshaftovedenie: uchebno-metodicheskoe posobie / V.A. Kazancev, O.G. Bykova. – Novosibirsk: SGGU, 2008. – 88 s.
8. Maksutova, N.K., Skupinova, E.A. Landshaftnyj monitoring ohranyaemykh prirodnykh territorij: uchebn. posobie / N.K. Maksutova, E.A. Skupinova. – Vologda, 2003. – 120 s.
9. Marcinkevich, G.I. Landshaftovedenie: uchebn. posobie / G.I. Marcinkevich. – Minsk, 2005. – 200 s.
10. Rozova, S.S. Klassifikacionnaya problema v sovremennoj nauke / S.S. Rozova. – Novosibirsk: Nauka, 1982. – 232 s.
11. Sochava, V.B. Vvedenie v uchenie o geosistemah / V.B. Sochava. – Novosibirsk: Nauka, 1978. – 318 s.
13. Seuffert, O. Landschafts(zer)störung: Ursachen, Prozesse, Produkte, Definitionen und Perspektiven, Geo-Öko 22, Bensheim, 2001. – S. 91-102.
14. Tatarinov, V.A. Teoriya terminovedeniya: v 3 t. T.1/ V.A. Tatarinov // Teoriya termina: istoriya i sovremennoe sostoyanie. – M.: Mosk. licej, 1996. – 331 s.

15. Filin, F.P. O leksiko-semanticheskikh gruppah slov / F.P. Filin. – Sofiya, 1957. – S. 537-538.
16. Filosofskij slovar' / Red. I.T. Frolov. – M.: Politizdat, 1991. – 560 s.
17. Forman, R.T., Codron, M. Landscape Ecology, John Wiley & Sons, New York, 1986. – 600 p.
18. SHmelev, D.N. Problemy semanticheskogo analiza leksiki / D.N. SHmelev. – M.: Nauka, 1973. – 280 s.
- URL: <http://spektrum.de/lexikon/geographie/landschaftskunde/4577>].
- URL: <http://de.wikipedia.org/wiki/Landschaftsgeographie>]
- URL: <http://ecosystema.ru/07referats/slovar/111.php>].
- URL: <http://spektrum.de/lexikon/geographie/landschaftskunde/4577>]
- URL: <http://spektrum.de/lexikon/geowissenschaften/landschaftszone/9252>].
- URL: <http://mirznanii.com/a/216468/funktsionalnyy-analiz-landshaftov>]
- URL: <http://ru-ecology.info/term/74396/>].
- URL: <http://www.spektrum.de/lexikon/geographie/landschaftspotenzial/4590>]
- URL: <http://spektrum.de/lexikon/geowissenschaften/landschaftspotential/9236>].
- URL: <http://ru-ecology.info/term/3363/>]

Chapter 2.

1. Беккио Ж., Жюслен Ш. Новый гипноз. Практическое руководство. – М.: Класс, 1997. – 160 с.
2. Бехтерев В.М. Гипноз, внушение, телепатия. – М.: Мысль, 1994. – 364 с.
3. Гинзбург М.Р., Яковлева Е.Л. Систематический курс эриксоновского гипноза. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2008. – 312 с.
4. Горин С. А вы пробовали гипноз? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lib.ru/DPEOPLE/gorin.txt>.
5. Дружинин В.Н. Психология: Учебник для гуманитарных вузов [2-е изд.]. – СПб.: Питер, 2009. – 656 с.
6. Плигин А., Герасимов А. Руководство к курсу НЛП-Практик. М.: КСП+, 2000. – 578 с.
7. Рожковский Г.В. Стань гипнотизером. – Одесса: Черноморье, 1995. – 254 с.
8. Столяренко Л.Д. Основы психологии [23-е изд.]. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. – 671 с.
9. Фрейд З. Психология бессознательного. – СПб: Питер, 2010. – 400 с.

10. Холл М., Боденхаммер Б. Полный курс НЛП. – СПб: Прайм-Еврознак, 2006. – 642 с.
11. Berne E. Games People Play. – London: Penguin Books, 1973. – 158 p.
12. Elkins G.R., Barabasz A.F., Council J.R., Spiegel D. Advancing research and practice: the revised APA Division 30 definition of hypnosis // International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis. – 2015. – Vol. 63(1). – P. 1–9.
13. Erickson M.H., Rossi E.L. Hypnotherapy. An Exploratory Casebook. – NY: Irvington Publishers, 1979. – 421 p.
14. Gross R. Psychology. The Science of Mind and Behaviour [6th ed.]. – London: Hodder Education, 2010. – 902 p.
15. Hall M., Bodenhammer B. Mind-Lines. Lines for Changing Minds. – E.T. Publications: Grand Junction, 1997. – 247 p.
16. James W. The Principles of Psychology. Volume 1. – New-York: Henry Colt and Company, 1890. – 689 p.
17. James W. The Principles of Psychology. Volume 2. – New-York: Henry Colt and Company, 1910. – 704 p.
18. Kirsch I. Defining hypnosis for the public // Contemporary Hypnosis. – 1994. – 11(3). – P. 142 – 143.
19. [Электронный ресурс]. – М.: [Издательство] 2010. – 244 [страницы].
20. [Электронный ресурс]. – М.: [Издательство] 2007. – 272 [страницы].

Chapter 3.

1. Dumb ways to die [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Dumb_Ways_to_Die/ – Загл. с экрана.
2. Mfive [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mfive.ru/keysyi/15-luchshih-reklamnyih-kampaniy-21-veka-dumb-ways-to-die/> – Загл. с экрана.
3. Астахова Т. В. Хорошие идеи в Америке рекламируют / Т. В. Астахова. – М.: Рекламный мир, 2013. – 44 с.
4. Братья Люмьер «Исторический документ». [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://history-doc.ru/bratya-lyumer/> – Загл. с экрана.
5. Васильев Г. А. Основы рекламы / Г. А. Васильев, В. А. Поляков. – М. : Юнити-Дана, 2012. – 719 с.
6. Виды рекламных роликов «Kinesco». [Электронный ресурс] – Режим доступа <https://kinesko.com/blog/s-emka-i->

postobrabotka-videorolikov-effekty-i-vfx/vidyi-reklamnyih-rolikov – Загл. с экрана.

7. Виды социальной рекламы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sociama.ru/stati/vidy-sotsialnoj-reklamy/> – Загл. с экрана.

8. Земсков С. Б. Социальная реклама как коммуникационный процесс управления / С. Б. Земсков. – М.: Аспект-Пресс, 2015. – 14 с.

9. История американского телевидения «Историк – общественно-политический журнал». [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://www.historicus.ru/138/> – Загл. с экрана.

10. Итоги развития рекламного рынка России за 2018 год «АКАР». [Электронный ресурс] – Режим доступа http://www.akarussia.ru/press_centre/news/id8681 – Загл. с экрана.

11. Кортлэнд Л. Бове, Уильям Ф. Аренс. Современная реклама.– 1995. – 610 с

12. Кортлэнд Л. Современная реклама / Л. Кортлэнд, К. Бове, У. Аренс. – М.: ИД «Довгань», 2014. – 154 с.

13. Кули Ч. Человеческая природа и социальный порядок / Ч. Кули; пер. с англ. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 320 с.

14. Лебедев-Любимов А. Н. Психология рекламы / А. Н. Лебедев-Любимов. – СПб. : Питер, 2007. – 384 с.

15. Николайшвили Г.Г. Социальная реклама: теория и практика. учебное пособие для студентов вузов / Г. Г. Николайшвили. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 48 с.

16. Панкратов Ф.Г. Рекламная деятельность: учебник / Ф. Г. Панкратов. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2001. – 356 с.

17. Первая в истории ТВ-реклама «Записки маркетолога». [Электронный ресурс] – Режим доступа http://www.marketch.ru/useful_to_marketers/studentam-marketologam/pervaya-v-istorii-tv-reklama/ – Загл. с экрана.

18. Пискунова М. И. Социальная реклама как феномен общественной рефлексии / М. И. Пискунова. – М.: Факультет журналистики МГУ, 2015. – 174 с.

19. Ржанова С.А. Журналистика сферы бизнес-коммуникации / С.А. Ржанова – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2017. – 36 с.

20. Степанов Е. В. Социальная реклама в России: функциональные и жанрово-стилистические особенности / Е. В. Степанов. – М. : Рекламный мир, 2007. – 20 с.

21. Томас Эдисон и его роль в кинематографе «Летопись». [Электронный ресурс] – Режим доступа [http://www.letopis.info/themes/cinematograph/tomas edison i ego rol v kinematografe.html](http://www.letopis.info/themes/cinematograph/tomas_edison_i_ego_rol_v_kinematografe.html) – Загл. с экрана.

22. Уэллс У. Реклама: принципы и практика / У. Уэллс, Дж. Бернет, С. Мориарти. – СПб: «Питер», 2001. – 203 с.

23. Федеральный Закон Российской Федерации № 108-ФЗ от 18.07.95 «О рекламе» / СПС КонсультантПлюс. – 1995. – Ст. 21.

24. Чернышева И. В. Социальная реклама / И. В. Чернышева. – Ижевск, 2012. – 43 с.

Chapter 4.

1. Дятлова В.А. Структурно-семантические особенности простого предложения в островных западносредненемецких говорах Красноярского края: монография / В.А. Дятлова, Н.А. Ермакина // Краснояр.гос.пед.ун-т им.В.П. Астафьева. – Красноярск, 2016. – 164 с.

2. Дятлова В.А. Детерминирующие факторы речевого поведения этнических немцев в ситуации иноязычного окружения: монография / В.А. Дятлова, Ж.А. Сержанова. – Красноярск: СибГТУ, 2010. – 190 с.

3. Журавель Т.Н. Этноязыковая ситуация в приграничном районе (Усинская долина Красноярского края): монография / Т.Н. Журавель, О.В. Фельде. – Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2018. – 140 с.

4. Казанцева Я.Н. Языковая лояльность татарского населения, компактно проживающего на территории Красноярского края // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. 2015. – № 3 (33). – С. 184-187.

5. Корольков О.Л. Этноязыковые процессы у чувашей Красноярского края // Духовно- исторические чтения. 2003. – Вып. 8. – С. 301-306.

6. Белых И.Н. Диаспорный язык как объект социолингвистического исследования // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. – 2019. – № 4 (50). – С. 172-179.

7. Немцы в Сибири: история, язык, культура: материалы международной научной конференции, г. Красноярск, 13-16 октября 2004 г. / Отв.ред. В.А. Дятлова. – Красноярск: РИО ГОУ ВПО КГПУ им. В.П. Астафьева, 2005. – 227 с.
8. Киршнер В.Г. Словарные заимствования из славянских языков в верхненемецком говоре Кокчетавской области Казахской ССР: автореф.дис. ...докт.филол.наук: 10.02.04. – Львов, 1984. – 22 с.
9. Белых И.Н. К вопросу о витальности диаспорных языков Красноярского края // Экология языка и коммуникативная практика. – 2019. – № 3 (18). – С. 1-10.
10. Словарь социолингвистических терминов / В.А. Кожемякина, Н.Г. Колесник, Т.Б. Крючкова и др.; отв. редактор В.Ю. Михальченко; Институт языкознания РАН. – М.: 2006. – 312 с.
11. Мечковская Н.Б. Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков: Учебное пособие. – М.: ФЛИНТА, 2020. – 312 с.
12. Тома официальной публикации итогов Всероссийской переписи населения 2010 года [Электронный ресурс] // Федеральная служба государственной статистики: офиц. сайт. – URL: https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm
13. Общественная организация «Красноярская региональная национально-культурная автономия немцев». – URL: <http://krasdeutsch.org/>
14. Перечень наименований зарегистрированных СМИ // Федеральная служба по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций. – URL: <http://rkn.gov.ru/mass-communications/reestr/media/?letter=A>
15. Закон РФ от 25.10.1991 N 1807-1 (ред. от 31.07.2020) «О языках народов Российской Федерации» // Сайт «КонсультантПлюс». – URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?from=160106-0&rnd=DA85792E8B4E177116980A0FB44774E4&req=doc&base=LAW&n=358820&REFDOC=160106&REFBASE=LAW#8o00wf6law8>
16. Клубы любителей немецкого языка в России // Информационный портал российских немцев «RusDeutsch». – URL: https://deutschkurse.rusdeutsch.ru/russia/krasnoyarskij_kraj/

Chapter 5.

1. Тетяна Білозерська, «Псевдоангліцизми у сучасній німецькій мові» (Матеріали конференції «Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя], Кн. 1., Ніжин, 2014, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzfn_2014_1_19.pdf.
2. Євгенія Верещагіна, *Словниковий склад німецької мови* (Харків, 2006). 56.
3. Надія Джава, «Вплив англійських запозичень на словниковий склад німецької мови» *Держава та регіони: Гуманітарні науки: нак.-виробн. журнал*. №4(2012): 31-36.
4. Вікторія Котвицька «Англіцизми в сучасній німецькій мові: розширення та звуження значень» (Матеріали IV Міжнародної науково-методичної конференції, (Київ, Березень 27, 2013).
5. Микола Момонт «Функціонування англійських запозичень в сучасній німецькій мові» (Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перекладацькі інновації», Суми, Березень 15-16, 2018).
6. Евгения Розен, *На пороге 21 века. Новые слова и словосочетания в немецком языке* (Москва: Менеджер, 2000). 165.
7. Юлія Ніколащенко, «Англомовні запозичення в сленгі німецької молоді», *Молодий вчений* №5(2018): 494-496, [file:///C:/Users/Laptop/Downloads/molv_2018_5\(2\)_33.pdf](file:///C:/Users/Laptop/Downloads/molv_2018_5(2)_33.pdf)
8. «Німецька мова» Вікіпедія, остання зміна 19 вересня, 2020, [https://uk.wikipedia.org/wiki/Німецька мова](https://uk.wikipedia.org/wiki/Німецька_мова)
9. Оксана Слаба, «Англоамериканізми в лексико-семантичній системі сучасної німецької мови» (Автореф. дис. канд. філол. наук, КНЛУ, 2003).
10. Оксана Слаба, «Вплив запозичень англо-американського походження на лексико-семантичну систему сучасної німецької мови» *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 27(2015):394-402.
11. Adorno Theodor W. *Wörter aus Fremde. Fremdwort-Diskussion*, (München, 2009). 89.
12. «Denglisch» Вікіпедія, остання зміна 19 вересня, 2020, <http://de.wikipedia.org/wiki/Denglisch>
13. Hadumod Bußmann *Lexikon der Sprachwissenschaft*. (Stuttgart: Kröner, 2002). 218.

14. Ines Busch Lauer , Sussan Fiedler. *Studien zu Fach, Sprache und Kultur. – Sprachraum Europa – Alles Englisch oder...?* (Berlin: Frank & Timme GmbH, 2011), 183.

15. Hermann H. Dieter. Denglich großgeschrieben. *Versuch zu einer sachlichen Polemik (Denglich, nein danke! Zur inflationären Verwendung von Anglizismen und Amerikanismen in der deutschen Gegenwartssprache)* (Paderborn: IFB Verlag, 2001), 198.

16. *Duden Wörterbuch*, accessed September 19, 2020), <https://www.duden.de/woerterbuch>

17. Gerhard H. Junker. *Der Anglizismen-Index: Anglizismen – Gewinn oder Zumutung?* (Paderborn: IFB Verlag 1. Auflage, 2011). 304.

18. Walter Krämer. *Modern Talking auf deutsch – ein populäres Lexikon* (München: Piper, 2000). 261.

19. Wolf Schneider. *Speak German! Warum Deutsch manchmal besser ist* (Reinbek: Rowohlt, 2008), 191.

20. Horst Zindler, «Anglizismen in der deutschen Sprache nach 1945» PhD Diss., Universität Kiel, 1959).

21. "Локдаун" и "гендерная звездочка" внесены в словарь немецкого языка <https://www.dw.com/ru/vyshlo-v-svet-novoe-izdanie-nemeckogo-slovarja-duden/a-54613723>].

22. Englische Wörter im Deutschen <https://www.contify.de/glossar/richtig-schreiben/englische-woerter-im-deutschen/>.

Chapter 6.

1. Ударцев С. Ф. Правовая политика и космическая деятельность. Государственно-правовые исследования: научно-образовательный ежегодник, 2019 Вып. 2. Издательский дом «Державинский». С. 13-30. URL: http://repository.kazguu.kz/bitstream/handle/123456789/695/Udartsev_LegalPolicyAndSpaceActivities.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. UNOOSA Partnerships with Industry and the Private Sector, 2019. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/informationfor/industryandprivatesector/index.html>

3. A/RES/68/234. Guidelines on a principle-based approach to the Cooperation between the United Nations and the business sector. The Guidelines were first issued in 2000, revised and reissued in 2009, and revised in 2015 as requested by GA. Resolution, 2015. URL:

https://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/un_business_partnerships/guidelines_principle_based_approach_between_un_business_sector.pdf

4. The United Nations and the private sector. A framework for collaboration, 2019. URL:

https://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/background/UN_Business%20Framework.pdf

5. UN-Business Partnerships: A Handbook, 2019. URL: <https://business.un.org/documents/resources/un-business-partnership-handbook.pdf>

6. A/RES/70/224. Towards global partnerships: a principle-based approach to enhanced cooperation between the United Nations and all relevant partners. General Assembly resolution of 22 December 2015. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/224

7. National Space Law Collection, 2019. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/index.html>

8. **Space Activities Act 1998 (No. 123, 1998) (as amended, taking into account amendments up to Act No. 8 of 2010.** URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2016C01070>

9. **Space Activities Regulations 2001.** URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/F2004C00906>

10. Сорока Л. В. Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України: теорія і практика. Київ: ФОП Чалчинська Н. В., 2020. 366 с.

11. Austrian Federal Law on the Authorisation of Space Activities and the Establishment of a National Space Registry Austrian Outer Space Act, adopted by the National Council on 6 December 2011. URL: <https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/national/austria/austrian-outer-space-actE.pdf>

12. Regulation of the Federal Minister for Transport, Innovation and Technology in Implementation of the Federal Law on the Authorisation of Space Activities and the Establishment of a National Space Registry (Outer Space Regulation) *BGBI.* II No. 36/2015. URL: https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/national/austria/Austrian_Space_Regulation_German_original_BGBLA_2015_II_36E-unofficial-translation.pdf

13. **Law on the Activities of Launching, Flight Operations or Guidance of Space Objects** of 17 September 2005. consolidated text as revised by the Law of 1 December 2013. *B.O.J.* of 15 January 2014. URL:

belspo.be/belspo/space/doc/beLaw/Loi_en.pdf

14. Agência Espacial Brasileira, 2019. URL: <http://www.aeb.gov.br/institucional/sobre-a-aeb/>

15. **Law No. 8.854 of 10 February 1994, Law Establishing the Brazilian Space Agency, 1994.** URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/leis/L8854.htm

16. Sistema Nacional de Desenvolvimento das Atividades Espaciais. Agência Espacial Brasileira, 2019. URL: <http://www.aeb.gov.br/programa-espacial-brasileiro/politica-organizacoes-programa-e-projetos/sistema-nacional-de-desenvolvimento-de-atividades-espaciais/>

17. Portaria Nº 120, De 26 Agosto De 2014. Agência Espacial Brasileira, 2014. URL: <http://pesquisa.in.gov.br/imprensa/jsp/visualiza/index.jsp?jornal=1&pagina=7&data=27/08/2014>

18. Roman Mkrtchian, Anna Tkachuk, Zhanna Udovenko. Administrative Legal Support of Outer Space Activities of the Federative Republic of Brazil. Advanced Space Law, Volume 4, 2019: 59-67. <https://doi.org/10.29202/asl/2019/4/6>

19. Canadian Aviation Regulations (SOR/96-433). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-96-433/page-180.html#docCont>

20. Outer Space Act 1986. UK Public General Acts, 1986. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/38/introduction>

21. **Rules Concerning Space Activities and the Establishment of a Registry of Space Objects (Space Activities Act), 2006.** URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/netherlands/space_activities_actE.html

22. Space Development Promotion Act. Law Republic of Korea № 7538 May 31, 2005. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/republic_of_korea/space_development_promotions_actE.html

23. Ma, Bo, and Larysa Soroka (2020) International Legal Regulation of the Missile Technology Control Regime in the Aspect of Private Space Company Activities. Advanced Space Law, Volume 5, 58-70. <https://doi.org/10.29202/asl/2020/5/6>

24. Decree of the Commission of Science, Technology, and Industry for National Defense of the People's Republic of China No.12. The «Interim Measures on the Administration of Permits for Civil Space Launch Projects» are hereby

promulgated, and shall enter into force on December 21, 2002. URL: <http://www.asianlii.org/cn/legis/cen/laws/imotaopfcslp771/>

25. PICC. URL: <https://www.picc.com/>

26. China Pacific Insurance (Group), Co., Ltd (CPIC). URL: <https://www.icisa.org/member/2658/>

27. An Ordinance to confer licensing and other powers on the Chief Executive to secure compliance with the international obligations of the People's Republic of China with respect to the launching and operation of space objects and the carrying on of other activities in outer space. (Amended 55 of 1999 s. 3) [13 June 1997] (Format changes - E.R. 1 of 2019). URL: <https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap523>

28. Act on launching objects from Norwegian territory etc. into outer space. 13 June. No. 38. 1969. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/norway/act_38_1969E.html

29. Statutes of the Republic of South Africa. Trade and Industry No.84 of 1993, Space Affairs Act, 1993. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/south_africa/space_affairs_act_1993E.html

30. Chapter 509 - Commercial Space Launch Activities. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title51/subtitle5/chapter509&edition=prelim>

31. Chapter III - Commercial Space Transportation, Federal Aviation Administration, Department of Transportation (Parts 400 to 499) Doc. No. 43403, 51 FR 43188, Dec. 1, 1986/ URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CFR-1999-title14-vol4/pdf/CFR-1999-title14-vol4-chapIII.pdf>

32. Licenses & Permits: Commercial Space Transportation. FAA, 2019. URL: https://www.faa.gov/licenses_certificates/commercial_space_transportation/

33. Loi n° 61-1382 du 19 décembre 1961 instituant un centre national d'études spatiales (1). Version consolidée au 31 janvier 2020. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000512451&dateTexte=20200131>

34. Act on Space Activities Sweden (1982:963). URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/sweden/act_on_space_activities_1982E.html

Chapter 7.

1. Попов Г. Особливості розвитку державно-церковних відносин та релігійно-церковного комплексу в сучасній Україні / Г. Попов // Релігія і церква в сучасних українських реаліях / Зб. матеріалів науково-практичної конференції «Релігія і церква в сучасній Україні: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 12 вересня 2007 р.). – К., 2007. – С. 6-11.

2. Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-XII [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

3. Здіорук С. І. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти / С. І. Здіорук. – К. : НІСД, 2007. – 160 с.

4. 20 років на шляху діалогу та порозуміння [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://vrciro.org.ua/ua/council>

5. Заєць О. Всеукраїнська Рада Церков та релігійних організацій та її позиція відносно законодавчих ініціатив у релігійній сфері / О. Заєць [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=179%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk

6. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин: Інформаційні матеріали до Круглого столу на тему «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин? (22 квітня 2013 р.) / Центр Разумкова за підтримки Фонду Конрада Аденауера в Україні. – К., 2013. – 76 с.

7. Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-XII [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

8. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 1085 від 9 грудня 2010 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://president.gov.ua/documents/12584.html>.

9. Васильєв М. Янукович вибрав благословення Патріарха Кирила. – КМ.RU-Україна, 24 лютого 2010 г. [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.km.ru/news/yanukovich_vybira_blagoslovenie.

10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади» (реєстр № 1022)

[Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5461-VI>.

11. Блаженніший Святослав Шевчук. Є розмова, а діалогу немає... (Фрагмент інтерв'ю газеті «День», 11 січня 2013 р.) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/arhiv/no3-2013>.

12. Громадські Ради: створення та організація роботи. Довідково-методичний посібник для членів громадських рад / За заг. ред. А.С. Крупника. – Одеса: Одеський суспільний інститут соціальних технологій, 2012. – С. 4-7.

13. Решетніков Ю. Громадська рада з питань співпраці з Церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України як механізм забезпечення взаємодії держави та релігійних інституцій у сфері освіти / Ю. Решетніков [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.edu-ugcc.org.ua/resursy/internet-resursy/>

14. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15>

15. Положення про Громадську раду при Міністерстві охорони здоров'я України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/polog_grRADA.html

16. Томос для України отримав усі необхідні підписи [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-ukrayina-pidpysy/29699352.html>

17. Об'єднавчий собор Української церкви: як все відбувалося [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46583417>

18. Томос зміцнює незалежність України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29696885.html>

Chapter 8.

1. Об акционерных обществах: федеральный закон от 26.12.1995 № 208-ФЗ (ред. от 31.07.2020) // Российская газета. – № 248. – 29.12.1995; <http://www.pravo.gov.ru> - 31.07.2020.

2. Гражданский кодекс Российской Федерации (Часть первая): федеральный закон от 30 ноября 1994 г. № 51-ФЗ (ред. от 16.12.2019, с изм. от 12.05.2020) // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1994. – №

32. – Ст. 3301.

3. Определение Судебной коллегии по гражданским делам Верховного Суда РФ от 03.02.2015 № 32-КГ14-17. Документ опубликован не был, предоставлен СПС «КонсультантПлюс».

4. Чернокальцева Е.В. Проявления злоупотребления правом акционерами в акционерных правоотношениях // Вестник СПбГУ. – Серия 14. Право. – 2010. – № 3 [электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/proyavleniya-zloupotrebleniya-pravom-aktsionerami-v-aktsionernyh-pravootnosheniyah> (дата обращения: 15.09.2020).

5. Зайченко М.С. Акционерное общество как институт рыночной экономики // Наука, образование и культура. – 2016. – № 10 (13) [электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktsionernoe-obschestvo-kak-institut-rynочноy-ekonomiki> (дата обращения: 15.09.2020).

6. Османова Д.О. Применение концепции злоупотребления правом при внеконкурсном оспаривании сделок должника // Хозяйство и право. – 2018. – № 6 (497). – С. 123-128.

Chapter 9.

1. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь / Т.В. Писаренко, Т.К. Куранда та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2020. – 109 с.

2. Проект Постанови про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64374 (дата звернення: 02.11.2020).

3. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2019. – 80 с.

4. Структура Горизонт 2020. URL: http://horizon2020.sumdu.edu.ua/?page_id=11 (дата звернення: 02.11.2020).

Chapter 10.

1. State Archives of the Khmel'nytsky Region, Khmel'nytsky, (hereinafter SAKR), F. 315., Case. 1101. 89 p.

2. SAKR. f-67. Case. 52. On the opening of Jewish schools in the Podilsk Province. Y 1844, 322 p.
3. SAKR. f-67. Case. 52. Y. 1844, 36 p.
4. SAKR f-67. Case. 52. Y.1844, 94 p.
5. GAHO. f. 315, YY. 1795-1920. Case 1354. 26 p.
6. SAKR, f. 315, Case 1101. On the accession to the Orthodox faith of different persons from other faiths, Y. 1801, 89 p.
7. Bodnar, A. M. Professional and Class Specifics of the Functioning of Educational Institutions in the Podilsk Province at the End of the 18th – First Half of the 19th c. / A. N. Bodnar // Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools. Series: Psychology, Pedagogy. History. Political science. Philosophy. Issue 1. - Ontario: Accent Graphics Communications & Publishing, 2014. - Ar. 143-152.
8. Bodnar A. M. Ethno-National Peculiarities of Education Development in Podilsk Province at the End of the 18th - First Half of the 19th Century. / A. N. Bodnar // Scientific bulletin of Chernivtsi University: Collection of scientific papers. History. Political sciences. International relations. - Chernivtsi: Chernivtsi University. Un., 2014 - Edition. 684 - 685. - P. 65-69.
9. Filiniuk A. G. Right-Bank Ukraine at the End of the XVIII - Beginning of the XIX Century: Incorporation into the Russian Empire: Dissertation ... Doctor of History: spec. 07.00.01 History of Ukraine / Anatoly G. Filiniuk. - K., 2013. - 587 p.
10. Seiko N. A. Vasyl Karazin and Tadeush Chatsky - the Founders of Higher Education in Ukraine in the Early XIX Century / N. A. Seiko // Bulletin of I. Franko Zhytomyr State University. - Zhytomyr, 2004. - # 17. - P. 274-279.
11. Shulgin V. South-Western Territory in the Last Twenty Years (1838-1863) / V. Shulgin. - K: [b.i.], 1864. - 268 p.

Chapter 11.

1. Боярский П.В. Теоретические основы памятниковедения (постановка проблемы) // Памятниковедение: Теория, методология, практика. – М., 1986.
2. Боярский П.В. Введение в памятниковедение. – М., 1990. – 218 с.
3. Дулов О. Пам'яткознавство як наука // Пам'ятки України. – 1993. – № 1–6. – С. 139, 203-204.
4. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К., 1995. – 289 с.

5. Руденко С.П. Про фундаментальні засади пам'яткознавства // Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 14. – К., 2008. – С. 18-40.
6. Ком С. Теоретичні проблеми пам'яткознавства // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. – К., 2007. – С. 7-64.
7. Шредингер Э. Что такое жизнь с точки зрения физика. – М., 1972. – С. 74.
8. Мудрик А.В. Социализация человека: учебное пособие. – М., 2004. – 304 с.
9. Толстой Л.Н. Полн. собр. соч., т. 30. – С. 194-195.
10. Гладких М.И. Историческая интерпретация позднего палеолита (По материалам территории Украины). Автореф. дис. д.и.н. – Л., 1991. – С. 42.
11. Ильин В.В. Аксиология. – М., 2005. – 216 с.
12. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт. – М., 1951. – С. 376.
13. Павловские клинические среды, ч. 1. – М., 1954. – С. 140.
14. Гельвеций К.А. Об уме. – М., 1938. – С. 263.
15. Выготский Л.С. Психология искусства. – М., 1965. – С. 325.
16. Луначарский А.В. Искусство как вид человеческого поведения. – Л.–М., 1930. – С. 8, 13, 20, 24.
17. Гриффен Л.А. Теоретические основания памятниковедения. – К., 2012. – С. 5.
18. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII — начало XIX века). – СПб, 1994. – С. 8.
19. Миролюбива Л.Р. Вещная среда как феномен культуры. – Саратов, 1986. – С. 25, 38, 42.
20. Введение в специальные исторические дисциплины. – М., 1990. – С. 3-4.
21. Антонович В.Б. Курс лекцій з джерелознавства. – К., 1995. – 188 с.
22. Гриффен Л.О., Константинов В.О., Титова О.М. Пам'ятки техніки. – К., 2010. – 127 с.
23. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Охорона культурної спадщини. Нормативна база: Збірник документів. – К., 2010. – 580 с.
24. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред. Гриффена Л.О., Титової О.М. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. – 380 с.
25. Писаревська Н.В. Реальність віртуальних музеїв // Актуалізація науково-технічної спадщини в пам'яткоохоронній та музейній діяльності / Під заг. ред. Гриффена Л.О. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. – С. 292-297.

SCIENTIFIC EDITION

MONOGRAPH
INTELLEKTUELLES KAPITAL - DIE GRUNDLAGE FÜR INNOVATIVE
ENTWICKLUNG

PHILOLOGIE, RECHTSWISSENSCHAFT, GESCHICHTE, KUNSTGESCHICHTE
INTELLECTUAL CAPITAL IS THE FOUNDATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT
PHILOLOGY, JURISPRUDENCE, HISTORY, ART HISTORY
MONOGRAPHIC SERIES «EUROPEAN SCIENCE»
BOOK 3. PART 7

Authors:

Avchinnikova H. (5), Belykh I.N. (4), Bodnar A.N. (10), Borisovskaya I.V. (1),
Dudka L.O. (7), Gegotaulina L.A. (8), Griffen L.A. (11), Karpenko M. (2),
Kolosiuk I.A. (10), Rzanova S.A. (3), Sin A.V. (8), Soroka L. (6),
Taranova E.N. (1), Titova E.N. (11), Ushakova M.W. (9), Veremiuk L. (5)

The scientific achievements of the authors of the monograph were also reviewed and recommended for publication at the international scientific symposium
« Intellektuelles Kapital - die Grundlage für innovative Entwicklung '2020 / Intellectual capital is the foundation of innovative development »
(November 2-3, 2020)

The monograph is included in
International scientometric databases

Service sheet 8.5
Circulation 500 copies.
Signed: December 30, 2020

Published:
ScientificWorld -Net AkhtAV
Lußstr 13,
Karlsruhe, Germany

in conjunction with Institute «SELE»

e-mail: orgcom@sworld.education
www.sworld.education

Publisher is not responsible for accuracy
information and scientific results presented in the monograph

ISBN 978-3-949059-08-7

